

**T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE ŞEKER SANAYİNİN GELİŞİMİ VE AMASYA
ŞEKER FABRİKASI**

Yüksek Lisans Tezi

EDANUR ÇEKİN

AMASYA

Aralık-2021

**T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE ŞEKER SANAYİNİN GELİŞİMİ VE AMASYA
ŞEKER FABRİKASI**

**Hazırlayan
Edanur ÇEKİN**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Girayalp KARAKUŞ**

AMASYA-2021

TEZ ONAY SAYFASI

Edanur ÇEKİN tarafından hazırlanan Türkiye’de Şeker Sanayinin Gelişimi ve Amasya Şeker Fabrikası başlıklı bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından 11 Ocak 2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Girayalp KARAKUŞ

Üye: Prof. Dr. Kenan OLGUN

Üye: Prof. Dr. Yılmaz KARADENİZ

.....
.....
.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. 11/01/2022

.....

Doç. Dr. Nevzat AYDIN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 01/12/2021

İmza

Edanur ÇEKİN

ÖZET

TÜRKİYE’DE ŞEKER SANAYİNİN GELİŞİMİ VE AMASYA ŞEKER FABRİKASI

Edanur ÇEKİN

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Aralık/2021
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Girayalp KARAKUŞ

Birinci Dünya Savaşı’nın uluslararası ticareti olumsuz etkilemesi sonucu Osmanlı Devleti’nde şeker kıtlığı meydana gelmiştir. Şeker kıtlığı Millî Mücadele döneminde de devam etmiş, halk şekere ulaşmada zorluk çekmiş ve şeker lüks tüketim maddesi olarak görülmüştür. Yeni Türk Devleti’nin kurulması ve onu takip eden süreçte ekonomik yatırımlara önem verilmiş, özellikle Cumhuriyet’in ilanından sonra ülkede şeker sanayi kurmak için yasalar hazırlanmıştır. Yapılan kanun çalışmaları sonuç vermiş, 1923-1939 yılları arasında 4 şeker fabrikası faaliyete başlamış, halkın bir nebze de olsa şeker ihtiyacı kurulan bu fabrikalar aracılığı ile karşılanmıştır.

Türkiye’de şeker sanayinin genişlemesi 1950 yılında Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ile mümkün olmuştur. 1950-1960 yılları arasında on bir adet şeker fabrikası açılmış, iki şeker fabrikasının ise temeli atılmıştır. 2000 senesine gelindiğinde ise ülkede aktif halde çalışan şeker fabrikalarının sayısı 29’a yükselmiştir. Şeker fabrikalarının sayısının artması sadece şeker üretim miktarını arttırmakla kalmamış aynı zamanda tarım ve hayvancılıkta gelişmelere, Türk halkının yaşam biçiminde yeniliklere neden olmuştur.

Çalışmamızın asıl konusu olan Amasya Şeker Fabrikası, DP’nin *Şeker Sanayii’nin Tevsi Programı* kapsamında kurulması planlanan ve 1954 yılında işletmeye açılan Türkiye’nin sekizinci şeker fabrikasıdır. Yoğun araştırmalar sonucu kaleme aldığımız çalışmamızın amacı, Amasya’nın Suluova ilçesinde kurulan şeker fabrikasının ilçeye ve bölgeye olan sosyo-ekonomik katkılarını ortaya çıkarmaktır. Çalışmamızda T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Amasya Şeker Fabrikası Özel Arşivi, Süreli Yayınlar ve akademik çalışmalardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Amasya, Amasya Şeker Fabrikası.

ABSTRACT**DEVELOPMENT OF SUGAR INDUSTRY AND AMASYA SUGAR FACTORY IN
TURKEY**

Amasya Universeity, Institute of Social Sciences
Department of History, M.A., December/2021
Supervisor: Asst. Prof. Dr. Girayalp KARAKUŞ

As a result of the negative impact of World War First on international trade, sugar shortage occurred in the Ottoman Empire. The shortage of sugar continued during the National Struggle, the people had difficulty in reaching sugar and sugar was seen as a luxury consumer item. Economic investments were given importance in the establishment of the new Turkish State and in the following period, laws were prepared to establish a sugar industry in the country, especially after the proclamation of the Republic. The work of the law yielded results, 4 sugar factories started to operate between 1923-1939, and the sugar needs of the people were met through these established factories.

The expansion of the sugar industry in Turkey became possible with the coming to power of the Democrat Party in 1950. Eleven sugar factories were opened between 1950-1960, and the foundations of two sugar factories were laid. By the year 2000, the number of sugar factories working actively in the country increased to 29. The increase in the number of sugar factories not only increased the amount of sugar production, but also led to developments in agriculture and animal husbandry, and innovations in the lifestyle of the Turkish people.

Amasya Sugar Factory, which is the main subject of our study, is Turkey's eighth sugar factory, which was planned to be established within the scope of DP's Expansion Program of Sugar Industry and put into operation in 1954. The aim of our study, which we wrote as a result of intensive research, is to reveal the socio-economic contributions of the sugar factory established in the Suluova district of Amasya to the district and the region. In our study, T.C. Presidency of State Archives Republic Archive (BCA), T.C. Presidency of State Archives Ottoman Archive (BOA), Amasya Sugar Factory Special Archive, Periodicals and academic studies were used.

Keywords: Democratic Party, Amasya, Amasya Sugar Factory.

ÖNSÖZ

“*Türkiye’de Şeker Sanayinin Gelişimi ve Amasya Şeker Fabrikası*” başlıklı tez çalışmamız giriş, sonuç ve 3 ana bölümden oluşmaktadır. Hazırlamış olduğumuz bu çalışmaya giriş bölümünün yazımı ile başlanılmış olup giriş bölümünde çalışmanın amacı, konusu ve çalışmayı kaleme alırken yararlanılan kaynaklar ile şeker sanayi ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar ifade edilmiştir.

Tezimizin “*Şekerin Tarihsel Gelişimi ve Atatürk Dönemi Şeker Sanayi Kurma Girişimleri*” başlıklı birinci bölümünde insan hayatı için büyük önem arz eden şekerin tarihsel süreçte ilk ne zaman ortaya çıktığına değinilmiş olup şeker ve şeker fabrikalarının dünyada ve Osmanlı Devleti’nde yayılış süreci ile Cumhuriyet dönemi ekonomi politikalarından bahsedilmiştir. Bölümün devamında ise Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte şeker sanayinin kurulması için yapılan kanun çalışmaları detaylı olarak anlatılmıştır. Aynı zamanda bu bölümde Türkiye’de şeker tarımının özellikleri, şeker fiyatları ve 1923-1950 yılları arasında ülkedeki şeker sanayinin gelişimi üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümü “*Türkiye’de Şeker Sanayinin Gelişimi (1950-2000)*” başlığı altında incelenmiştir. Bölümün başında dönemin iktidar partisi Demokrat Parti’nin kuruluşuna ve ekonomi politikalarına değinilmiştir. Alt başlıklar altında ise Demokrat Parti’nin ekonomi politikaları içerisinde şeker sanayiden bahsedilmiş olup iktidarda bulunduğu 10 sene boyunca kurulan şeker fabrikaları anlatılmıştır. Bölümde 1960-2000 seneleri arasında Türkiye’de uygulanan şeker sanayi politikalarına ve faaliyete başlayan şeker fabrikalarına yer verilmiştir.

Tez çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde “*Amasya’nın Siyasi, Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Amasya Şeker Fabrikası*” incelenmiştir. 3. bölümün girişinde Amasya’nın tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmiş olup Amasya isminin kökeni, Amasya’nın coğrafi özellikleri, kuruluşu, ekonomik ve demografik yapısını anlatan bilgilere değinilmiştir. Bölümün devamında ise Amasya Şeker Fabrikası’nın kurulma için yapılan çalışmalara, fabrikanın kuruluşuna, fabrikanın üretim faaliyetlerine ve idari yapısına, şeker fabrikasının

kurulduğu Suluova ilçesine sosyo-ekonomik etkilerine değinilmiştir. Yaptığımız çalışma sonuç bölümü ile son bulmuştur.

Hazırlamış olduğum bu çalışmada şahsıma maddi, manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili aileme ve dayım Mustafa SEL'e; tez çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen, tüm sorularımı içtenlikle ve sabırla cevaplayan danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Girayalp KARAKUŞ'a, yüksek lisans eğitim hayatıma yapmış olduğu katkılardan dolayı Sayın Prof. Dr. Serap TAŞDEMİR ve Sayın Prof. Dr. Mehmet EVSİLE hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Amasya ve Amasya Şeker Fabrikası ile ilgili elinde bulunan dokümanları benimle paylaşan Sayın Hüseyin MENÇ'e teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, çalışmamızı hazırlamamız için yardımlarını esirgemeyen Amasya Pancar Ekicileri Kooperatifi Başkanı Sayın Mustafa SAATCI ve Yönetim Kurulu Üyelerine, Amasya Şeker Fabrikası A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Ahmet ÖZARSLAN ve Yönetim Kurulu Üyelerine, Amasya Şeker Fabrikası A.Ş. Genel Müdürü Sayın Ali Namık BOSTANCI'ya; fabrikaya ait arşiv dokümanlarına ulaşmamızı sağlayan Amasya Şeker Fabrikası A.Ş. Hukuk İşleri Uzmanı Sayın Yusuf TEKİN ile Arşiv ve Demirbaş Şefi Sayın Serkan BAŞKAYA'ya ve tüm Amasya Şeker Fabrikası çalışanlarına müteşekkirim.

Edanur ÇEKİN

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	x
RESİMLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Kaynakları.....	2

I. BÖLÜM

1. ŞEKERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ATATÜRK DÖNEMİ ŞEKER SANAYİ KURMA GİRİŞİMLERİ.....	4
1.1 Şekerin Tarihsel Gelişimi.....	4
1.2. Osmanlı Devleti'nde Şeker Sanayinin Kurulması.....	6
1.3. Cumhuriyet Dönemi Ekonomi ve Sanayi Politikaları	9
1.3.1. 1923-1939 Tarihleri Arasında Sanayi Alanında Yapılan Hamleler.....	9
1.3.2. İzmir İktisat Kongresi.....	10
1.3.3. Lozan Barış Konferansı Sonrasında Yapılan İktisadi Hamleler.....	11
1.3.4. Tarım, Ulaşım ve Bankacılık Sektöründe Yapılan Düzenlemeler.....	12
1.3.5. Teşvik-i Sanayi Kanunu.....	13

1.3.6. Âli İktisat Meclisi ve Şakir Kesebir Planı.....	14
1.3.7. Devletçi Ekonomi ve Planlı Sanayiye Geçiş.....	14
1.4. Cumhuriyet Dönemi Şeker Sanayi Kurmak Amacıyla Yapılan Kanun Çalışmaları.....	16
1.4.1. 601 Sayılı Şeker Fabrikalarına Bahş Olunan İmtiyaz ve Muafiyet Kanunu.....	18
1.4.2. 724 Sayılı Şeker İnhisarı Hakkında Kanun Çıkarılması ve Şeker İnhisar İdaresinin Kuruluşu.....	19
1.4.3. Şeker Tarımını Yaygınlaştırmak İçin Yapılan Çalışmalar.....	20
1.4.4. Şeker Fiyatlarındaki Dalgalanmalar ve Şeker Fiyatlarında İstikrarı Sağlamak İçin Yapılan Çalışmalar.....	21
1.4.5. 1923-1950 Tarihleri Arasında Türkiye’de Şeker Sanayinin Gelişimi.....	25

II. BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE ŞEKER SANAYİNİN GELİŞİMİ (1950-2000).....	28
2.1. Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Tarıma Dayalı Sanayi.....	28
2.2. Demokrat Parti Dönemi Şeker Sanayi ve Fabrikalaşma Süreci.....	30
2.2.1. 1951 Yılında Türkiye’de Açılan Şeker Fabrikaları.....	31
2.2.1.1. Adapazarı Şeker Fabrikası.....	31
2.2.2. 1954 Yılında Türkiye’de Kurulan Şeker Fabrikaları.....	32
2.2.2.1. Konya Şeker Fabrikası.....	32
2.2.2.2. Kütahya Şeker Fabrikası.....	33
2.2.3. 1955 Yılı İçinde Türkiye’de Açılan Şeker Fabrikaları.....	34
2.2.3.1. Burdur Şeker Fabrikası.....	34
2.2.3.2. Susurluk Şeker Fabrikası.....	35
2.2.3.3. Kayseri Şeker Fabrikası.....	36

2.2.4. 1956 Yılında Türkiye’de Faaliyete Başlayan Şeker Fabrikaları.....	37
2.2.4.1. Erzurum Şeker Fabrikası.....	37
2.2.4.2. Erzincan Şeker Fabrikası.....	38
2.2.4.3. Elazığ Şeker Fabrikası.....	39
2.2.4.4. Malatya Şeker Fabrikası.....	40
2.3. 1960-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Şeker Sanayi Politikaları ve Kurulan Fabrikalar.....	43
2.3.1. Şeker Kanunu.....	43
2.3.2. Fabrikalaşma Süreci (1960-2000).....	45

III. BÖLÜM

3. AMASYA İLİNİN SİYASİ, SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE AMASYA ŞEKER FABRİKASI	48
3.1. Amasya’nın Coğrafi Konumu.....	48
3.1.1. Amasya İsmiinin Etimolojik Kökeni ve Şehrin Kuruluşu.....	48
3.1.2. Tarihsel Süreç İçinde Amasya.....	49
3.1.3. Millî Mücadele Dönemi ve Amasya.....	51
3.1.4. Amasya İlinin Ekonomik Yapısı.....	56
3.1.5. Amasya’da Demografik Yapı.....	59
3.2. Amasya Şeker Fabrikası	61
3.2.1. Amasya Şeker Fabrikası’nın Kuruluş Amacı.....	62
3.2.2. Amasya Şeker Fabrikası’nın Oluşturulması İçin Yapılan Çalışmalar.....	62
3.2.3. Amasya Şeker Fabrikası’nın İnşa Süreci ve Açılışı.....	64
3.2.4. Amasya Şeker Fabrikası’nın Şeker Üretim Süreci ve Kampanya Dönemleri.....	68
3.2.5. Amasya Şeker Fabrikası’nda Etil Alkol Üretimi.....	72

3.2.6. Amasya Şeker Fabrikası'nın Müdürleri.....	73
3.2.6.1. Amasya Şeker Fabrikası Çalışanları.....	74
3.3. Amasya Şeker Fabrikası'nın Suluova İlçesine Sosyo-Ekonomik	
Katkıları.....	74
3.3.1. Suluova'nın Kuruluşu.....	74
3.3.2. Suluova'nın Demografik Yapısı.....	76
3.3.3. Suluova İlçesinin Ekonomisi.....	76
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	82
EKLER.....	91
Ek 1.....	92
Ek 2.....	92
Ek 3.....	93
Ek 4.....	93
Ek 5.....	94
Ek 6.....	94
Ek 7.....	95
Ek 8.....	95
Ek 9.....	96
Ek 10.....	96
Ek 11.....	97
ÖZGEÇMİŞ.....	98

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. 1926-1933 Yılları Arasında Türkiye’de Üretilen ve İthal Edilen Şeker Miktarı.....	36
Tablo 2. 1926-1961 Yılları Arasında Türkiye’de İşlenen Pancar ve Üretilen Şeker Miktarı (ton).....	56
Tablo 3. 1987-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Şeker İhracat ve İthalat Miktarı.....	58
Tablo 4. 1927 Sanayi ve İşyeri Sayımına Göre İşyeri ve Çalışanlar Sayısı.....	71
Tablo 5. Amasya Şeker Fabrikası’nın Kuruluşundan 2000 Senesine Kadar Olan Süreçte Şeker Üretim Miktarı ve Kampanya Süreleri.....	84
Tablo 6. Amasya Şeker Fabrikası’nda 1990-2000 Yılları Arasında Çalışan İşçi Sayılarının Ortalamasını Gösteren Tablo.....	88
Tablo 7. Suluova İlçesinin 1950-2000 Yılları Arasında İlçe Merkez, Köy ve Toplam Nüfus Sayısı.....	90

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Amasya Şeker Fabrikası'nın temel atma töreni, Başbakan Adnan Menderes Fabrika binasının temeline harç koyarken.....	79
Resim 2. Amasya Şeker Fabrikası'nın açılışı sırasında Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın halka yapmış olduğu hitabe.....	81

KISALTMALAR DİZİNİ

A.Ş.	:Anonim Şirket
A.O.	:Anonim Ortaklığı
BBYSP	:Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BCA	:T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BOA	:T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	:Cilt
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
DP	:Demokrat Parti
ed.	:Editör
M.Ö.	:Milattan Önce
M.S.	:Milattan Sonra
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
T.A.Ş.	:Türk Anonim Şirketi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
TMO	:Toprak Mahsulleri Ofisi
TŞFAŞ	:Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Türkiye’de şeker sanayinin kurulması Cumhuriyet’in ülkeye sağladığı iktisadi kazanımlar ile mümkün olmuştur. Uzun yıllar şeker sıkıntısı çeken Anadolu halkı özlemine çektiği şekere ve şeker sanayiye 1926 senesinde Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikaları’nın açılması ile kavuşmuştur. Ülkede şeker fabrikalarının sayısını arttırmak, üretimde bolluk ve halkın daha ucuz şeker tüketmesini sağlamak gibi amaçlarla 1933 senesinde Eskişehir Şeker Fabrikası, 1934 yılında da Turhal Şeker Fabrikası kurulmuştur. 1935 senesine gelindiğinde ise Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. oluşturulmuş ve mevcut şeker fabrikaları bu yeni kuruluşa bağlanmıştır. 1934-1950 yılları arasında ülkede bulunan şeker fabrikalarına ek olarak yeni şeker fabrikaları oluşturulmak istenirse de başarılı olunamamıştır.

1950 senesinde Türkiye’de yönetimi devralan Demokrat Parti, ekonomi politikaları dâhilinde ülkede şeker sanayinin kuruluşuna büyük önem vermiş 1951 yılında “*Şeker Sanayiinin Tevsi Programı*” yürürlüğe koyulmuştur. Şeker sanayinin inşa edilmesi için başlatılan kanun çalışmaları sonuç vermiş ve Türkiye’de Demokrat Parti’nin iktidarda kaldığı 1950-1960 yılları arasında toplam 11 adet şeker fabrikası açılmış, 2 şeker fabrikasının da temeli atılmıştır. 11 şeker fabrikasının faaliyete başlaması ile birlikte ülkede aktif halde bulunan şeker fabrikalarının sayısı 15’e yükselmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise ülkede aktif şekilde hizmet veren şeker fabrikalarının sayısı 29’a yükselmiştir. Çalışmamızda *Şeker Sanayiinin Tevsi Programı* kapsamında yer alan ve 1954 senesinde işletmeye açılan Amasya Şeker Fabrikası’na çalışmamızda geniş yer verilmiştir.

Amasya’nın sahip olduğu coğrafi konum tarihsel süreç içinde şehrin önemli bir merkez olarak yer almasını sağlamıştır. Bölge bazı zamanlarda, özellikle 17. yüzyıl sonunda önemini yitirse de Millî Mücadele döneminde eski değerini yeniden kazanmaya başlamıştır. Şehrin ekonomik yönden gelişme göstermesi ise Amasya Şeker Fabrikası’nın açılmasıyla hız kazanmıştır. Fabrikanın açılması ile birlikte, fabrikanın kurulduğu Suluova ilçesinin nüfusu artmış ve bu artış şehir nüfusunun artmasını da sağlamıştır. Fabrikanın faaliyete başlamasının şehre ve ilçeye etkileri sadece nüfus alanında olmamış aynı zamanda tarım, hayvancılık, ulaşım sektörlerinde tesirini göstermiştir.

Yukarı ki paragrafta verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere araştırmamızın konusu Türkiye’de 2000 yılına kadar şeker sanayinin gelişim sürecini ifade ederek, şeker fabrikaları içerisinde yer alan ve Amasya’nın kültürel ve ekonomik yaşamına önemli bir katkısı olduğu

aşikâr olan Amasya Şeker Fabrikası'nı tüm ayrıntıları ile ortaya koymaktır. Amasya Şeker Fabrikası bölgenin kültürel ve ekonomik yapıda gelişmesine önemli oranda katkı sağlamıştır. Bu bağlamda çalışmamızın amacı ise Amasya Şeker Fabrikası'nın Amasya iline sosyo-ekonomik faydalarını incelemektir. Çalışmamızda, Amasya Şeker Fabrikası'nın inşası sırasında yapılan çalışmalar, fabrikanın hangi amaçla ve kimler tarafından kurulduğu, fabrikanın kurulması ile birlikte bölgede sanayi tesislerinde şeker fabrikası ile bağlantılı yeni bir sanayi tesisinin oluşturulup oluşturulmadığı detaylı bir şekilde tetkik edilmiştir. Yapmış olduğumuz çalışma fabrika tarihinin 1953 ile 2000 yıllarını kapsamaktadır. Araştırmamız şekerin tarihte ilk ortaya çıkışından başlamış olup Amasya Şeker Fabrikası'nın incelenmesi ile son bulmuştur. Ortaya koymuş olduğumuz bu çalışma Amasya Şeker Fabrikası ile ilgili bilimsel alanda yapılan çalışmaların ilk örneği teşkil etmektedir.

2. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızı kaleme alırken öncelikle arşiv belgelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda *T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, *T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, *Amasya Şeker Fabrikası Özel Arşivi* ve Amasya ili hakkında çalışmalar yapan *Hüseyin Menç'in Özel Arşivi'ne* yer verilmiştir.

Araştırmamızın ikinci adımında *T.C. Resmî Gazete*, *T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideler*, süreli yayınlar taranmış ve incelenmiş olup çalışmamızda ulusal ve uluslararası gazetelere geniş yer verilmiştir. Son olarak ise yaptığımız çalışmamızın içeriği ile ilgili kitaplar, ansiklopediler, makaleler ve internet kaynakları taranmıştır.

İnsanlık tarihinde önemini bir an olsun kaybetmeyen şekerin çeşitli çalışmalara konu olduğunu yaptığımız araştırma esnasında saptadık. Gerek yabancı gerekse Türk araştırmacı yazarlar şeker ve şeker sanayi ile ilgili araştırmalarda bulunmuşlardır. Dr. Thomas Geerdes “*Ana Besin Maddelerinden Şeker ve Tarihi*” başlıklı çalışmasında şekerin yapısına ve şeker sanayinin dünyada gelişimine değinmiştir. Bahsi geçen çalışma Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından yayınlanmıştır. TŞFAŞ şeker ve şeker ile ilgili birçok çalışmayı bünyesinde yayınlamıştır. Bu çalışmalardan bazıları Turan Veldet “*30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii*”, “*Cumhuriyetin 50. Yılında Şeker Sanayimiz, Şeker: 70. Yıl Özel Sayı, Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii ve Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976'dır*”. Türk-İş Sendikası da şeker sanayi ile ilgili çalışmaların yayınlanmasında büyük rol oynamıştır. Sendika bünyesinde basılan kitaplar arasında “*İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz Kaleye, Şeker Sanayii ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, Şekerin Geleceği, Türkşeker A.Ş.*

Şeker Fabrikalarının Üretimini Sürdürülebilirliği Anlayışı Çerçevesinde Yeniden Yapılandırılması, Şeker Sanayii ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları ” yer almaktadır.

TŞFAŞ ve Şeker-İş Sendikası'nın yanı sıra şeker sanayinin Türkiye'de gelişimini anlatan kitaplar, makaleler ve tezler yayınlanmıştır. Mehmet Karayaman'ın kaleme aldığı “*Osmanlı Devleti'nde Şeker Fabrikası Kurma Teşebbüsleri, Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar*” başlıklı makaleleri ve “*Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu*” isimli kitabı Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye'de şeker sanayinin gelişmesi için veriler mücadeleleri gözler önüne sermek için oldukça önemlidir. Kaleme alınan eserler arasında yer alan “*Zeynep Erdiñç-Türkiye'de Şeker Sanayisinin Gelişimi ve Şeker Sanayinde İzlenen Politikalar, Özlem Eştürk-Türkiye'de Şeker Sektörünün Önemi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, Sedat Avcı-Türkiye'de Şeker Sanayi, Mehmed Gökhan Polatoğlu-Cumhuriyet Döneminde Türk Şeker Sanayisinin Kurulması, Necmettin Oğur-Eskişehir Şeker Fabrikası ve İlhan Tarus'un Uzun Atlama*” başlıklı çalışması şeker sanayi ile ilgili yapılan çalışmalardan birkaçıdır.

Şeker sanayi ile ilgili yapılan bilimsel çalışmaların birkaçına yukarıda yer alan paragraflarda değinmeye çalıştık. Yaptığımız çalışmada Türkiye'de şeker sanayinin gelişme aşamasına değinilmiş olmakla birlikte asıl konumuz olan Amasya Şeker Fabrikası üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırmamızı önemli kılan nokta Amasya Şeker Fabrikası'nın geniş perspektifte ilk kez değerlendirilmiş olmasıdır. Bu sebeple diyebiliriz ki yaptığımız inceleme şeker sanayi çalışmalarında Amasya Şeker Fabrikası ile ilgili yer alan boşluğu doldurmuştur. Umuyoruz ki kaleme almış olduğumuz çalışma, okuyarlarda Amasya Şeker Fabrikası hakkında merak uyandırır ve literatüre katkı sağlar.

I. BÖLÜM

1. ŞEKERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ATATÜRK DÖNEMİ ŞEKER SANAYİ

KURMA GİRİŞİMLERİ

1.1. Şekerin Tarihsel Gelişimi

İnsanoğlu hayatta kalabilmek amacıyla yaşadığı coğrafyada bulunan gıda maddelerinden yararlanmıştır. Tükettiği besin kaynakları içerisinde ise şekerli maddelere, bilhassa bala yoğun ilgi göstermiştir (Üçok vd., 1973: 12). Bilimsel adı Sakkaroz olan şeker karbondioksit ve suyun ışık enerjisi ile birleşmesi sonucu ortaya çıkan tatlı bir gıda maddesidir (Avcı, 1991: 4).

Şeker sözcüğünün Arapça *Sukkar* kelimesinden türediği ve farklı isimlerde dünya literatürüne¹ girdiği kabul edilmektedir (Veldet, 1958: 1). Bazı araştırmacılar ise şeker kelimesinin şeker kamışının anavatanı Doğu Hindistan bölgesinde Hindistan Bahçeleri ifadesi ile anılan bereketli Bengal topraklarının o yörece kullanılan eski adı olan Gaura ve Gauda'dan geldiğini söylemiştir (Geerdes, 1996: 7).

Yeryüzünde bulunan pek çok bitkiden şeker temin edilebilir. İnsanlar ilk zamanlarda şeker ihtiyaçlarını bal ya da Acer ağacında bulunan tatlı meyvelerden, sıcak bölgelerde yaşayanlar ise palm ağacı çiçeklerinin köklerinden, şeker kamışı veya tatlı *Sorghum* darısının meyvelerinden karşılamışlardır (Veldet, 1958: 4). Şekerin ilk defa ne zaman ortaya çıktığı ve kimler tarafından kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte yapılan çalışmalar sonucunda şekerin Kuzey Hindistan'da Ganj Nehri çevresinde bulunduğu tespit edilmiştir. Şeker, bu coğrafyadan Orta Asya, Java ve Filipin Adalarının tamamına yayılmış, Avrupa'da kısa sürede geniş bir ekim alanı bulmuştur (Temizgüney, 2010: 329).

Yunan filozof Aristoteles'in talebesi Theophrastos M.Ö. 370 yılında Hindistan'da şekil itibari ile kamışa benzeyen bir bitkide tatlı tuz bulunduğunu ifade etmiştir. M.Ö. 116 yılında ise

¹ Arapların *Sukkar* ismini *Sansrikt*'in *Sharkara* ve *Prakrit*'in *Sakkara* kelimesinden almış oldukları kabul edilmektedir. Şeker kelimesi “İngilizcede *sugar*, Fransızcada *sucre*, Farsçada *şakar*, Assiria ve Fenike dilince *suciar*, Latince *saccharum*, Almandada *zucker*, İtalyancada *zuchero*, İspanyolca ve Portekizcede *azucar* şeklindedir” (Veldet, 1958: 1).

Romalı Varro yine Hindistan'da ağaç büyüklüğünde kamış ürettiğini, ağacın içerisinde bulunan beyaz tozu tatlı tuz diye adlandırdığını ve bu maddeyi yediklerini yazmıştır. Belirtilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere şekerin ilk kez Hindistan bölgesinde bulunduğu ve kamıştan üretildiği doğrulanmaktadır (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 8).

Ortaçağda şeker kamışı sanayisi Araplar sayesinde kurulmuştur. Araplar şeker sanayiye İran'dan öğrenmiş 636 yılında Suriye'de, 640 yılında ise Mısır'da şeker kamışı tarımının yaygınlık kazanmasında etkili olmuşlardır (Karayaman, 2010: 298). Araplar Rodezya, Kıbrıs, Sicilya, Kuzey Afrika, Balear ve Güney İspanya bölgelerinde şeker kamışı tarımı yapmışlar ve neticesinde şeker sanayiye kurmuşlardır (İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz Kaleye, 2013: 127). Bu tarihlerde Avrupalılar, Araplar ile komşu oldukları halde ticari faaliyetlerde bulunmadıklarından dolayı şekeri tanıyamamışlar ve uzun yıllar boyunca şeker kullanmamışlardır. Avrupa'ya şeker ilk kez Venediklilerin deniz ticaretine başlamasıyla birlikte 996 yılında İskenderiye'den getirilmiştir. Venedik halkı şekere fazla ilgi göstermiş ve bölgede çok sayıda tatlıcı açılmıştır (Üçok vd., 1973: 14). 1096'da başlayan Haçlı Seferleri ile birlikte mevcut durum değişmiş, Doğu ve Batı arasındaki etkileşim artmış, sonuç olarak şeker Asya'dan Avrupa'ya taşınmıştır (Karayaman, 2010: 298).

Avrupa kıtasında ilk şeker kamışı, M.S. 750'de Sicilya ve İspanya bölgelerinde ekilmiştir. O tarihlerde kamıştan elde edilen şeker, onu işleyecek sanayinin henüz kurulmamış olmasından dolayı sıvı halde tüketilmiştir. Tarihi net olarak bilinmemekle birlikte 11. ve 12. yüzyıla kadar bu şekilde kullanılan şeker, Arapların çabaları sonucunda günümüzde kullanılan kristal yapısını almıştır (Şeker: 70. Yıl Özel Sayı, 1996: 2). Kıtada ilk şeker üretimi, 1468 yılında Venedik'te inşa edilen dört şeker arıtımevi ile başlamıştır (Karayaman, 2010: 298). Avrupa'da ilk şeker rafineleri yine Venedikliler tarafından 1503 yılında kurulmuştur. Amerika kıtasında ise ilk şeker üretim tesisi 1515'de Gonzales Velosa'nın çalışmaları sonucunda Santo Domingo şehrinde yapılmıştır (Avcı, 1991: 9).

Avrupalılar, İmparator Napolyon Bonaparte devrine kadar şekeri Mısır bölgesinden ithal edilen ham kamışın işlenmesi sonucu elde etmiştir. Şeker kullanımının artmasıyla birlikte tüketim ihtiyacını karşılamak için Avrupa'da zamanla birçok şehirde şeker arıtımevleri kurulmuştur. Kıtada şekere olan talep artış gösterecek şekilde şeker kamışından yapılan üretim yetersiz olmuş ve Avrupalılar şeker pancarından şeker üretmenin yollarını aramaya başlamışlardır (Karayaman, 2010: 298-299).

16. ve 17. yüzyılda İngiliz ve Fransız tacirleri şeker üretim merkezlerini egemenlikleri altına almış, şeker tarımından önemli ölçüde kâr elde etmişlerdir. Ekonomik değeri oldukça fazla olan şeker o dönemlerde *beyaz altın* olarak adlandırılmıştır (Polatoğlu, 2017: 2). 17. yüzyılın sonuna kadar lüks tüketim maddesi olarak görülen şekerin geniş kitleler tarafından kullanılması ancak 18. yüzyılın başlarında mümkün olabilmıştır (Şekerin Geleceği, 2011: 27).

18. yüzyılda Avrupa'nın hem askeri hem de politik gücünü arttırmak isteyen tüccar sınıfı şekerde dışarıya olan bağıllığı en aza indirmek, altın ve gümüş gibi değerli madenlerin kıta dışına çıkmasını engellemek amacıyla bilim insanlarını teşvik etmişlerdir. Teşvikler olumlu sonuç vermiş, kamışa ve pancara tatlılık veren maddenin aynı olduğu ilk kez Berlin Yükkokul Yöneticisi Marggraf tarafından tespit edilmiştir. Pancardan şeker üretilebileceğini kanıtlayan Marggraf, şeker pancarı sanayisinin savunucusu olmuştur (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 9). Marggraf'ın pancardan şeker üretme isteği öğrencisi Franz Carl Archard tarafından gerçekleştirilmiştir. Archard'ın girişimleri sonucu 1802 yılında Aşağı Silezya'daki Kunern çiftliğinde ilk pancar şekeri fabrikası kurulmuştur (Üçok vd., 1973: 17).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada şeker sanayi gelişmeye başlamıştır. 1876 yılında Romanya'da, 1880 yılında İsveç ve Danimarka'da, 1898 yılında İtalya ve Sırbistan'da, 1919 yılında ise İngiltere, İrlanda ve Letonya'da ilk şeker sanayi inşa edilmiştir (Şeker: 70. Yıl Özel Sayı, 1996: 3).

1.2. Osmanlı Devleti'nde Şeker Sanayinin Kurulması

Dünyada sanayi alanında büyük bir ilerleme kaydedilirken Osmanlı Devleti yeniliklerin gerisinde kalmış, gelişen sanayi karşısında devlet ekonomisi sarsılmıştır. Devlet yöneticileri, Batı'daki hızlı sanayileşmenin ülke ekonomisine olan olumsuz etkilerini en aza indirmek için çeşitli sanayileşme programları hazırlamıştır. Hazırlanan bu sanayileşme planları mevcut sanayi tesislerini iyileştirmeyi ve yeni sanayi tesisleri inşa etmeyi amaçlamıştır. Fakat, yapılan teşebbüsler savunma sanayi alanında yoğunlaşmış olduğu için diğer endüstriyel ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalmış, dolayısıyla dışarıya bağımlılık artmıştır (Seyitdanlıoğlu, 2009: 58).

Osmanlı Devleti'nde sanayi alanında yaşanan bu geri kalmışlık tarıma bağlı sanayi, özellikle şeker sanayi için de geçerlidir. Avrupa'da şeker fabrikalarının sayısı artış gösterirken, ülkede şekeri üretecek sanayiye kurmaktan ziyade şeker ithalatına ağırlık verilmiştir (Gücenmez, 2018: 8-9). Avrupa'da şeker sanayinin gelişmesi ile birlikte piyasada

kaliteli ve ucuz şeker miktarında artış olmuş, neticesinde Osmanlı Devleti Kanarya Adaları ve Brezilya'daki plantasyonlarda üretilen şekeri ithal etmeye başlamıştır. Kıbrıs ve Mısır'daki şekerhaneler ise kapatılmıştır (İnalçık ve Quataert, 2004: 424). İthal edilen şeker sarayda tatlı ile şerbet yapımında kullanılmıştır. Hem tatlı yapmak hem de akide şekeri üretmek amacıyla Helvahane-i Hassa Ocağı kurulmuştur. Aynı zamanda burada kestane şekeri ve lokum da üretilmiştir (Gücenmez, 2018: 9).

Fransa'da 1830 yılında şeker pancarı üretiminin yaygınlaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde de pancar ekilebileceği fikri oluşmaya başlamıştır. O yıllarda şeker pancarından şeker üretimi piyasa maliyetlerini en aza indirdiği için tercih edilmiştir (Gücenmez, 2018: 9). Burada belirtmek gerekir ki şeker pancarından üretilen şeker ile kamıştan imal edilen şeker arasında kimyevi birleşim, tat ve besin değeri bakımından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır (Erdinç, 2017: 10). Kamış ve pancardan üretilen şeker arasında kalite açısından da bir ayırım bulunmamakla birlikte arada tek bir fark mevcuttur. Tropik ve alt tropik yerlerde ekilen şeker kamışının pancara oranla daha az maliyetle üretilmesi, işlem maliyetinin ucuz olması gibi nedenlerden dolayı kamıştan şeker yapımı pancardan şeker üretimine göre daha ucuzdur. Bu yüzden iklim koşulları elverişli olan ülkeler kamıştan şeker yapımını tercih etmektedir (Kaya, 2015: 42).

Osmanlı Devleti'nde şeker sanayi kurmak amacıyla ilk teşebbüs 1839'da Necip Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. Necip Paşa, şeker sanayinin kurulması için çaba göstermiş, Almanya'dan makine ve teçhizat getirtmiştir. Fakat onun vefat etmesi sonucu bu girişim tamamlanamamıştır (Oğur, 2015: 8). Osmanlı Devleti'nde şeker pancarı sanayi kurulmasına dair ilk girişim ise Arnavutköylü Dimitri Efendi adında bir müteşebbüs tarafından yapılmıştır. Dimitri Efendi, hükümete İstanbul surları dışında şeker pancarı sanayisini kurmak istediğine dair müracatta bulunmuştur. Nafia Meclisinin değerlendirmeleri sonucunda şeker sanayi kurma yetkisinin 10 yıl süre ile Dimitri Efendi'ye verilmesi hakkında 11 Mart 1840 tarihinde tutanak oluşturulmuştur (Veldet, 1958: 21). Dimitri Efendi'ye şeker sanayi kurması için resmi izin verilmesine rağmen ülkede şeker sanayi inşa edilememiştir (Erdinç, 2017: 10).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde başlayan şeker sanayi kurma girişimlerinin başarısız sonuçlanmasına rağmen ülkede ihracat için hammadde teminine devam edilmiş, özellikle 1847 yılından itibaren sanayileşme hamlelerine hız verilmiştir. Sanayi için gerekli olan araç-gereçler, mühendis ve teknisyenler Avrupa'dan ülkeye getirilmiştir. Avrupa'da şeker sanayi alanındaki teknolojik gelişmeleri hem yerinde görmek hem de öğrenmek

amacıyla Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. Bahsi geçen faaliyetlerin masrafları ise Hazine-i Hassa İdaresi tarafından karşılanmıştır. Tahmini 600 milyon olan bütçenin %25'lik kısmı sanayileşme hamlelerine ayrılmıştır. 1850'li tarihlerde ise Osmanlı Devleti'nin dış ticaret hacminde artış yaşanmıştır. Bu durum ülkeye yabancı sermayenin girişine ve ekonomik yapıda değişikliğe sebep olmuştur. Sanayileşme hamlelerinin ve savaşların ekonomiye olan yükünden dolayı devletçi sanayileşme politikasından vazgeçilmiştir (Polatoğlu, 2017: 10-11).

Millî sanayiyi korumak ve ilerletmek üzere 1860'lı yıllarda çalışmalar yapılmış, neticesinde Islah-ı Sanayi Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyonun amacı; İstanbul sanayicilerinin yaşamış olduğu krizi sonlandırıp ilerlemelerini sağladıktan sonra, burada sanayiyi geliştirmek için alınan tedbirleri diğer bölgelerde de uygulamak şeklinde ifade edilmiştir (Sarı, 2012: 418). Sanayi faaliyetlerinin diğer illere taşınması sanayiyi belli bir bölgeye sabitlemek yerine tüm ülkeye yaymak şeklinde yorumlanabilir.

Hükümetin 1864 yılında uygulamaya koyduğu sanayi teşvik hamleleri etkili olmuş, şeker sanayi meydana getirmek için birkaç müteşebbis harekete geçmiştir. 1867 yılında Davutoğlu Karabet Efendi hükümetten şeker kamışı ve pancarından şeker üretmek için iki adet fabrika inşa etme izni istemiştir. Şeker sanayi kurmaya dair bir diğer teşebbüs 1879'da Fenerler İdaresi Müdürü Michel Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. Michel Paşa, Osmanlı Devleti'nin kıyı kesimlerinde şeker fabrikası inşa etmek amacıyla hükümetten onay talep etmiştir. 1897 yılında ise Yusuf Bey şeker sanayi kurmak için girişimde bulunmuştur. Ülkede fabrikalaşma yönünde ilerleme sağlansada şeker sanayi kurulamamıştır (Avcı, 1991: 43-44).

II. Abdulhamit devrinde Hassa Orduları Müdürü Rauf Paşa, Uzunköprü'de bulunan çiftliğinde pancar yetiştirmiş ve şeker fabrikası işletme ayrıcalığı kazanmıştır (Gücenmez, 2018: 11). 1906-1907 tarihlerinde Hacı Gedik Ahmet ve Celepzade Abdullah Efendiler ülkede şeker sanayi kurmayı amaçlamış, fabrikanın yapımı için 25-30 bin altına ihtiyaç olduğunu öğrendikten sonra bu işten vazgeçmişlerdir (Oğur, 2015: 8). Yine bu yıllarda Celepzade Abdullah Bey, Avrupa seyahatinde Almanya'dan kırmızı pancar adı verilen ve çükündürden farklı bir çeşit olan pancar tohumunu Uşak'a getirmiştir. Tohum ekilmesi için köylülere dağıtılmış, Mollazade Nuri Bey de bu tohumdan almıştır. Nuri Bey tohumu Kalfa köyünde bulunan tarlasına ekmiş ve pancardan ürettiği tatlıları satarak kazanç sağlamıştır (İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz Kaleye, 2013: 153). 1917 tarihine gelindiğinde ise Almanlarla birlikte şeker sanayi inşa etmek üzere Zenith Şirketi kurulmuş, fakat bu girişimden de olumlu bir sonuç elde edilememiştir (Erdoğan, 2017: 10).

1839-1922 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde şeker sanayi kurmak amacıyla yapılan hamleler başarısız olmuş, ülkede şeker sanayi inşa edilememiştir. Bu durumun sebebi kapitülasyonlar ile ağır maddeli ticaret anlaşmaları gereğince gümrük vergilerini belirleme hakkının devlete verilmemesi ve ülkedeki sanayi ihtiyacının Batılı devletler tarafından karşılanması sonucu piyasada rekabetin artması şeklinde ifade edilebilir (Veldet, 1958: 55).

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ikinci yarısından beri sanayide dışa bağımlı bir hale gelmiştir. Çivi, makine ile kurşun kalemin yanı sıra şeker ve un gibi gıda maddeleri de dâhil olmak üzere birçok ürün ithal edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında dış ticaretin aksamasıyla birlikte Anadolu'da şeker bulma konusunda sıkıntı yaşanmış, şeker bu dönemlerde lüks tüketim maddesi olarak görülmeye başlanmıştır (Yaşa, 1980: 13).

1.3. Cumhuriyet Dönemi Ekonomi ve Sanayi Politikaları

Millî Mücadele dönemi başarı ile tamamlandıktan sonra, Ankara Hükümeti Birinci Dünya Savaşı'ndan beri devam eden savaş halini sonlandırmak amacıyla İtilaf Devletleri tarafından 20 Kasım 1922 tarihinde düzenlenen Lozan Barış Konferansı'na katılmıştır. İtilaf Devletleri Lozan Konferansı'na Ankara Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümeti'ni de davet etmiştir. İtilaf Devletleri bu tutumları ile iki taraf arasında ayrıcalık çıkartarak isteklerini kabul ettirmeyi amaçlamıştır. İtilaf Devletleri emellerine ulaşamamıştır çünkü 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmış ve böylece Osmanlı Devleti'nin hukuki varlığı sona ermiştir. Sonuç olarak Ankara Hükümeti, Lozan Konferansı'na Türk milletinin tek ve gerçek temsilcisi sıfatı ile katılmıştır (Akbıyık, 2002: 371-380).

1.3.1. 1923-1939 Tarihleri Arasında Sanayi Alanında Yapılan Hamleler

Yeni kurulan Türk Devleti'nin Osmanlı Devleti'nden devraldığı miras ardı ardına yapılan savaşlardan dolayı nüfus, sanayi ve tarımsal açıdan iyi değildi. 1915 yılından 1923 tarihine kadar olan süreçte ülke nüfusu 15 milyondan yaklaşık 12,5-13 milyona gerilemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımın gayri safi millî hasıla içindeki payı %40, imalat sektörü de dâhil olmak üzere sanayinin payı %11'dir. Verilen oranlardan da anlaşılacağı üzere ülkede ihtiyaç duyulan sanayi ürünleri ithalat ile karşılanmaktadır. Yerli üretimin ülke ihtiyacını karşılama oranı ise buğday ununda %60, yünlü kumaşta %40, pamuklu kumaşta %10, sabunda %20'dir. Tuğla-kiremit üretimi mevcut ihtiyacın 3/1'ini karşılamaktadır. İmalat sanayinde istihdamın %80'lik kısmını kağıt, tütün, tekstil, gıda ve matbaacılık oluşturmaktadır (Yay, 2019: 91-92). Tam bağımsızlığın ancak siyasi ve ekonomik bağımsızlığın kazanılması ile mümkün olabileceğini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa,

ülkenin işgalden kurtulmasından hemen sonra ekonomi alanında çalışmalar yapılmasına önem vermiştir.

1.3.2. İzmir İktisat Kongresi

Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönemde 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir (Türkiye) İktisat Kongresi, İzmir ilinde toplamda 1135 delegenin katılımı ile düzenlenmiştir (İnan, 1989: 12). *“Kongrenin amacı, uygulamaya koyulacak iktisat politikası önlemleri hakkında hükümet kadroları ile toprak sahipleri, tacirler ve sınırlı varlıkları ile sanayiciler arasında bir uzlaşma sağlamaktır. Bir başka deyişle, kongre, yönetici asker-bürokrat kadronun, toplumun varlıklı sınıflarıyla etkili bir siyasal sosyal iletişim kurma, siyasal iktidarını bu toplum kesimleriyle kurulacak iyi ilişkilerle ve belirli gelişme hedefleri etrafında sağlanılacak ortak görüşlerle sağlamlaştırma isteği açısından hayati önem taşıyan bir platform oluşturmaktaydı.”* (Tezel, 2020: 175). Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönemde yapılan bu kongre oldukça manidardır. Kongrede yeni kurulan Türk Devleti'nin ekonomi alanında hangi politikayı takip edeceği ve kapitülasyonların kaldırılması konusunda kararlı olduğu tüm dünyaya duyurulmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, kongrenin açılış konuşmasında siyasi ve askerî zaferlerin büyüklüğünün ekonomik bağımsızlık olmadan bir anlam ifade etmediğini belirtmiş, ekonomik bağımsızlığın önemine vurgu yapmıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III , 2006: 297). Kongrede dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esad (Bozkurt) Bey'de bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında yeni kurulan Türk Devleti'nin liberal ya da sosyalist bir ekonomi politikası takip etmeyeceğini belirtmiş, ülkede yapılacak olan ekonomik teşebbüslerin hem devlet hem de özel şahıslar tarafından gerçekleştirileceğini ifade etmiştir (Polatoğlu, 2017: 25).

Hükümet, kongrede İktisat Bakanlığı tarafından oluşturulan bir rapor sunmuştur. Raporda finans ve kredi sistem alt yapısının oluşturulması gerektiği belirtilmiş, sanayileşmenin hayati önem taşıdığı ifade edilmiştir. Bahsi geçen raporda devletin özel teşebbüse kredi yardımı ve teknik destek sağlayarak koruyucu gümrük politikası devreye koyması sonucu sanayileşmenin artabileceği öngörülmüştür. Aynı raporda iç piyasa oluşturmak amacıyla karayolu ve demiryolu yapımına önem verilmesi istenmiştir. Kongrede İstanbullu Türk tüccar kesimi de bir rapor² sunmuştur (Tezel, 2020: 176-177).

² Milli Türk Ticaret Birliği Merkez-i Umumisi, Türk limanlarında deniz taşımacılığı için yabancılara verilen imtiyazların tanınmamasını, imalat sanayi ve ticari faaliyetlerde yabancı sermaye ile birlikte inhisar

Kongrede ülkedeki ekonomi politikalarını belirleyecek olan Misak-ı İktisadi kararları alınmıştır. Bahsi geçen hükümler ülkede sanayi inşa etmeyi ve geliştirmeyi amaçlamış, özel teşebbüse öncelik vererek mülkiyet haklarını koruma altına alan ekonomik sistem kurmayı hedeflemiştir. 16 gün devam eden kongre sonrasında alınan kararlar “*Misak-ı İktisadi ve Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Kararlar*” ismiyle iki ayrı bölümde ele alınmış ve kamoyu ile paylaşılmıştır (Özçelik ve Tuncer, 2007: 255).

1.3.3. Lozan Barış Konferansı Sonrasında Yapılan İktisadi Hamleler

Karşılıklı yapılan diplomatik yazışmalar neticesinde 24 Nisan 1923 tarihinde Lozan Görüşmeleri yeniden başlamıştır. Konferansın kesintiye uğradığı dönemde yapılan İzmir İktisat Kongresi’nde kapitülasyonların kaldırılmasını savunan tutum konferansın ikinci görüşmelerinde de devam ettirilmiştir. Sonuç olarak 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nın 28. maddesinde yer alan “*Bağıtlı yüksek taraflar, Türkiye’de kapitülasyonların tümü ile kaldırılması, her biri kendisi ile ilgili olarak, kabul ettiklerini açıklar.*” hükmü ile kapitülasyonlar kesin olarak kaldırılmıştır. Lozan Konferansı’nda imzalanan ana metne ek olarak bir de Ticaret Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme ile taraflar arasındaki ekonomik ilişkiler sözleşmenin imzalandığı günden itibaren devletler hukuku temeline dayandırılmış, eşitlik ve karşılıklık esasına uygun bir şekilde yürütülmesi kararlaştırılmıştır (Turan, 2018: 260). Sözleşmede Türkiye’nin dışalılarda kullanacağı gümrük tarifesi de belirlenmiş, 1 Eylül 1916 tarihinde İttihat ve Terakki Hükümeti’nce yürürlüğe koyulan gümrük tarifesinin 1923 senesinden itibaren 5 yıl süreli olması şartı ile geçerli olmasına karar verilmiştir (Soysal, 2000: 173-184; Turan, 2018: 260).

1.3.4. Tarım, Ulaşım ve Bankacılık Sektöründe Yapılan Düzenlemeler

Genel olarak bakıldığında zaman Cumhuriyet döneminde her alanda yenileşme meydana gelmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararların uygulanmaya başlanması ile birlikte tarım, ulaşım ve bankacılık sektöründe birtakım düzenlemeler yapılmıştır.

Tarımsal üretimi kalkındırmak amacıyla İzmir İktisat Kongresi’nde Aşar vergisinin kaldırılmasına dair karar alınmıştır. Aşar diğer adıyla Öşür kelime olarak onda bir anlamına gelmektedir. Aşar, Osmanlı Devleti’nde halktan alınan toplumsal yardım vergisidir (Grohmann, 1964: 482). Zirai ürünlerden onda bir oranında alınan verginin tahsil esnasında

(tekel) ortaklığı kurulmamasını istemiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 177.

üretim bölgeleri ve tekniklerine göre değişiklik göstererek %40 seviyelerine ulaştığı zamanlar olmuştur (Palamut, 1987: 70; Okçuoğlu ve Önder, 1987: 266). Aşar vergisinin tahsil edilmesi sırasında yaşanan sıkıntıların yanı sıra zamanla köylünün sırtına yük olan vergi 17 Şubat 1925 tarihinde kaldırılmıştır (Barkan, 1964: 488). Verginin kaldırılması ile birlikte ülkede tarımsal üretimin artması hedeflenmiştir. Aşar vergisi ülke bütçesinin yaklaşık %22'lik kısmını oluşturmaktadır. Verginin kaldırılması ile birlikte ortaya çıkan bütçe açığı 1926 yılından itibaren şeker ve gazyağı fiyatlarına yapılan zam ile kapatılmaya çalışılmıştır (Boratav, 2005: 53-54).

Türkiye'de 1927 yılında gerçekleştirilen ilk nüfus sayımında, ülkede yaşayan 13.648.270 kişi tespit edilmiştir. Bu sayımda nüfusun %47.71'ini çiftçi, %3.7'sini sanatkar, %2.8'ini ise tüccar kesiminin oluşturduğu gözlemlenmiştir. Verilen oranlardan da anlaşılacağı üzere tarım, Cumhuriyet'in ilk senelerinde ülke ekonomisinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (Coşkun, 2003: 73). Mustafa Kemal Paşa ülkedeki tarım alanlarının genişlemesini ve tarıma dayalı sanayi sektörünün gelişmesini istemiş, bu yüzden tarıma büyük önem vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde ulaşım ağlarının kontrolü genellikle yabancı şirketlerin elinde idi. Ülkedeki yetişmiş eleman eksikliği ve sanayinin yetersiz olması bu problemin doğmasına neden olmuştur. Cumhuriyet döneminde her alanda millîleşme sloganından yola çıkılarak ulaşım hizmetleri de millîleştirilmek istenmiştir. 1920'li yıllarda ulaşım sektörünü geliştirmek amacıyla kalkınmada öncelik demiryollarına verilmiştir. İlk olarak 1924'de Adana demiryolunun millîleştirilmesi yönünde kanun kabul edilmiştir. 1924-1937 yılları arasında birçok demiryolu satın alınarak millîleştirilmiş ve bazı demiryolları yeniden inşa edilmiştir. Bu süreçte deniz taşımacılığına da önem verilmiştir. 1926'da Kabotaj Kanunu çıkartılmış, 1933 yılında ise Denizyolları İşletmesi kurulmuştur (Özsoylu, 2016: 38).

Demiryolu ve denizyolu ile birlikte havacılık sektöründe de çalışmalar yapılmış ve başarı sağlanmıştır. 1926 yılında Kayseri ilinde Teyyare Fabrikası inşa edilmiştir. Fabrika kuruluşundan itibaren 1934 senesine kadar 6 adet avcı uçağı üretmiştir (Coşkun, 2003: 74). Karayolları ise diğer ulaşım ağlarına nazaran ihmal edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında 13.900 km olan karayollarının uzunluğu 1929 senesinde 14.400 km'ye yükselmiştir (Özsoylu, 2016: 38). Ulaşım sektörünün gelişmesi ile birlikte ülkenin bir bölgesinde üretilen ürün, köyler dâhil olmak üzere pek çok yere ulaştırılmıştır.

İzmir İktisat Kongresi'nde sunulan raporda sermaye ve kredi sağlayacak bankaların kurulmasının gerektiğine dikkat çekilmiştir. Osmanlı Devleti'nde kurulan bankalardan farklı olarak bu dönemde millî bankaların oluşturulması ve faaliyete geçirilmesi hedeflenmiştir. Cumhuriyet tarihinin ilk bankası, 26 Ağustos 1924 tarihinde sanayiye desteklemek amacıyla oluşturulan Türkiye İş Bankası'dır. Mustafa Kemal Paşa bankanın inşa sürecinde hem aktif rol oynamış hem de kuruluşu için gerekli olan sermayeyi (yaklaşık 250 bin lira) karşılamıştır (Boratav, 2006: 44). 1925 yılında devlete ait ve özel sanayi kuruluşlarının sermaye ihtiyacını karşılamak için Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası meydana getirilmiştir (Yaşa, 1980: 80).

Uzun süredir devam eden savaşlardan dolayı ev ve iş yerlerini kaybeden Anadolu halkının inşa edeceği meskenlere kredi desteği sağlamak amacıyla 22 Mayıs 1926 tarihinde Emlak ve Eytam Bankası oluşturulmuştur. 11 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı yasa ile tesis edilen Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ise devlet adına para basmak, paranın mevcut değerini korumak ve diğer ulusal bankalara destek olmak amacıyla kurulmuştur. Bu dört bankanın yanı sıra 1923-1935 tarihleri arasında Türkiye'de 4'ü resmi, 39 tanesi özel olmak üzere toplamda 45 banka kurulmuştur (Turan, 2018: 266-267). Bankaların kuruluş nedenlerinden de anlaşılacağı üzere Anadolu'da savaş sonrası dönemde her alanda yeniden inşa süreci başlamıştır. Bankaların yatırımcılara sermaye yardımları sonucu şeker fabrikaları vb. sanayi tesisleri inşa edilmiştir.

1.3.5. Teşvik-i Sanayi Kanunu

Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte sanayiye güçlendirmek amacıyla II. Meşrutiyet Dönemi'nde ilan edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu, 28 Mayıs 1927 tarihinde 25 süreliğine tekrar uygulamaya koyulmuştur. Kanunda sanayinin tanımı yapılmış ve sanayi sınıflara ayrılmıştır. 1945 yılına kadar yürürlükte kalacak bu kanunla Türk özel girişimciler desteklenmiştir (Özçaylak, 2007: 106).

Kanun ülkedeki alt yapı eksikliği, sermaye yetersizliği, yetişmiş eleman ve girişimci eksikliği gibi sebeplerden dolayı hedeflenen başarıyı sağlayamamıştır. Kanunun başarısız sonuçlanmasında ülkenin savaştan yeni çıkmış olmasıyla birlikte kapitülasyonlar kaldırıldığı halde Lozan'da imzalanmış olan Ticaret Antlaşması'nın etkileri de sanayinin istenilen oranda gelişmemesinin nedenleri arasında gösterilebilir (Kasalak, 2012: 73).

1.3.6. Âli İktisat Meclisi ve Şakir Kesebir Planı

Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden yaklaşık bir ay sonra 25 Haziran 1927 tarihinde 1170 numaralı kanun ile Âli İktisat Meclisi oluşturulmuştur. 24 üyesi bulunan meclisin onursal başkanı başbakandır. Meclisin altı ayda bir 15 günlüğüne toplanmasına, toplantı programının ve konusunun başbakanlık tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. İktisadi meselelerle alakalı danışma niteliği taşıyan bu meclis, beklentileri karşılayamamış ve 1935 tarihli bütçe kanununun 25. maddesi gereğince yürürlükten kaldırılmıştır (Boratav, 2006: 132-133).

Âli İktisat Meclisi'nin 1929 tarihinin Haziran ayındaki ilk toplantısında Türkiye'de İktisadi Program hazırlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu amaçla Şakir (Kesebir) Bey başkanlığında bir komisyon meydana getirilmiştir. Komisyon ilk olarak ülkedeki üretim imkânlarını yerinde incelemek amacıyla üç ayrı gruba ayrılmış ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde araştırma yapmaya başlamıştır. İlk grup demiryollarının bulunduğu güzergahta, ikinci grup Karadeniz sahilinde Trabzon, Erzurum ve çevresinde, üçüncü grupsa Akdeniz bölgesi sahil kesimi ile Trakya'da inceleme yapmaya karar vermiştir (Tekeli ve İlkin, 1977: 98).

Komisyonun amacı yerli malların üretimini teşvik etmek ve ithalatı en düşük seviyeye geriletmektir. Komisyon çalışmasının ardından hazırlanan rapor Şakir Kesebir Planı başlığı ile TBMM'ye sunulmuştur. Bahsi geçen plan 1929 dünya ekonomik buhranının patlak vermesinden dolayı uygulamaya koyulamamış, Türkiye kısa süreliğine de olsa buhrandan etkilenmiş ve ekonomik kriz yaşamıştır. Hükümet, ekonomik buhranın etkilerini en aza indirmek amacıyla Lozan Antlaşması'nda yer alan gümrük tarifeleri ile alakalı maddeleri lehinde kullanmış ve yerli sanayiye koruyan gümrük politikası uygulamaya başlamıştır. En yüksek gümrük koruması ise %98.8 ile şekerde yapılmıştır. Alınan tüm tedbirlere rağmen Türkiye, 1929 yılında demir, çelik, makine gibi teknik malzemelerden farklı olarak un, şeker ve Amerikan bezi gibi bazı temel ihtiyaçların temininde de dışa bağımlı olmuştur (Polatoğlu, 2017: 41-42).

1.3.7. Devletçi Ekonomi ve Planlı Sanayiye Geçiş

1923-1929 yıllarını kapsayan süreçte sanayiye geliştirmek için atılan adımlardan daha önce bahsedilen sebeplerden dolayı olumlu ve kalıcı bir sonuç elde edilememiştir. Bununla birlikte bu dönemde yapılan çalışmalar ülkede inşa edilecek sanayinin alt yapısını hazırlamış, tarım, ulaşım, bankacılık, haberleşme vb. alanlarda yenilikler yapılmıştır.

Dünya ekonomik buhranının patlak vermesi, dünya ülkelerini (Sovyet Rusya hariç) olduğu gibi Türkiye’yi de olumsuz ve ciddi bir şekilde etkilemiş, ülkeyi ekonomi politikasında değişiklik yapmaya mecbur bırakmıştır (Eğilmez, 2019: 196). Türkiye’de, 1930’lu yılların başında 1929 dünya ekonomik buhranının olumsuz etkilerini en aza indirmek amacıyla birtakım önlemler alınmış, fakat alınan önlemler sınırlayıcı ve durağan bir nitelik taşıdığı için tam anlamıyla istenilen etkiyi gösterememiştir. Bu yüzden ekonomiyi büyütecek ve genişletecek hamlelerin yapılmasına karar verilmiştir. 1929 buhranından sonraki süreçte krizin olumsuz etkilerinin engellenmesi, Türkiye ekonomisinin korunması ve canlandırılması Devletçilik uygulamasının hayata geçirilmesi ile mümkün olmuştur (Gür, 2006: 212).

Türkiye’nin devletçi ekonomi politikası benimsemesinde ki temel amaç “*devlet eliyle sanayiye geliştirmek ve millî sanayiye geliştirecek önlemler almaktır.*” Devletçilik politikası 1931 yılından itibaren ülke şartları da dikkate alınarak uygulamaya koyulmuştur³ (Aysal, 2018: 198). Gerçekten de ekonomide devletçilik politikası sonuç vermiş, 1929-1939 yılları arası ülkede sanayi alanında büyük atılımlar gerçekleştirilmiş, sanayi planları hazırlanmıştır.

İnşa edilecek sanayi tesislerine finans desteği sağlamak amacıyla bankacılık sektöründe de bazı düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin; 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası finans alanında ümit edilen başarıyı sağlayamadığı için kendisine bağlı olan fabrikaları Devlet ve Sanayi Ofisi’ne devretmiştir. Devlet Sanayi Ofisi’nden de istenilen sonuç elde edilememiş, işletmenin görevinin sona ermesiyle birlikte bankanın adı Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası olarak değiştirilmiştir. 1933 yılında ise Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası, Sümerbank adı altında birleştirilmiştir (Turan, 2018: 265). Planlı sanayiye geçmek için ön hazırlıklar tamamlandıktan sonra sanayi hamleleri uygulamaya koyulmaya başlamıştır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) Ocak 1934 tarihinde ilan edilmiştir. Planın uygulanmasına 1933 yılında geçildiği için bu planın başlangıç yılı 1933 olarak da kabul edilmektedir (Yaşa, 1980: 184). BBYSP, 1934-1938 yılları arası dönemi kapsamaktadır. Plan bilinen kalkınma hamlelerinden farklı olarak bir bütünü kapsamamaktadır. Planda sadece sanayinin belli bölümlerinde⁴ atılım yapmak amaçlanmıştır. Planda, hammaddesi ülkede mevcut olan ürünün yurt içindeki sanayi tesislerinde üretilmesine, teknoloji ve sermaye gerektiren projelere, kurulan sanayi tesislerinin iç tüketimi karşılama kapasitesine önem

³ Devletçilik ilkesi Mayıs 1931 tarihinde Cumhuriyet Halk Parti’sinin yapmış olduğu 3. kurultayda parti programına dâhil edilmiştir (Karakuş, 2021: 18).

⁴ Plan kapsamında kâğıt-selüloz, madencilik, demir-çelik, tekstil, seramik, kimya vb. sanayi ürünlerini üretecek sanayiye meydana getirmek amaçlanmıştır (Tokgöz, 2001: 75).

verilmiştir. BBYSP kapsamında yaklaşık 45 milyon lira⁵ sermaye ile 20 adet fabrikanın kurulması hedeflenmiştir. Planı yürütme yetkisi ise Sümerbank'a verilmiştir. Plan başarı ile sonuçlanmış ve 18 fabrika inşa edilmiştir. Bu fabrikalardan iki tanesi İstanbul'da diğerleri ise Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde faaliyete geçmiştir (Tokgöz, 2001: 75).

BBYSP'nin uygulanmasına devam edildiği sırada İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarına başlanmıştır. Planda maden ve enerji sektörüne ağırlık vermek amaçlanmıştır. Plan kapsamında 1935 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Maden, Arama ve Tarama Enstitüsü ile planın finans ihtiyacını karşılaması için Etibank'ın kurulmasına karar verilmiştir. Fakat planı yürürlüğe koymak için yapılan çalışmalar İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden dolayı uygulanamamış, yarım kalmıştır (Yenal, 2017: 86-87). BBYSP için 100 milyon lira, iki planın toplamında ise 145 milyon lira harcanmıştır (Yaşa, 1980: 83).

1929-1939 yılları arasında uygulamaya konulan devletçilik politikası ülkenin sanayi ve tarım alanındaki beklentilerini karşılamıştır. Bu dönemde 1923-1929 döneminden farklı olarak ithalata harcanan para azalmış, ülke kendine yeter hale gelmiştir. Ülkede çeşitli sanayi tesisleri kurulmuştur. Devletçi ekonomi politikasının devreye sokulduğu dönemde gıda sanayi, özellikle şeker sanayi alanında muazzam ilerleme kaydedilmiş, şeker fabrikaları inşa edilmiştir.

1.4. Cumhuriyet Dönemi Şeker Sanayi Kurmak Amacıyla Yapılan Kanun Çalışmaları

Birinci Dünya Savaşı sırasında savaş şartlarından dolayı uluslararası ticaret kesintiye uğramıştır. Neredeyse sanayinin bütün kollarında dışa bağımlı olan Osmanlı Devleti bu süreçten olumsuz etkilenmiş, ülkede gıda maddesi özellikle şeker bulma konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Osmanlı Devleti, şeker ihtiyacını karşılamak amacıyla Hollanda ve Avusturya ülkelerinden kesme şeker, Rusya'dan ise toz şeker ithal etmiştir. Savaş yıllarında şeker fiyatı olağanüstü şartlardan dolayı artmış, şekerin bir okka fiyatı 4 liraya yükselmiştir. Şeker fiyatlarını kontrol altına almak isteyen hükümet, 19 Haziran 1918 tarihinde yayınladığı kararname ile şeker ithalat işleminin İaşe Müdüriyet-i Umumiyesi'nce yapılacağını duyurmuştur (Karayaman, 2012: 55-56). Anadolu'da şekerin temin edilmesinde yaşanan sıkıntılar, yeni Türk Devleti'nin kurulmasından sonraki süreçte şeker sanayi oluşturma çalışmalarının başlamasına neden olmuştur. Daha önce de bahsedildiği üzere Osmanlı

⁵ BBYSP'ı için ayrılan sermaye miktarı bazı kaynaklarda 44 milyon olarak ifade edilmektedir (Tezel, 2020: 355; Yaşa, 1980: 83).

Devleti'nde 1839-1922 yılları arasında şeker fabrikası kurulamamıştır. Türkiye'de şeker fabrikasının inşa edilmesi ise Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte mümkün olabilmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yılları İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların uygulamaya çalışıldığı dönem olarak nitelendirilebilir. Kongre sonrasında yayınlanan kararların 16. maddesinde ülkede şeker sanayi kurulması ile ilgili "*Memleketimizde pancar yetiştirilerek şeker fabrikaları tesis ve ziraatte münavebe usulünün tevsi'i ve bu suretle hayvanatımızın ve hububatımızın ıslah ve çoğaltılması.*" ifadeleri yer almış ve söz konusu madde oy birliği ile kabul edilmiştir (İnan, 1989: 30). Diğer sanayi tesislerinin inşa edilmesinde olduğu gibi Türkiye'de şeker sanayinin oluşturulmasında da kongrede alınan kararlar etkili olmuştur.

Şevket Süreyya Aydemir *Tek Adam* adlı eserinde 1923-1930 yılları arasında ülkede birtakım ekonomik sloganların ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bahsi geçen sloganlar üç beyazlar ve üç siyahlardır. Aydemir, eserinde ülkede tüketilen unun bile bazı durumlarda ithal edildiğini yazmıştır. Şeker ve pamuğun ise tamamen ithal edildiğini, demir, akaryakıt ve kömürün de dışarıdan getirildiğini belirtmiş, ülkedeki üç siyah ve üç beyaza olan özleme değinmiştir. Yazısının devamında bu süreçte şeker sanayi oluşturmak için çalışmalara başlanıldığını da dile getirmiştir (Aydemir, 1992: 356). Türkiye'de o yıllarda üç beyaza olan hasret pek çok kitap ve dergiye konu olmuştur. F. Rıfki Atay da *Çankaya* adlı çalışmasında "*Meclis kürsüsünde bir de "üç beyaz" parolası revaç bulmuştu: Ekmeğimizi kendi unumuzdan yoğurmak, şekerimizi kendi pancarımızdan almak, bezimizi kendi pamuğumuzdan sokmak... Ah buna bir muvaffak olsaydık...*" ifadelerine yer vermiştir (Atay, 2019: 523). Yukarıda üç beyaza olan hasretin o dönemlerde yaşayan insanlar üzerindeki etkisi eserlerinden alınan yazılarla ifade edilmeye çalışılmıştır. Anadolu halkının şeker bulma konusunda yaşamış olduğu zorluk, sanayi hamleleri yapılırken önceliğin şeker sanayiye verilmesine neden olmuştur.

Temel gıda maddelerinde ve ara ürünlerde dışarıya olan bağımlılığı sona erdirmek amacıyla un, pamuk, şeker ve kömür, akaryakıt, demirin ülkede üretilmesine ağırlık verilmiştir. Üç siyah ve üç beyaz olarak bilinen bu ürünlerden özellikle şekerin ülkede üretilmesine daha önce şekere ulaşmada yaşanan güçlüklerden dolayı ağırlık verilmiş (Coşkun, 2003: 75) ve Türkiye'de ilk sanayileşme hamlesi üç beyazlar sloganının simgeleşmesi ile ortaya çıkmıştır (Boratav, 2005: 20). Türkiye'de şeker sanayi oluşturulmasının temel amacı, ülkenin şeker ihtiyacını yurt içindeki mevcut kaynaklardan temin ederek, bu alanda rakip halde bulunan ürünleri birbiri ile dengede tutup düzenli bir

program kapsamında üreterek, üretimin düzenli ve yeterli olmasını sağlamaktır (Erdoğan, 2017: 10).

1.4.1. 601 Sayılı Şeker Fabrikalarına Bahş Olunan İmtiyaz ve Muafiyet Kanunu

Lozan Antlaşması'nda yer alan ekonomik hükümler ülkede şeker sanayi oluşturmayı mümkün kılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ise Türkiye'de şeker sanayi inşa etme girişimlerinde etkili olmuş ve bu sektöre ulusal karakter kazandırmıştır (Veldet, 1958: 55).

Şeker sanayi kurmak amacıyla ilk hamle Ocak 1925 tarihinde yapılmış olup "601 Sayılı Şeker Fabrikalarının Tesisinin Teşvikine Dair Kanun" tasarısı Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulmuştur (Karayaman, 2012: 57). Mecliste 601 sayılı kanun tasarısı hakkında görüşmeler devam ederken söz alan Besim (Atalay) Bey, siyasi bağımsızlığın kazanılmasından sonra yapılacak en önemli hamlenin ekonomik bağımsızlığı elde etmek olduğunu belirtmiş, konuşmasında ülkede üç beyaz; un, pamuk ve şekerin ithalatına⁶ harcanan paranın fazlalığına dikkat çekmiş ve bu alanda sanayileşmenin zorunlu bir hâl aldığını ifade etmiştir. Özellikle şekerin önemine dikkat çeken Besim Bey, ülkede şeker sanayisinin kurulması gerekliliğine değinmiştir (TBMMZC, Cilt 3. 1925: 98-99).

Mecliste şeker fabrikası kurma ile ilgili yapılan görüşmelerin ardından 5 Nisan 1925 tarihinde "Şeker Fabrikalarına Bahş Olunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanun" kabul edilmiştir⁷. Kanun tasarısının yasalaşması ile birlikte ülkede şeker fabrikası oluşturmanın önü açılmıştır. Bahsi geçen kanunla ülkede kurulacak olan şeker fabrikasının birbirine komşu olan beş il sınırını ihlal etmeyecek şekilde ve şeker üretiminde kullanılacak olan hammaddeyi üretebilecek uygun niteliklere sahip arazinin olması gerektiği kararı alınmıştır (TBMMZC, Cilt 3. 1925a: 99-100). 601 sayılı kanunla devlet, Türkiye'de şeker fabrikası inşa edecek şirkete üretim tekeli başta olmak üzere çeşitli imtiyazlar tanımıştır. Pancar üretim bölgelerinde 25 yıl müddet ile şeker fabrikası kurma tekeli alan şirkete, hazineye ait arsadan ücretsiz fabrika arazisi verilecek, şeker üretimini 8 yıl boyunca üretim vergisinden muaf tutacak, şirkete devlet tarafından üretilen kömürde, devlet demiryolu ve deniz taşımacılığında özel indirimli fiyat ve tarifeler uygulanacaktır (Tezel, 2020: 346).

⁶ 1926 yılında ülkede üretilen pamuklu dokuma ihtiyacın sekizde birini, yünlü dokuma ise yaklaşık beşte birini karşılamaktaydı. Bu miktar tüketim oranını karşılamada yetersiz kaldığı için pamuklu ve yünlü dokumanının büyük kısmı ithal edilmekteydi. Aynı yıl rafine şekerin ithalattaki oranı ise %90'dan fazlaydı, yani tüketilen şekerin büyük kısmı ithal edilmekteydi (Keyder, 1982: 105).

⁷ Kanun, 14 Nisan 1925 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Resmî Gazete*, S. 92, (14.04.1925), Ankara, 1925, s. 62-63.

Şeker Fabrikalarına Bahş Olunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanunu'ndan da anlaşılacağı üzere ülkedeki yatırımcılar bizzat devlet tarafından ulaşım, arazi ve yakıt temini gibi konularda desteklenmiştir. Kanun sadece yatırımcıyı desteklemekle kalmamış, aynı zamanda ileriki süreçte şeker sanayi alanında yapılacak olan köklü yeniliklerin habercisi olmuştur.

1.4.2. 724 Sayılı Şeker İnhisarı Hakkında Kanun Çıkarılması ve Şeker İnhisar

İdaresinin Kuruluşu

Türkiye'de şeker sanayi meydana getirmek için yapılan kanun çalışmaları olumlu sonuç vermiş, ülkede ilk şeker fabrikaları 1926 yılında Uşak'ta ardından Alpulu'da açılmıştır. Kurulan şeker fabrikaları üretim miktarının az olmasından⁸ dolayı ülkedeki mevcut şeker ihtiyacını karşılayamamış, bu durum şeker fiyatlarında yükselmeye ve halkın şeker alım gücünün azalmasına sebep olmuştur (Polatoğlu, 2017: 35).

İncelenen dönem içerisinde şeker üretim miktarının yetersiz ve fiyatların yüksek olması ile ilgili farklı kaynaklarda aynı nedenlerin ifade edildiğini tespit ettik. Bunlar; halkın şeker sanayi konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması, pancar ekimi için ayrılan arazilerin düşük verimli olması, ülkede tarımın ilker yollarla yapıp modern tarım aletlerinin kullanımına başlanılmaması ve sanayiye işletecek yetişmiş eleman gücünün bulunmaması gibi sebeplerdir⁹.

Şeker fiyatlarındaki artış halkın tepki göstermesine sebep olmuştur. Bunun üzerine hükümet şeker fiyatlarını düzenlemek amacıyla harekete geçmiş, Bakanlar Kurulu tarafından "*Şeker İnhisarı Hakkında Kanun Tasarısı*" 4 Kasım 1925 tarihinde TBMM'ye sunulmuştur (BCA, 30.18.1.1/16.68.4). 724 numaralı bu yasa tasarısı 25 Ocak 1926 tarihinde "*Şeker İnhisarı Hakkında Kanun*" başlığı ile kabul edilmiş ve 6 Şubat 1926 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (TBMMZC, Cilt 1. 1926: 248-252; Resmî Gazete, 6 Şubat 1926).

Şeker İnhisar Kanunu ile birlikte şeker ithalatı devlet tekeline geçmiştir. Devlet bu kanunla, 601 numaralı yasa gereğince kurulmuş olan iki fabrikanın ürettiği şekerini satın almayı garanti etmiştir. 724 sayılı kanunla ise şekerin satış fiyatı dışarıdan alınan şekerin fiyatına,

⁸ 1926 yılında Türkiye'de şeker üretim miktarı 573 ton iken, aynı yıl kişi başına düşen şeker tüketim miktarı ise 4.750 kg'dır (Karayaman, 2012: 85).

⁹ Şeker üretiminin yetersiz olmasının sebepleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Turan Veldet, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara, 1958.; Cumhuriyet'in 80. Yılında *Türk Şeker Sanayii*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara, 2003.

gümrük, tüketim vergilerine alım ve nakliye gibi masrafların da eklenmesi sonucu belirlenmiştir. Devlet belirlenen şeker alım ücretine kiloda 8 kuruş ekleyerek şeker bayilere satacak ve daha sonraki süreçte şekerin iç piyasaya satılış fiyatına karışmayacaktı. Ayrıca kanunla şeker inhisarını yönetecek genel müdürlüğün oluşturulmasına karar verilmiştir (Boratav, 2006: 121-122). *Şeker İnhisar Kanununun* 9. maddesi gereğince 1926 yılında “*Şeker İnhisar İdaresi*” kurulmuştur. Şeker İnhisar İdaresi'nin görevi şeker üretimi, tüketimi ve ithalatında devlet kontrolünü sağlamak şeklinde belirlenmiştir (Karayaman, 2012: 63).

1927 yılına gelindiğinde 725 numaralı yasa gereğince oluşturulan Benzin ve Petrol İnhisar İdaresi, Şeker İnhisar İdaresi ile birleştirilmiştir. Bu yeni kuruma “*Şeker, Petrol ve Benzin İnhisarları İdaresi*” ismi verilmiştir. Şeker, Petrol ve Benzin İnhisar İdaresi tarafından hazırlanan yeni tüzük, 13 Ekim 1927 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile uygulamaya koyulmuştur. İnhisar İdaresi'nin masraflarını karşılaması için benzin, petrol, şeker ve şekerli ürünlerden kilo başına inhisar vergisi olarak 1 kuruş ve 20 para alınmasına kararlaştırılmıştır. Lozan'da imzalanan Ticaret Sözleşmesi sona ermiştir. Bunun üzerine “*1 Haziran 1929 tarih ve 1449 sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu*” çıkartılmış, İnhisar İdaresi'nin görevi sona ermiştir. 3 Haziran 1930 tarihinde ise Şeker, Petrol ve Benzin İnhisar İdaresi kaldırılmıştır (Karayaman, 2012: 64).

1.4.3. Şeker Tarımını Yaygınlaştırmak İçin Yapılan Çalışmalar

Şeker üretim miktarını arttırmak isteyen hükümet 1929 yılında bazı hamleler yapmıştır. Osmanlı Devleti zamanında da yapılması planlanan ancak çeşitli sebeplerden ötürü gerçekleştirilemeyen şeker kamışından şeker üretme politikasına bu dönemde başvurulmuştur. Hükümet tarafından şeker kamışı uzmanı Haşim Bey'e şeker kamışı yetiştirmek için uygun iklim özelliklerine sahip olan Adana, Mersin ve Antalya illerinde incelemeler yaptırılmıştır. İncelemeler neticesinde bölgede şeker kamışı tarımının yapılabileceği tespit edilse de, 1929 tarihli ekonomik buhranın etkilerinden dolayı 1929-1930 yılları arasında şeker kamışı sanayisinde istenilen gelişme kaydedilememiştir (Polatoğlu, 2017: 42). Neticesinde Türkiye tarım, hayvancılık ve diğer yan sanayi ürünlerine katkısı bulunan şeker pancarından şeker üretimi politikasını tercih etmiştir. Mecliste şeker hakkında görüşmeler yapılırken, şeker pancarı tarımının hayvancılık alanında yarattığı gelişmelere Bakanlar Kurulu'nda da dikkat çekilmiş ve “... *Bugün pancar ekilmekte olan yerlerin çiftçiliğinde 3, 4 sene gibi kısa bir zamanda büyük bir ilerleme vardır. bütün bu mıntikalarda kara sapan yerine pullukla sürme umumileşmiş, ekme makineleri yayılmış fazlalaşan işin icabı ve küsbenin tesiri ile hayvan*

çoğalmaya ve iyileşmeye başlamış, pancar için iyi sürülüp iyi işlenen tarlaların kıymeti yükselmiş, verimi artmıştır.” (BCA, 30.10.0.0/181.248.7.) ifadeleri kullanılmıştır. Böylece Türkiye’de şeker üretimi pancardan yapılmıştır.

1.4.4. Şeker Fiyatlarındaki Dalgalanmalar ve Şeker Fiyatlarında İstikrarı Sağlamak İçin Yapılan Çalışmalar

Dünya genelinde 1920’li yılların sonuna doğru şeker üretiminde bir artış olmuş, şeker üretim miktarı 1930 yılında 28 milyon tona ulaşmıştır. Aynı yıl tüketim oranı, üretim miktarı ile doğru orantılı olarak artmayınca yaklaşık 3 milyon ton şeker depolarda kalmıştır. Bu istikrarsız durum şeker fiyatlarını da etkilemiş, şeker fiyatlarında %52’lik azalma yaşanmıştır. 1924 yılında dünya borsalarında 16.92 kuruştan satılan şekerin kilosu, 1932 yılında 4.28 kuruşa düşmüştür. Şeker fiyatlarını düzenlemek için çalışmalar yapılsa da olumlu bir sonuç elde edilememiş, fiyatlardaki dalgalanmalar devam etmiştir. Dünya genelinde şekerin fiyatı düştüğü halde Türkiye’de yüksek gümrük vergileri ile şeker fiyatı korunmuş, fiyatlarda çok az düşüş olmuştur. Ülkede 1932 yılından önceki zamanlarda inişli-çıkışlı olan şeker fiyatları bu tarihten sonra hızlı bir artış göstermiştir (Karayaman, 2012: 67).

Şeker fiyatlarındaki dalgalanmalar ve sonrasında sürekli artan fiyatlar bazı sanayi kesimlerini ve halkı rahatsız etmiş, bu durum hükümete karşı tepkilere neden olmuştur. Dönemin gazetelerinde de şeker fiyatlarındaki artışa değinilmiş ve gazete haberlerinde bahsi geçen konuya geniş yer verilmiştir.

Akşam gazetesi, 8 Ocak 1930 tarihli sayısında ülkede 1924 yılından 1929 yılına kadar olan süreçte fiyatı en çok artan gıda maddesinin şeker olduğunu yazmıştır (Akşam: 8 Kânunisani 1930). *Son Posta* gazetesi, 8 Ağustos 1930 tarihli sayısında şekerdeki fiyat artışı ile ilgili haberi sürmanşetten duyurmuş ve şekerin pahalı olma sebebini fabrikaların büyütülmek istenmesi şeklinde yorumlamıştır (Son Posta: 8 Ağustos 1930). Aradan geçen iki senede şeker fiyatlarında bir değişiklik olmadığını yine *Akşam* gazetesinin 25 Şubat 1932 tarihli haberinden öğrenmekteyiz. Haberde yaşanan şeker kıtlığının tüketimden farklı olarak çikolata vb. sanayi üretimi yapan fabrikalarda zarara sebebiyet verdiği, bazı fabrikaların belli bir süre çalışmadığı yer almıştır (Akşam: 25 Şubat 1932).

Yukarıda şeker fiyatlarındaki artış ve tüketim miktarları ile ilgili verdiğimiz haberlerden de anlaşılacağı üzere şeker ülkedeki herkes için oldukça önemli bir gıda maddesidir. İncelememiz esnasında şeker ile ilgili *Akşam* gazetesinin diğer gazetelere oranla daha fazla

haber kaleme aldığını farkettilik. Fakat, genel itibariyle bakılacak olursa bu dönemlerde yayınlanan gazeteler halkın şeker ile ilgili sorunlarına yer vermiş, halkın sesi olmuştur.

Yükselen şeker fiyatlarını kontrol altına almak için 2 Temmuz 1932’de 2054 numaralı “Çay, Şeker ve Kahve İthalinin Bir Elden İdaresi Hakkında Kanun” TBMM tarafından onaylanmıştır. Devlet bu kanunla çay, şeker ve kahve ithalinin tek elden yönetilmesini amaçlamıştır (Resmî Gazete, 6 Temmuz 1932). Ayrıca hükümet, hazineye ek gelir sağlaması maksadıyla tuz, şeker, kibrit ve tütün gibi ürünlerin ihracat ve ithalatını da tekeline almıştır. Hükümetin bu adımı atmasının temel nedeni, ülke bütçesinin büyük bir bölümünü tekel kazançların oluşturmasıdır. Tekel konusunda tutarlı olmayan bu kararlardan en önemlisi şekerde yaşanmış olup, şeker ithalatı 1932 yılından sonra yasaklanmıştır. Ülke ithalatında oldukça önemli bir paya sahip olan şekerin ithalatının yasaklanması eleştirileri de beraberinde getirmiştir (Polatoğlu, 2017: 55).

Tablo 1. 1926-1933 Yılları Arasında Türkiye’de Üretilen ve İthal Edilen Şeker Miktarı

Yıllar	Üretim Miktarı (ton)	İthalat Miktarı (ton)
1926	350	62.900
1927	5.000	61.500
1928	5.184	63.500
1929	8.050	68.600
1930	13.130	63.300
1931	22.600	44.350
1932	27.550	28.350
1933	50.000 ¹⁰	-

Kaynak: (BCA, 30.10.0.0./166.154.6.).

Şeker fiyatlarının yüksek olması meclise de yansımış, fabrikaların zarar ettiğine dair devam eden eleştirilere hükümet tarafından cevap verilmiştir. Hükümet yetkilileri, şeker pahalılığına ilişkin eleştirilere yanıt verirken ilk olarak dünyadaki ve Türkiye’deki şeker fiyatlarını mukayese etmişlerdir. Sonrasında şekerin yüksek fiyatlı olması ile ilgili hükümet tarafından “... Vasati yedi kilo pancardan bir kilo şeker istihsal edilir. Bizde pancarın kilosuna fabrikalara yüz paraya mal olmakta ve binaenaleyh bir kilo şeker istihsali için lazım olan pancarın bedeli asgari 17,5 kuruşu bulmaktadır. Bu paranın takriben 10,5 doğrudan doğruya pancar bedeli olarak çiftçiye verilir. Mütebakisi nakliye, tahmil ve tahliye masrafı olarak yine halka dağılıyor. Avrupa’da bir kilo pancar bedeli fabrikalara 30, 40 paraya mal olduğundan bir kilo şekerin maliyetindeki pancar bedeli 5 kuruştan ibaret kalmaktadır. Görüliyorki arada

¹⁰ 1933 senesinde Türkiye’de yaklaşık 50.000 ton şeker üretilmesi tahmin edilmektedir (BCA, 30.10.0.0./166.154.6.).

mevcut 12,5 kuruşluk fark pancar müstahsillerine intikal ediyor. Bir kilo şeker istihsalı için vasati bir buçuk kilo kömür sarf ediliyor. Bu hesapları toplayınca görüyoruzki bizde bir kilo şeker için fabrikalar takriben 35 kuruş masraf ihtiyar etmekte ve dahili satış fiyatları elyevm istihlak vergisi çıktıktan sonra 33 kuruş olduğuna göre fabrikaların kilo başına kazançları ancak 2, 3 kuruştan ibaret kalmaktadır. Bittabi zaman ile ve pancar ziratinin inkişafı ile bu maliyet hesapları mütemadiyen incek ve bir gün yerli fabrikalar istihsalatı da Avrupa'daki istihsal fiyatına düşecektir..." (BCA, 30.10.0.0./181.248.7.) açıklaması yapılmıştır.

Şeker fiyatlarında meydana gelen artıştan olumsuz etkilenenler bu duruma tepkilerini ve artışın sebeplerini kaleme aldıkları yazılarda dile getirmişlerdir. Şevket Süreyya Kadro dergisinde yayınladığı *Millî İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz* başlıklı yazısında bahsi geçen konuya değinmiş; şeker fiyatlarının yüksek, üretim miktarının az olmasının sebebinin Türkiye'de şeker üretim maliyetinin dünyadaki şeker üretim maliyet fiyatından daha yüksek olması ile ilişkilendirmiştir (Şevket Süreyya, 1933: 11).

Hükümet şeker fiyatlarının artması ile ilgili eleştirilere çeşitli yollardan cevap verse de zamanla eleştirilerin yönü değişmiş ve şeker sanayi alanında izlenen politikalar eleştirilmeye başlanmıştır. Hükümet bahsi geçen eleştirilere 1933 yılında yayınlamış olduğu *Şeker Sanayi Hakkında* isimli rapor ile yanıt vermiştir (Karayaman, 2012: 72).

Şeker ile ilgili ortaya çıkan tartışmaları bitirmek amacıyla İktisat Bakanlığı tarafından 1934 yılında şeker sanayinin durumunu incelemek üzere Viyana'da uluslararası şeker istatistik birliği şefi olarak görev yapan ve 25 seneden beri şeker sanayi faaliyetlerinde görev alan, Avrupa ve Amerika'da şeker fabrikası ve rafinelerinde araştırmalarda bulunan meşhur Dr. Gustov Mikusch Türkiye'ye getirilmiştir. Dr. Mikusch'e ülkede bulunan şeker fabrikaları ve bu fabrikalara pancar yetiştirilen bölgelerde son derece hassas incelemeler yaptırılmış ve ondan İktisat Bakanlığı tarafından hazırlanan 11 soruya cevap vermesi istenmiştir. Dr. Mikusch, yürüttüğü araştırmalardan sonra 14 Nisan 1934 tarihinde yayınlamış olduğu raporda "şeker maliyetlerinin diğer ülkelerin maliyetlerine kıyasla yüksek olduğunu, bu maliyetleri indirmek için bir çare görmediğini, şeker fiyatının yükseltilemediğini, ülkede şeker sanayisi tesis ve pancar ziraatinin tamiminin, ancak şekerin fiyatlanması ile mümkün olabileceğini" ifade etmiştir. Bahsi geçen rapor Başbakanlık Matbaası tarafından 55 sayfadan oluşan bir kitap şeklinde bastırılmış olup, ilgili kurum ve kişilere ulaştırılmıştır (Cumhuriyet: 27 Mayıs 1934; Veldet, 1958: 557).

Hükümet, şeker fiyatlarını indirmek ve bu durumu istikrara kavuşturmak amacıyla Dr. Mikusch'in hazırlamış olduğu rapor ile yetinmemiş, 18 Aralık 1934'de İktisat Bakanlığı'na *Şeker Rasyonalizasyon Komitesi'nin* kurulmasına karar vermiştir. Komite çalışmalarını bir ayda tamamlamış ve 17 Ocak 1935 tarihinde meclise hazırladığı raporu sunmuştur (Veldet, 1958: 557). Hükümet rapor doğrultusunda harekete geçmiş ve İsmet İnönü başkanlığında hazırlanan ve *İnönü Projesi* adı verilen projeyi yürürlüğe koymuştur. Proje kapsamında şekerin kilosunun %32 oranında ucuzlatılmasına karar verilmiş, toz şekerde 25 kuruş, küp şekerde ise 28 kuruş indirim yapılmıştır (Türkoğlu, 1951: 115).

Şekerin kilosunda yapılan indirim ülkede büyük bir yankı uyandırmıştır. *Cumhuriyet* gazetesi 18 Haziran 1935 tarihli sayısında şekerde yapılan indirim haberini gazetenin ilk sayfasından şekerin kilo fiyatında 18 kuruş indirim yapıldığını halka duyurmuştur (Cumhuriyet: 18 Haziran 1935). *Akşam* gazetesi 19 Haziran 1935 tarihli sayısında şekerin kilo fiyatında yapılan indirimi "*Şekerli Maddeler, Henüz Fiyatlarda Bir Değişiklik Yok*" başlığı altında değerlendirmiştir. Şekerli ürünlerin fiyatına dikkat çekilen haberde, şekerin kilo fiyatında yapılan bu indirimin reçel, pasta gibi şekerli ürünlerin fiyatına yansımadağı belirtilmiştir. Bu ürünlerde fiyat ucuzlamasının eldeki mevcut stokların bitmesi ile mümkün olabileceği yorumunda bulunmuştur (Akşam: 19 Haziran 1935). *Haber* gazetesi ise 9 Temmuz 1935 tarihinde yayınladığı sayısında Türkiye'de kişi başına düşen şeker miktarı ile diğer ülkelerdeki oran kıyaslamış, ülkede kişi başına düşen yıllık şeker tüketim oranının azlığına (bir yılda kişi başı yaklaşık 4 kg) değinmiş ve daha fazla şeker tüketilmesinin gerektiği vurgulanmıştır (Haber: 9 Temmuz 1935).

Şeker fiyatlarının üretim ve tüketime olan etkisini değerlendiren Atatürk, 1 Kasım 1935 tarihli meclis açılış konuşmasında "*Maliyede, geçen yıl, cesaretle aldığımız önlemlerin ne kadar yerinde olduğu belli olmuştur. Tuz ve şeker fiyatlarının düşürülmesi, halkı sevindirmiş ve tüketimi arttırmıştır.*" (TBMMZC, Cilt 6. 1935: 3) ifadelerine yer vermiştir.

Türkiye'de şeker fiyatlarını düzene koymak için yapılan çalışmalar 1935 yılı itibariyle sonuç vermiş, ülkede şekerin kilo fiyatı ucuzlamıştır. Şekerin fiyatının ucuzlaması bazı ürünlerin fiyatlarına hemen yansımamış ve hükümet şeker tüketim oranlarındaki azlık gibi sebeplerden eleştirilmiştir. Bu durum daha önce bahsetmiş olduğumuz gazete haberleri ile desteklenmektedir. Fakat, kanaatimizce şeker sanayi alanında Türkiye'de 1923-1935 tarihleri arasında büyük bir başarı elde edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki süreçte şeker

bulma konusunda yaşanan sıkıntılar bu dönemde azalmış, halk şekere ulaşma konusunda bazı dönemlerde sıkıntı yaşasa da şeker artık lüks tüketim maddesi olmaktan çıkmıştır.

1.4.5. 1923-1950 Tarihleri Arasında Türkiye’de Şeker Sanayi

Türkiye’de şeker fabrikalarının inşa edilmesinin ana hedefi sadece ülkenin şeker ihtiyacını karşılamak değil, aynı zamanda tarımı, çiftçiyi ve fabrika işçisini kalkındırmaktır. Şeker fabrikası çalışanları batıdan şeker teknolojisinin yanı sıra Batı’ya ait çağdaş yaşam değerlerini almış ve sosyal yaşamlarında benimsemişlerdir. Şeker sanayi; fabrikaları, lojmanları, misafirhanesi, lokantası, okulu, camisi, öğrenci yurtları, kampanya¹¹ ve yılbaşı baloları, sinema vb. sosyal tesislerden oluşan bir bütündür (Oğur, 2015: 49).

Osmanlı Devleti’nde şeker sanayi kurmak amacıyla yapılan girişimlerden olumlu bir netice elde edilememiş, şeker fabrikalarının kurulması ve faaliyete geçmesi ancak Atatürk döneminde, Cumhuriyet’in sağladığı imkânlar sayesinde mümkün olabilmiştir. Türkiye’de şeker sanayi kurmak için yapılan ilk ciddi atılım Uşaklı Molla Ömeroğlu (Mollazade) Nuri (Şeker) isimli bir çiftçi tarafından gerçekleştirilmiştir (TŞFAŞ: Tarihçemiz).

Millî Mücadele döneminin sona erdiği tarihten yaklaşık 6 ay sonra, 19 Nisan 1923’de, Uşak’ta yerel girişimcilerin katılımı sonucu *Uşak Terakkii Ziraat Türk Anonim Şirketi* kurulmuştur (Veldet, 1958: 75). Bu oluşum, Türk Şeker Sanayisinin kurulmasına öncülük eden özel bir teşebbüstür. Bahsi geçen şirket, ülkenin kalkınmasında yakılan ilk meşela olarak yorumlanabilir. Uşak Terakkii Ziraat T.A.Ş.’i, Türkiye’de şeker sanayisinin kurucusu olarak bilinen Nuri Bey’in de aralarında bulunduğu 51 kişiden oluşan kurucu heyet tarafından 600.000 lira sermaye ile oluşturulmuştur (Üçok vd., 1973: 21).

Türkiye’de, ilk kez Türk şekerini halk ile buluşturmuş olan Alpulu Şeker Fabrikası, tıpkı Uşak Şeker Fabrikası gibi kişisel bir teşebbüsten doğmuştur. Alpulu Şeker Fabrikası 14 Haziran 1925’de 500.000 lira sermaye ile *İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi’nce* kurulmuştur (Veldet, 1958: 241). Atatürk fabrikayı ziyaret ettiği gün fabrikanın anı defterine “*Alpulu Şeker Fabrikası’nı gezdim. Gördüğüm vaziyetten çok memnun kaldım. Müessesenin daha tevassü etmesini ve şimdiye kadar olduğundan fazla muvaffak olmasını dilerim. Memleketimizin her müsait mıntıkasında şeker fabrikalarının çoğalması ve bu suretle memleketin şeker ihtiyacının temini mühim hedeflerimiz sırasında tanınmalıdır.*” şeklinde

¹¹ Kampanya terimi şeker fabrikalarının çalıştığı zaman dilimini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.

düşüncelerini yazmıştır. (Cumhuriyet: 21 Kânunuevvel 1930). Bu hatıra yazısından da anlaşılacağı üzere Atatürk şeker fabrikalarının sayısının artmasını istiyordu.

İlk iki şeker fabrikasından sonra Türkiye’de 1933 yılında Eskişehir Şeker Fabrikası, 1934 yılında ise Turhal Şeker Fabrikası faaliyete geçmiştir. 6 Temmuz 1935 tarihinde şeker fabrikalarını tek çatı altında toplamak ve yönetmek amacıyla Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi (TŞFAŞ) oluşturulmuştur (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 4).

Şeker sanayinin önemine sık sık değinen Atatürk 1937 yılında *Pertek*’i ziyareti esnasında orada yapmış olduğu konuşmada “*Şeker fabrikalarının sayısı yirmiye çıkmaz ve şeker ekme kadar kolay alınır hale getirmesek, gürbüz çocuklara hasret kalacağız.*” (Ardıncı, 1987: 399) ifadesine yer vermiştir. Atatürk’ün bu sözü O’nun şeker sanayiye verdiği değeri gözler önüne sermektedir. Atatürk’ün ölümünden, İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan süreçte ülkenin şeker ihtiyacı mevcut şeker fabrikalarından karşılanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında asker alımları gerçekleştiğinden dolayı ülkede şeker üretimi azalmış ve bu yüzden zaman zaman şeker temini konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Savaş yıllarında şeker ithalatını önlemek amacıyla üretim programı uygulamaya koyulmuştur. Savaş döneminde şeker üretiminin yetersizliği gibi sebeplerden ötürü hükümet şekerin kilo fiyatına zam yaparak tüketimi azaltmayı hedeflemiş, 1943 senesinden itibaren ise şekerde kademeli olarak indirim yapılmaya başlanmıştır. Aynı yıllarda, daha önceki zamanlarda da gündeme gelen şeker kamışından şeker üretme arzusu tekrar gün yüzüne çıkmıştır. 1943 senesinde Hollanda’dan şeker kamış uzmanı ülkeye getirtilmiş, 1944 senesinde şeker kamış sanayisini incelemek üzere TŞFAŞ’de çalışan 3 şeker uzmanı Hindistan’a gönderilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde Adana’da kurulması muhtemel şeker kamışı fabrikasının 50.000 ton şeker üretebileceği saptanmıştır. İnönü hükümetinin ülkede şeker kamışı sanayisini oluşturmak için yaptığı hamleler sonuçsuz kalmış ülkede şeker pancarının kullanım alanının daha fazla olması gibi sebeplerden dolayı şeker kamışı fabrikası inşa edilememiştir. İnönü hükümeti zamanında ülkede mevcut şeker fabrikalarına ek yeni fabrikalar kurulmak istenirse de bu konuda başarı elde edilememiştir (Özer, 2021: 113-119).

Türkiye’de şeker fabrikası kurma yolunda en büyük atılım liberal ekonomi politikası söylemleri ile iktidar olan Demokrat Parti döneminde gerçekleşmiştir. Demokrat Parti’nin 10 yıllık iktidarı boyunca ülkede toplam 11 adet şeker fabrikası inşa edilmiştir. 1962-2000 yılları arasında ise 14 tane şeker fabrikası kurulmuştur (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker

Sanayii, 2003: 5). Verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere Türkiye’de 1925-2000 yılları arasında toplam 29 adet şeker fabrikası oluşturulmuş, Atatürk’ün 1937 yılında Pertek’de ifade ettiği ve yukarıda da değinmiş olduğumuz arzusu gerçekleşmiş, her Türk çocuğu şekere kolaylıkla erişebilir duruma gelmiştir.

II. BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE ŞEKER SANAYİNİN GELİŞİMİ (1950-2000)

2.1. Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Tarıma Dayalı Sanayi

Türkiye İkinci Dünya Savaşı’na katılmamış fakat savaşın doğurduğu olumsuz koşullardan etkilenmiştir. Ülkede savaş esnasında meydana gelen sosyo-ekonomik sorunlar, sıkıyönetim koşulları, 1940 yılında yürürlüğe giren “*Millî Korunma Kanunu’nu*¹” ve 1942 senesinde çıkarılan “*Varlık Vergisi’nin*²” uygulanmasında yaşanan sıkıntılar halkın Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına tepki göstermesine ve yönetimden uzaklaşmasına neden olmuştur (Tokgöz, 2001: 129).

Savaş sonrası dönemde dünyada ortaya çıkan siyasi ve askerî gelişmelerden Türkiye’de etkilenmiş, bu süreçte iktidarda yer alan Cumhuriyet Halk Parti’si yönetimi tarafından demokratikleşme yolunda adımlar atılmıştır. ABD, Fransa ve İngiltere gibi güçlü ülkelerin savaştan galip ayrılması Türkiye’yi demokrasiye ve çok partili hayata yönelten etkenler arasında yer almıştır (Unat, 2018: 264). 1944 yılında bütçe görüşmeleri sırasında düşük sesli de olsa başlayan muhalefet, 1945 yılında “*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*³ ve *Bütçe Görüşmeleri*” esnasında şiddetini arttırmıştır. Bu durum aynı yıl içerisinde partiden

¹ Millî Korunma Kanunu 15 Ocak 1940’da “*Son zamanlarda Avrupa’da hüküm sürmekte olan siyasi gerginlik nihayet müteaddid milletler arasında harb haline inkilâb etmiş ve böylece harb sahasına ve harb tehlikesine yakın ve hatta uzak memleketler fevkalâde ahval ve şartlar içinde kalmışlardır. Bu ahval, bilhassa süratli seyri sebebiyle, hemen hemen her tarafta Hükümetlerce alınan fevkalâde tedbirlerle karşılanmaktadır. Muhtelif memleketlerde Hükümetlere bu hususta verilen geniş sâlahiyetler zikredilen ahvali en iyi ifade eyliyen alametlerdir. Memleketimizin halen Avrupa’da hüküm süren harbin dışında bulunduğu malûmdur. Bununla beraber, millî hayatımızda bu istisnâi ahvalin tesirlerini önlemek ve sair bakımlardan olduğu kadar, iktisadî bakımdan da tahaffüzî ve tedafû tedbirler almak zarureti muvacehesindeyiz. Bu zaruretler dolayısıyla “Millî Korunma Kanunu” adı altında hazırlanan bir kanun lâiyhası Yüksek Meclise arz edilmektedir.*” gerekçeleri ile Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine sunulmuştur (TBMMZC, Cilt 8, 1940; Millî Korunma Kanunu Lâiyhası ve Muvakat Encümen Mazbatası (1/301), 1940: 64). Kanun gerekli çalışmalar tamamlandıktan sonra 18 Ocak 1940’da kabul edilmiştir (*Resmî Gazete*, 26 Kânunisani 1940).

² Varlık Vergisi “*...servet ve kazanç sahiplerinin varlıklarından ve olağanüstü kazançlardan bir defaya mahsus olmak üzere alınacaktı. Büyük kazanç sahipleri, büyük çiftçiler, belli değerler üstündeki gayrimenkul malların sahipleri, işleri ticaret, komisyonculuk, tellallık ve simsarlık olmadığı halde bir ve birkaç kez, 1939 yılından sonra bu işleri yapmış olanları*” kapsamaktaydı. Verginin tahsil edilmesi için gerekli esaslar ise 17 maddede toplanmıştır (Karakuş, 2021: 63-64).

³ 4753 numaralı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilmiştir. Kanun kapsamında arazisi olmayan ya da ekecek yeterli toprağı bulunmayan çiftçileri toprak sahibi yapmayı amaçlamıştır. Yasada üreticiye verilecek arazinin miktarı da belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Resmî Gazete*, S. 6032, (15.06.1945), Ankara, 1945, s. 8893-8897.

ayrılmalara ve ihraçlara sebep olmuştur. Partiden ayrılanlar arasında bulunan Celâl Bayar'ın yeni parti kurma hazırlığında olduğuna dair haberler basına yansımış, başta İsmet İnönü olmak üzere bazı Cumhuriyet Halk Partili milletvekilleri tarafından desteklenmiştir. 7 Ocak 1946 tarihinde ise Adnan Menderes, Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Mehmet Fuad Köprülü tarafından Demokrat Parti ismi ile yeni parti kurulmuş ve çok partili sistem benimsenmiştir (Timur, 1991: 11).

Türkiye'de 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler sükûn içerisinde gerçekleşmiş olup Demokrat Parti'nin kesin zaferi ile sonuçlanmıştır. Demokrat Parti %53.59 oy oranıyla iktidar olmuş ve TBMM'de toplamda 408 milletvekili ile yer almıştır (Turan, 2018: 278; Akşam: 15 Mayıs 1950). Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle bir devir kapanmış, 27 yıl devam eden CHP yönetimi sona ermiştir. Demokrat Parti halk tarafından büyük destek görmüş ve kısa zamanda ülke genelinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

Demokrat Parti'nin esas olarak benimsemiş olduğu parti programı Cumhuriyet Halk Parti'sinin programı ile ekonomi planı hariç benzerlik göstermektedir. Parti programının birinci bölümünde liberalizm ve demokrasi partinin genel ilkesi olarak kabul edilmiştir. Programa göre devletçilik tamamen reddedilmemiş, programda kapsamında özel girişimcinin desteklenmesi devletçiliğin görevi olarak belirlenmiştir. Aynı programda kamu kuruluşlarının çalışmalarından alınan verimin düşüklüğü gerekçe gösterilerek özel teşebbüse devredileceği, zorunlu durumlar hariç piyasalara müdahale edilmeyeceği ve kalkınmanın tarıma dayalı gerçekleştirileceği yer almıştır (Albayrak, 2004: 303; Takım, 2012: 2012: 164).

Bilindiği üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarım ve tarıma dayalı sanayiye büyük önem verilmiş; 1935-1950 dönemini kapsayan süreçte köy ve köylü önceki senelere göre ihmal edilmiştir. Demokrat Parti ise daha muhalefet yıllarında köylünün içinde bulunduğu sıkıntılı durumu fark etmiş ve köylü kesimin oylarını alabilmek amacıyla iktidara geldiği zaman çiftçinin sorunlarını giderecek ekonomi politikası takip edeceğini vadetmiştir. Demokrat Parti, yönetimi devraldıktan sonra çiftçiye verdiği sözü tutmuş ve tarım alanlarını genişletmek için devlete ait toprakların bir bölümünü köylüye dağıtmıştır. Ülkedeki boş araziler tarıma açılmış, işsiz nüfusa istihdam sağlanılmış, tarımda makineleşme artmış, zirai ürünleri muhafaza edecek depolar oluşturulmuş ve Ziraat Bankası'ndan temin edilen kredi ile çiftçi desteklenmiştir⁴ (Yenal, 2017: 98; Eroğul, 2019: 132).

⁴ Demokrat Parti iktidarı zamanında (1950-1960) Türkiye'de traktör sayısı 4 binden 44 bine yükselmiş, çiftçi biçerdöver sahibi olmaya başlamış, traktör, biçerdöver vb. tarım aletleri pratik kredi imkânları sayesinde

Demokrat Parti sadece tarımda değil aynı zamanda ulaşım ve sanayide de kayda değer oranda bir başarı elde etmiştir. Demokrat Parti'nin iktidar olduğu dönemde dokuma, çimento ve madencilik sanayi ürünlerinin yanı sıra özellikle şeker sanayide muazzam atılım gerçekleştirilmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere Türk milletinin şeker bulma konusunda yaşadığı sıkıntılar göz önüne alınırsa şeker sanayinde yakalanan başarı Demokrat Parti'nin geniş kitleler tarafından desteklenmesine neden olan etkenler arasında yer alabilir (Eroğul, 2019: 133).

2.2. Demokrat Parti Dönemi Şeker Sanayi ve Fabrikalaşma Süreci

Şeker sanayinin ülke ekonomisindeki payı azımsanamayacak kadar fazladır. Şeker fabrikalarında binlerce insana istihdam sağlanmıştır. Şekerin ham maddesi olan pancar ise hayvancılığın gelişmesinde etkili olmuştur. Pancarın %15'lik kısmı şeker üretimine ayrılırken geriye kalan %85'lik oran melas, küspe ve kireçli çamur şeklinde kullanılmaktadır (Yurtoğlu, 2017: 302; Oğur, 2015: 49). Şeker sanayinin yan alanlara ve ülke ekonomisine katkıları şu şekilde sıralanabilir:

1. *“Şeker pancarı tarımı, gayri safi millî hasılaya buğdaya göre 6 kat, ayçiçeğine göre ise 3.5 kat daha fazla katkı sağlamaktadır.*
2. *Münavebe⁵ sistemi ile yapılan şeker pancarı tarımı, iyi bakımlı bir tarla bıraktığından kendisinden sonrayetiştirilecek ürünlerde verim artışı sağlamaktadır. Nitekim bu verim artışı buğdayda %20'ye kadar yükselebilmektedir.*
3. *Pancar, posa, gübre, melas, kömür, kireçtaşı vs. naklieleri nedeniyle ulaşım sektöründe önemli bir iş hacmi yaratmaktadır.*
4. *Suni gübre, sulama tesisleri ve malzemeleri imal eden sanayilerin, traktör, pulluk, kültivatör, kazayağı, mibzer, kombikrümmler, motopomp, çapa ve söküm makinaları, mücadele aletleri gibi tarım alet ve makinaları ile tarımsal mücadele ilaçları üreten sanayilerin ülkemizde kurulmalarını ve gelişmelerini sağlamıştır.*
5. *Ekim sisteminin münavebeye dayalı olması, monokültür zirai yapının polikültür zirai yapıya dönüşmesini sağlamıştır.*
6. *Pancar ekiminin ileri bir teknolojiyi gerektirmesi, üreticilerimizin tarımsal bilgi ve görgü düzeylerini yükseltmiştir.*

artmış bu durum tarımdan alınan verimde artışı da beraberinde getirmiştir. Aynı yıllarda tarım alanları da genişlemiştir. 1950 yılında tarım yapılan alan 10,5 milyon hektar iken 1960 yılında 23,5 milyon dönüme yükselmiştir (Aydemir, 1993: 218).

⁵ Münavebe kelimesi nöbetleşe anlamına gelmektedir. 2. maddede ifade edilen münavebe sisteminden kasıt ise aynı toprağa her yıl farklı ürün ekilmesidir.

7. *Ülkemiz tarımında gerçek anlamda ilk kooperatifleşme, pancar tarımı sayesinde gerçekleşmiş ve gelişmiştir. Bu sayede üreticilerin örgütlenmesinin temeli atılmıştır.*
8. *Şeker pancarı tarımı, ekimi yapılan alana eşdeğer bir ormana kıyasla 3 kat daha fazla oksijen yarattığından, insanlar için önemli bir oksijen kaynağı olmaktadır.”*
(Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 41).

Demokrat Parti ülkenin ihtiyaç duyduğu şekerin tamamını yerli üretimden karşılamak ve yeni şeker fabrikaları inşa etmek amacıyla 1951 yılında “*Şeker Sanayii'nin Tevsi Programı'nı*” hazırlamıştır. Hükümet, *Şeker Sanayii'nin Tevsi Programı* ile şeker üretiminin yanı sıra tarım ve hayvancılık alanına da katkı sağlayan bu sanayinin sayısını arttırmayı, pancar ekimi için elverişli olan bölgelerde yeni şeker fabrikaları inşa etmeyi ve böylece toplumsal kalkınmayı hedeflemiştir (Veldet, 1958: 688). Program dâhilinde ülkede şeker sanayi kurulabilecek alanları gösteren rapor hazırlanmış ve rapor 6 Aralık 1951 tarihinde Türkiye Şeker Fabrikası A.Ş. Genel Müdürü Baha Tekand tarafından İşletmeler Bakanlığı'na sunulmuştur. Raporda Murat Suyu istikametinde Muş ilinde şeker fabrikası kurulmasının önemi üzerinde durulsa da bölgede şeker fabrikasının kuruluşu 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir (BCA, 30.1.0.0/105.652.1). Program kapsamında ülkede 11 adet şeker fabrikası kurulmasına karar verilmiş ve programı hayata geçirmek için yaklaşık 400 milyon Türk lirasını bulan bütçe oluşturulmuştur. Sonuç olarak 1953 yılında 1, 1954 yılında 3, 1955 yılında 3, 1956 yılında ise 4 adet şeker fabrikasının işletmeye açılması hedeflenmiştir (Erdoğan, 2017: 10; Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976, 1976: 84).

Şeker fabrikalarının sayısının artması ve mevcut fabrikaların gelişmesi pancar ekim oranına ve kalitesine bağlıdır. Bu durumun farkında olan hükümet 1951 yılında çiftçilerin teşkilatlanmasını sağlamak amacıyla “*Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri*” oluşturmuştur. Demokrat Parti'nin iktidar olduğu dönemde ise yaklaşık 16 adet kooperatif kurulmuştur (Yurtoğlu, 2017: 305).

2.2.1. 1951 Yılında Türkiye’de Açılan Şeker Fabrikaları

2.2.1.1. Adapazarı Şeker Fabrikası

Türkiye Şeker Fabrikası Anonim Şirketi şeker sanayide teknik açıdan gelişmeyi ve fabrikalarda yetişmiş eleman sayısının artmasını sağlamış, zamanla fabrikalar modernleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonraki yıllarda şeker sanayinde 1953 yılına kadar büyük bir atılım gerçekleştirilememiştir. Bu yüzden denilebilir ki şeker sanayinin

ikinci devresi 1953 yılında Adapazarı Şeker Fabrikası'nın inşa edilmesi ile başlamıştır (Yurtoğlu, 2017: 303).

Hükümet, 1951 yılında şeker sanayi meydana getirmek amacıyla yayınlamış olduğu program kapsamında harekete geçmiş ve Adapazarı Şeker Fabrikası'nın kurulması için gerekli kanun çalışmalarını başlatmıştır. Fabrika merkezi Ankara olmak üzere 99 seneliğine 10 milyon sermaye ile “*Adapazarı Şeker Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı'nca*” kurulmuştur (BCA, 30.18.1.2/127.90.16.). Temeli 12 Eylül 1952 tarihinde atılan fabrika 378 gün devam eden çalışmalar neticesinde 24 Eylül 1953 tarihinde faaliyete başlamıştır. Fabrikanın açılış merasimi ise 11 Ekim 1953 tarihinde Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın katılımları ile gerçekleşmiştir. Fabrika için gerekli olan teçhizat Machinen Fabrik Bukau R. Wolf Firması'ndan getirtilmiştir (Başar H., 1969: 92; Son Telgraf: 12 Ekim 1953).

Kuruluşunun ilk yıllarında 1.600 ton günlük pancar işleme kapasitesine sahip olan fabrika, 1961 senesinde 3.000 ton, 1981 senesinde ise yaklaşık 6.000 ton günlük pancar işleme kapasitesine ulaşmıştır (Adapazarı Şeker Fabrikası A.Ş.: Tarihçemiz). Yıllara göre verilen günlük üretim ton miktarından da anlaşılacağı üzere Türkiye'de kurulmuş beşinci şeker fabrikası olan Adapazarı Şeker Fabrikası, üretim miktarı artmıştır. Üretimin artmasında çiftçilerin pancar ekimini öğrenmesi, pancardan alınan verimin artması, fabrikalarda çalışan işçilerin tecrübe kazanmış olması gibi sebepler gösterilebilir.

2.2.2. 1954 Yılında Türkiye'de Kurulan Şeker Fabrikaları⁶

2.2.2.1. Konya Şeker Fabrikası

Şeker Sanayii'nin Tevsi Programı'na göre 1954 senesi içerisinde işletmeye açılan 3 şeker fabrikasından ilki Konya Şeker Fabrikası'dır. Konya Şeker Fabrikası, merkezi Ankara olmak üzere 99 yıllığına 10 milyon Türk lirası sermaye ile “*Konya Şeker Fabrikası Anonim Şirketince*” oluşturulmuştur (BCA, 30.18.1.2/135.17.6). Fabrikanın temeli 13 Eylül 1953 tarihinde atılmış, açılış töreni ise bir sene sonra 19 Eylül 1954 tarihinde gerçekleşmiştir (Veldet, 1958: 791). Açılış merasiminden önce Konya Valisi Cemâl Gökten, Başbakan Adnan Menderes'e 9 Eylül 1954 tarihinde yazmış olduğu telgrafta şeker fabrikasının Konya'da inşa edilmesi ile ilgili memnuniyetini dile getirmiş, aynı zamanda fabrikanın açılış merasimi için Konya'ya gelecek Adnan Menderes'ten bölgeye kurulacak olan barajın temelinin -tıpkı şeker fabrikası gibi- onun uğurlu elleri ile atılmasını talep etmiştir (BCA, 30.1.0.0/1.8.8.). Adnan

⁶ 1954 yılında faaliyete başlayan Amasya Şeker Fabrikası ayrı bir bölüm altında değerlendirileceği için bu bölüme eklenmemiştir.

Menderes ise daveti kabul etmiş ve fabrikanın açılışı için Konya'ya gelmiş, burada muazzam bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Adnan Menderes açılış sırasında halka karşı gerçekleştirmiş olduğu hitabede şeker fabrikalarının eskiye nazaran büyük gelişme kaydettiğini söylemiş, aynı başarıyı kısa süre içinde çimento sanayinde de göstereceklerini ifade etmiştir (Akşam: 20 Eylül 1954).

Gazeteci İlhan Tarus ülkede bulunan şeker fabrikalarını ziyareti sonrası 1957 yılında kaleme aldığı *Uzun Atlama* adlı eserinde Konya Şeker Fabrikası'nın diğer şeker fabrikalarına göre makine, işçi, pancar verimi ve sosyal tesis bakımından daha gelişmiş olduğunu ifade etmiştir. Fabrikada 24 memur ve usta evi, 38 bekar memur odası, 250 işçiye ait yatakhane varlığından bahsetmiştir. Sosyal faaliyetler içerisinde ise spora ayrıca değinmiş, fabrikanın bisiklet ekibinin Türkiye bisiklet şampiyonu olduğunu yazmıştır. Tarus, fabrikanın kasasına günde yaklaşık 200 bin Türk lirasının girdiğinden bahsetmiş ve çalışmasında fabrikanın bu başarıya ulaşmasında Konya Ovası'nın önemine de dikkat çekmiştir (Tarus, 2018: 117-120).

2.2.2.2. Kütahya Şeker Fabrikası

Kütahya Şeker Fabrikası, 1954 yılında açılan ikinci şeker fabrikasıdır. Bölgede şeker sanayi kurulmasına dair ilk girişim *Kütahya Şeker Fabrikası Kurucuları Adına Mütteşebbis Heyet Başkanı Mehmed Özbayır*⁷ tarafından gerçekleştirilmiştir. Özbayır, hükümete 2 Ağustos 1951 tarihinde Kütahya'da şeker fabrikası kurulması yönünde isteklerini belirten ve 5 sayfadan oluşan bir mektup göndermiştir (BCA, 30.1.0.0/20.114.15). Mektup değerlendirmeye alınmış, 1952 yılından itibaren Kütahya ilinde şeker sanayi kurulmasının etkileri araştırılmaya başlanmıştır. Yürütülen araştırmalar neticesinde fabrikanın faaliyete başlamasıyla birlikte bölgeden yaklaşık 80.000 ton şeker pancarı elde edileceği tahmin edilmiştir. Bölgede fabrikanın kurulmasının hazineye yük olacağı gerekçeleri ile birlikte hükümete sunulsa da Kütahya'da şeker sanayinin tesis edilmesine karar verilmiştir. Kütahya Şeker Fabrikası'nı meydana getirmek amacıyla merkezi Ankara olmak üzere 99 yıllığına 8 milyon Türk lirası sermaye ile "*Kütahya Şeker Fabrikası Anonim Şirketi*" oluşturulmuş ve fabrikanın bahsi geçen şirket tarafından kurulmasına kararlaştırılmıştır (BCA, 30.1.0.0/105.652.4; 30.18.1.2/131.7.6).

Fabrikanın temel atma töreni 14 Eylül 1953 tarihinde Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Başbakan Adnan Menderes, TŞFAŞ Genel Müdürü Baha Tekand ve büyük bir kalabalığın

⁷ 2 Ağustos 1951 tarihinde mektubu yazan kişi Osmanlı alfabesini kullandığı için metnin çevirisi esnasında *Özbayır* ifadesi yazıdaki karışıklık sebebi ile en net bu şekilde okunmuştur.

katılımı ile gerçekleşmiştir. Fabrika 24 Kasım 1954 tarihinde açılmıştır (İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz Kaleye, 2013: 174). Kütahya Şeker Fabrikası, şehir merkezine en yakın kurulmuş şeker fabrikalarından birisidir. Bu sebeple fabrikanın ihtiyaçları büyük oranda şehirden karşılanmıştır. Günde 800 ton pancar işleme kapasitesine sahip olan fabrika Türkiye’de şeker fabrikaları içerisinde en küçük birimi teşkil etmektedir (Tarus, 2018: 83).

Türkiye’de 1950 sonrası dönemde sanayi alanında yakalanılan başarı dış basının da dikkatini çekmiştir. İngiltere’nin en yaygın gazetelerinden biri olan *The Times* gazetesi, 30 Haziran 1955 tarihli sayısında Türkiye’de sanayi alanında meydana gelen gelişmelere yer vermiş, Türk sanayisinin son yıllarda büyük başarılar elde ettiğini yazmıştır. İşletmeye açılan Konya, Amasya ve Kütahya Şeker Fabrikaları’na da değinerek şeker sanayideki ilerlemeye dikkat çekmiş ve 1956 yılında ülkede rafine şeker üretiminin 376.000 tona ulaşabileceği tahmininde bulunmuştur (The Times: 30 July 1955).

2.2.3. 1955 Yılı İçinde Türkiye’de Açılan Şeker Fabrikaları

2.2.3.1. Burdur Şeker Fabrikası

1955 yılı içerisinde açılması planan ilk şeker fabrikası Burdur Şeker Fabrikası’dır. Burdur Şeker Fabrikası’nın 15 Ağustos 1953 tarihinde merkezi Burdur olmak üzere 99 yıl süreliğine 1.000.000 Türk lirası sermaye ile kurulan “*Burdur ve Havalisi Şeker Sanayiini Kalkındırma Türk Anonim Şirketi*” tarafından oluşturulmasına karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/133.67.13).

Burdur Şeker Fabrikası’nın temeli 26 Nisan 1954 tarihinde atılmıştır. Temel atma törenine İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı, İktisat ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş, Milletvekilleri, Şeker Şirketi Genel Müdürü Baha Tekand, Budur Valisi ve Belediye Başkanı katılmıştır. Protokolün yanı sıra törene Budurlular ile birlikte çevre illerden binlerce kişi gelmiştir. Tören halkın tezahüratı eşliğinde yapılmıştır (Veldet, 1958: 1001). Fabrika tıpkı Amasya ve Kütahya Şeker Fabrikaları gibi Almanya’da dört fabrikanın oluşturduğu DBHG Şirketi’nce kurulmuştur (Tarus, 2018: 97).

Burdur Şeker Fabrikası büyük bir kalabalığın katılımı ile 23 Eylül 1955 tarihinde Başbakan Adnan Menderes tarafından açılmıştır. Törende İşletmeler Müdürü Samet Ağaoğlu Türkiye’nin şeker üretim durumu hakkında konuşma yapmıştır. Tören sonrasında Başbakan Adnan Menderes şerefine bir yemek tertip edilmiştir (Akşam: 24 Eylül 1955).

Burdur Şeker Fabrikası'nın kurulduğu arazi İbrahim Ekici'ye aittir. Fabrikanın tesvil edilmesine karar verildiği zaman arazi devlete istimlak edilmiştir. İbrahim Ekici, 21 Ocak 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'e yazdığı mektupta arazi için belirlenen fiyatın arttırılmasını talep etmiş fakat bu isteği şahsına yollanan 10 Şubat 1956 tarihli mektupta gerekçeleri belirtilerek reddedilmiştir (*BCA*, 30.1.0.0/105.653.2.).

Fabrikanın pancar ekim alanı Burdur iline bağlı Merkez, Bucak, Tefenni, Yeşilova, Gölhisar; Afyon iline bağlı Sandıklı, Dinar; Antakya iline bağlı Korkuteli, Denizli iline bağlı Merkez, Çivril; Isparta iline bağlı Merkez, Sütçüler, Eğridir, Gelendost, Senirkent, Keçiborlu ve Uluborlu muhitleridir (Veldet, 1958: 1009). 30 Mart 1954 tarihinde yayınlanan genelge ile Denizli iline bağlı Tavas ve Acıpayam ilçeleri de fabrikanın pancar ekim sahasına dâhil edilmiştir (*BCA*, 30.18.1.2/135.36.11.). Günde 1.800 ton pancar işleme kapasitesine sahip olarak kurulan fabrikanın pancar işleme kapasitesi 1982 yılında 4.800 tona ulaşmıştır (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 63).

2.2.3.2. Susurluk Şeker Fabrikası

Kütahya Şeker Fabrikası'nın açıldığı gün illerin yakın olmasından dolayı ettikleri pancarı en yakın fabrikaya götürecek olmanın verdiği mutlulukla Balıkesir ve Susurluk'ta bulunan üreticiler bayram günü sevinci yaşamıştır (İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz Kaleye, 2013: 173). Fakat asıl sevinç yaklaşık bir yıl süren çalışmalar neticesinde Balıkesir ilinin Susurluk ilçesine şeker sanayinin kurulmasına karar verilmesiyle yaşanmıştır (Tarus, 2018: 72). Balıkesir'de şeker fabrikası kurulmasına dair ilk teklif 1949 yılında mecliste bayındırlık, ekonomi ve ticaret konularının görüşüldüğü sırada Orgeneral İzzettin Çalışlar'dan gelmiştir. Çalışlar mecliste yaptığı konuşmada hükümetin yeni bir şeker sanayi oluşturma arzusuna değinmiş, Balıkesir ilinin şeker pancarı tarımı için elverişli arazi olduğunu söylemiş ve şeker fabrikasının Balıkesir'e kurulmasını rica etmiştir (Ulus: 27 Şubat 1949). Çalışlar'ın bu arzusu 1955 yılında gerçekleşebilmiştir.

Susurluk Şeker Fabrikası'nın temel atma töreni 19 Nisan 1954 tarihinde gerçekleşmiş, fabrikanın temel atma törenine devlet yetkililerinin yanı sıra farklı illerden de gelen binlerce kişi katılmıştır (Veldet, 1958: 953). Susurluk Şeker Fabrikası, kurulması planlan 11 şeker fabrikası içinde yer alan ve 28 Eylül 1955 tarihinde açılışı gerçekleştirilen altıncı şeker fabrikasıdır. Fabrikanın açılış töreni de tıpkı temel atma töreni gibi oldukça kalabalık bir grubun katılımı ile gerçekleşmiştir (İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz

Kaleye, 2013: 170). Fabrikan kuruluş yıllarında günde şeker üretim kapasitesi 1.800 ton iken bu oran 1996 yılında 6.000 tona yükselmiştir (Şeker: 70. Yıl Özel Sayı, 1996: 14).

2.2.3.3. Kayseri Şeker Fabrikası

Kayseri Şeker Fabrikası, 1955 yılında açılan son şeker fabrikasıdır. Fabrika, Kayseri’de şeker sanayi tesis etmek ve işletmek için 99 yıllığına merkezi Ankara olmak üzere 12.000.000 Türk lirası sermaye ile oluşturulan “*Kayseri Şeker Fabrikası Anonim Şirketi*” adlı özel şirket tarafından kurulmuştur (BCA, 30.18.1.2/137.98.11). Şirketin temel amacı şeker pancarını işleyerek kristal şeker üretmektir (Yürekli, 2020: 54). Fabrikanın inşaatına 7 Eylül 1954 tarihinde, fabrika için gerekli aletlerin montaj işlemine ise 24 Ocak 1955 tarihinde başlanılmıştır (Veldet, 1958: 1044).

Kayseri Şeker Fabrikası, şeker sanayinin Orta Anadolu ve Doğu illerine yayılmasında Konya Şeker Fabrikası’nın kuruluşundan sonra atılan önemli adımlardan biri olmuştur. Fabrikanın pancar işleme kapasitesi yirmi dört saatte 1.800 tondur. Fabrikada yılda 200.000 ton pancar işlenmesi halinde yaklaşık 30.000 ton şeker üretilmesi hedeflenmiştir (Veldet, 1958: 1044).

Fabrika, 2 Ekim 1955 tarihinde ilk kampanya dönemine başlamıştır. Fabrikanın resmi açılış töreni ise 6 Kasım 1955 tarihinde Başbakan Adnan Menderes ve beraberindeki heyetin katılımı ile gerçekleşmiştir (İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz Kaleye, 2013: 178). Türkiye’de 1957 yılına kadar faaliyete geçen şeker fabrikaları içerisinde ekonomi açısından en başarılı fabrika Kayseri Şeker Fabrikası olarak nitelendirilebilir. Fabrikada 1956 senesinde yaklaşık 119 bin dönüme ekilen pancar işlenmiştir. Bu oran fabrikanın tam kapasitesine çok yakındır. Fabrikanın üretim başarısına ulaşmasında şüphesiz pancar ekicisinin rolü büyüktür. Çiftçi pancar ekimini iki yıl gibi kısa sürede öğrenmiş ve verim oranı yüksek pancar üretmiştir. Fabrikanın sahası ise oldukça geniştir. Fabrikaya ait araziye dört şeker fabrikası kurulabilir ve fabrikalarda üretilen şeker ile tüm Ortadoğu’nun şeker ihtiyacı giderilebilir (Tarus, 2018: 145).

1955 yılında açılan üç fabrika daha önce de belirtildiği üzere günde 1.800 ton pancar işleme kapasitesine sahiptir. Fabrikaların büyüklüğü, kurulmuş olduğu illerde ki toprağın verimi ve çiftçinin pancar tarımında uzmanlaşması göz önüne alınırsa ilerleyen süreçte fabrikaların kapasiteleri artacaktır. O halde denilebilir ki Susurluk, Kayseri ve Burdur Şeker Fabrikaları ülkenin şeker ihtiyacını büyük oranda karşılamaktadır. Fabrikaların şeker üretim kapasitelerinin yüksek olması hükümeti de harekete geçirmiştir. 21 Mart 1956 tarihinde

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Umum Müdürlüğü'ne bağlı Susurluk, Kayseri ve Burdur Şeker Fabrikalarının seferberlik sırasında kapatılmaları hâlinde genel hayatı etkileyecek kurum ve fabrikalar arasında yer almasına İcra Vekilleri Heyeti'nce karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/142.29.3).

Ekonomi Bakanı Hasan Polatkan, 20 Şubat 1955 tarihinde mecliste bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada 1955 yılından önce 4 adet şeker fabrikası açıldığını, 1955 yılında 3 şeker fabrikasının faaliyete başladığını, 1956 yılında ise 4 şeker fabrikasının kurulacağını söylemiş ve ilerleyen yıllarda şeker sanayi inşa etme çalışmalarının devam edeceğini belirterek şeker fabrikası sayısının 25'e çıkmasını hedeflediklerini ifade etmiştir (TBMMZC, Cilt 5. 1955: 341). Hasan Polatkan'ın hitabesinden de anlaşılacağı üzere ülkede şeker sanayi kurmanın önemi bir an olsun azalmamış aksine devamlı olarak artış göstermiştir. Bu durumun nedenleri arasında şeker sanayinin beslediği kaynakların çokluğu, Anadolu halkının önemli bir gıda maddesi olan şekeri uzun yıllar boyunca az tüketmesi ve pahalıya satın alması gösterilebilir.

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar da 1 Kasım 1955 tarihli meclis açılış konuşmasında şeker sanayiye yer ayırmış, şeker sanayi alanında yakalanan başarıdan bahsetmiştir. 1955 yılında açılan Kayseri, Susurluk ve Burdur Şeker Fabrikalarının faaliyete başlamasıyla birlikte şeker üretiminin yaklaşık 300 bin tona yükseleceğini ifade etmiştir. Üretim miktarının 1956 yılında açılacak Erzurum, Malatya, Elazığ ve Erzincan Şeker Fabrikaları ile daha da artacağını 375 bin ton ile 400 bin ton arasında olabileceğini belirlemiştir (Yılmaz, 2011: 239-240).

2.2.4. 1956 Yılında Türkiye'de Faaliyete Başlayan Şeker Fabrikaları

2.2.4.1. Erzurum Şeker Fabrikası

Erzurum Şeker Fabrikası, 1956 yılı içerisinde açılması planlanan dört şeker fabrikasının birincisidir. Fabrika, dünya üzerinde ilk defa deniz seviyesinden bu kadar yüksek (yaklaşık 2.000 metre) bir alana kurulma özelliği taşımaktadır. Şeker fabrikasının Doğu Anadolu Bölgesi'ne yayılışı 22 Eylül 1954 tarihinde Erzurum Şeker Fabrikası'nın temelinin atılması ile başlamıştır. Fabrikanın ilk harcı Başbakan Adnan Menderes tarafından atılmış olup tören müthiş bir kalabalığın katılımı ile gerçekleşmiştir (Veldet, 1958: 1087).

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, fabrikanın inşaatı devam ederken 24 Aralık 1954 tarihinde Erzurum'a fabrikanın kurulacağı yere gelmiş ve çalışmalar hakkında bilgi almıştır. Fabrikanın sosyal tesisleri de dâhil olmak üzere montaj işlemleri 325 günde, genel inşası ise 2 sene 8

günde tamamlanmıştır. Fabrikanın inşaat ve montajında 305 işçi, 83 hizmetli ve 54 memur çalışmıştır. Fabrika için gerekli olan alet ve edevatlar Alman B.M.A. ve Buckau R. Wolf firmasından temin edilmiştir (Temizgüney, 2010: 333-335).

Fabrikanın inşaatının devam ettiği günlerde 28 Şubat 1956 tarihinde Konya Milletvekili Himmet Ölçmen meclise şeker kanunu tasarısı sunmuştur. Kanun teklifi üzerinde yaklaşık 3 ay çalışma yapılmış ve neticesinde 22 Haziran 1956 tarihinde 6747 sayılı *Şeker Kanunu*⁸ kabul edilmiştir. Kanuna göre şeker ihracatı ve ithalatının hangi esaslar dâhilinde yapılacağı belirlenmiş, ülkede şeker sanayi kurma ve şeker pancarının fiyatlarının belirlenmesi Bakanlar Kurulu kararına bağlanmıştır. Önceki senelerde kabul edilen bazı kanun ve maddeleri kaldırılmıştır (TBMMZC, Cilt 11. 1956: 115; TBMMZC, Cilt 12. 1956: 433-458).

Şehre 17 km. uzaklıkta Ilıca ilçesinde kurulan Erzurum Şeker Fabrikası'nın açılış töreni 30 Eylül 1956 tarihinde Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve beraberindeki heyetin katılımı ile gerçekleşmiştir. Fabrikanın açılış törenine halk yoğun ilgi göstermiştir. Törende ilk konuşma Erzurum halkı adına Erzurum Milletvekili Rıfkı Salim Burçak tarafından yapılmıştır. Burçak hitabesinde şeker sanayinin açılmasının bölge halkında yarattığı olumlu düşüncelere ve mutluluğa değinmiştir. Konuşmasının devamında Erzurum'da şeker fabrikasının açılması "*Vatandaşı kendi kaderine terk eden eski bir zihniyetin yıkılarak onun yerine yepyeni bir zihniyetin doğması demektir.*" ifadelerini kullanmış, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'a teşekkür ederek kürsüden ayrılmıştır (Temizgüney, 2010: 336).

İlk kurulduğu sene günde 1.800 ton pancar işleme kapasitesine sahip olan fabrika 1979 yılında yirmi dört saatte 3.000 ton pancar işleme hacmine ulaşmıştır (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 71).

2.2.4.2. Erzincan Şeker Fabrikası

Erzincan Şeker Fabrikası, Doğu Anadolu'da Erzurum Şeker Fabrikası'ndan sonra açılan ikinci şeker fabrikasıdır. Erzincan ve çevresinin pancar tarımı için elverişli olduğunun saptanması ile birlikte bölgede şeker sanayi kurmak amacıyla 2 Aralık 1953 tarihinde "*Erzincan ve Civarı Pancar Ekicileri Üretim Kooperatifi*" oluşturularak ilk hamle yapılmıştır. Bahsi geçen kooperatif pancar üretimini teşkilatlandırmak amacıyla merkezi Ankara olmak üzere 30 yıl süre ile en az 14 bin Türk lirası sermaye oluşturulmuştur (BCA, 30.18.1.2/133.81.7.). 25 Şubat 1954 tarihinde ise merkezi Erzincan olmak üzere 99 seneliğine

⁸ Şeker Kanunu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: *Resmî Gazete*, S. 9345, (29 Haziran 1956), Ankara, 1956, s. 14681-14683.

1.040.000 Türk lirası sermaye ile “*Erzincan Sınâî Kalkınma Anonim Şirketi*” kurulmuştur. Şirketin amacı şeker sanayi ile ilgili şirketlere ortak olmak ve sanayi kurup işletmektir (BCA, 30.18.1.2/137.105.10). Burdur, Erzurum ve Susurluk Şeker Fabrikaları gibi Erzincan Şeker Fabrikası da bizzat TŞFAŞ tarafından inşa edilmiştir (İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz Kaleye, 2013: 180).

Erzincan Şeker Fabrikası, Erzincan ilinin köklü müesseselerinden biridir. Fabrikanın ihalesi 27 Şubat 1954 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Fabrikanın yapım çalışmalarına Aralık 1954’te, montaj çalışmalarına ise 11 Eylül 1955 tarihinde başlanılmıştır. Fabrikanın açılışı temel atılışından yaklaşık 2 sene sonra 30 Eylül 1956 tarihinde gerçekleşmiştir. Erzurum ve Erzincan Şeker Fabrikası’nın açılışı aynı güne denk gelmiş, ilk önce Erzurum Şeker Fabrikası açılmıştır. Her iki fabrikanın da açılış törenine Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Başbakan Adnan Menderes, beraberindeki heyet ve yöre halkı coşkulu tezahuratlarla katılım sağlamıştır (Akpınar ve Karadeniz, 2015: 237).

Günde 1.200 ton pancar işleme kapasitesine sahip olan fabrikada yılda ortalama 120.000 ton pancar işlenmesi sonucu 18 ile 20 bin ton arası şeker üretilmesi hedeflenmiştir. Fabrikanın günlük pancar işleme kapasitesi 1976 yılına gelindiğinde 1.500 tona ulaşmıştır. Fabrikanın ekim sahası ise Erzincan’a bağlı merkez, Ilıç, Refahiye, Çayırılı, Tercan, Kemah; Sivas iline bağlı Suşehri, Divriği; Giresun’a bağlı Şebinkarahisar ve Gümüşhaneye bağlı Kelkit ve Şiran ilçeleridir. (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 70: Veldet, 1958: 1135).

2.2.4.3. Elazığ Şeker Fabrikası

Elazığ Şeker Fabrikası’nın inşa çalışmaları 19 Ocak 1955 tarihinde şehir merkezine 33 km mesafede bulunan İçme ilçesinde başlamıştır. Fabrikanın montaj çalışmalarına ise 30 Eylül 1955 tarihinde başlanılmış, çalışmalar 300 günde tamamlanmıştır. Bu yüzden Elazığ Şeker Fabrikası’ndan şeker fabrikaları içerisinde yapımı en kısa sürede tamamlanan fabrikadır şeklinde bahsedilebilir. Gerçekten de bölgenin iklim şartları göz önünde bulundurulunca fabrikanın kısa bir sürede kurulduğu anlaşılmaktadır. Fabrikanın her sene 60.000 dönüm araziden elde edilen yaklaşık 120.000 ton şeker pancarını işlemesi sonucu 18.000 ton şeker üretmesi tahmin edilmiştir. Şeker sanayi o yöreyi de kalkındırmış hatta bölge halkı şeker pancarı tarımı için “*Pancar olmasa idi icadı lâzım gelirdi.*” ifadesini kullanmıştır (Veldet, 1958: 1169).

Elazığ Valisi Vefik Kitapçıgil, Elazığ Şeker Fabrikası'nda ilk pancar alımının gerçekleştiği gün Başbakan Adnan Menderes'i fabrikanın açılış törenine davet eden bir telgraf kaleme almıştır (BCA, 30.1.0.0/20.115.6.). Fabrikanın açılışı ise 1 Ekim 1956 tarihinde büyük bir kalabalığın katılımı ile gerçekleşmiştir. Elazığ Şeker Fabrikası 1956 yılında açılması planlanan ve iki günde ard arda işletmeye açılan üçüncü şeker fabrikasıdır (İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz Kaleye, 2013: 181). Fabrikada üretilen şeker açılış günü anısı olarak üzerinde fabrikanın açılış tarihinin yazılı olduğu beyaz seten torbalar açılış merasimine katılanlara armağan edilmiştir (Veldet, 1958: 1175).

Elazığ Şeker Fabrikası ile ilgili gazeteci İlhan Tarus *Uzun Atlama* isimli eserinde “*Şeker fabrikaları içinde, en çetin sosyal şartlarla çevrili olanı, hiç şüphesiz, Elazığ fabrikasıdır. Şehirden otuz iki kilometre uzakta, iki dağın meydana getirdiği bir boğazın ortasında kurulmuş, yirminci yüzyıl anıtı! Rüzgârların uğradığı, sıcak ve soğuşun aynı şiddetle hüküm sürdüğü, muhitin oldukça geri karakterde tepkilerine maruz, kendi kendini düşünmeye mecbur, bir medeniyet yuvası!*” (Tarus, 2018: 209) ifadelerine yer vermiştir.

2.2.4.4. Malatya Şeker Fabrikası

Malatya'da şeker fabrikası kurulmasına dair ilk istek 1938 yılında Malatyalı dokuz çiftçi tarafından dile getirilmiştir. Bahsi geçen dokuz kişi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdıkları mektupta Malatya'da şeker sanayi tesis edilmesini talep etmişlerdir. Talep üzerine TŞFAŞ bölgeyi incelemek amacıyla harekete geçmiştir. Yapılan incelemelerde merkezi Malatya olmak üzere Elazığ ve Maraş illerinin bir kısmını da kapsayacak pancar ekiminin 20-25 bin ton gibi düşük miktarda olacağı ve bu sebepten bölgenin pancar tarımı için uygun olmadığı gerekçe gösterilerek Malatya'da şeker sanayi kurulmasına dair istek reddedilmiştir (BCA, 30.10.0.0/181.249.3).

Bölgede şeker sanayinin kurulması Demokrat Parti döneminde olmuş ve fabrikanın inşa edilmesi için 25 Ağustos 1954 tarihinde TŞFAŞ'ye imtiyaz verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/136.76.6). Fabrikanın inşaatına 1954 yılının Aralık ayında başlanılmış (Veldet, 1958: 1201). Fabrika Malatya-Ankara karayolu üzerinde yer almaktadır. Fabrikanın kent merkezi ile arasında yaklaşık 5 km, tren garı ile ise 200 m mesafe vardır (Yavaşoğlu ve Özgül, 2020: 981).

Başbakan Adnan Menderes'e, Malatya D.P. Vilayet İdare Heyeti Reisi Bayram Özcan tarafından Malatya Şeker Fabrikası'nın açılış törenine katılması için davet telgrafı yollanmış (BCA, 30.1.0.0/20.115.6.) ve Başbakan Adnan Menderes davete icabet etmiştir. Fabrika,

Elazığ Şeker Fabrikası ile aynı gün 1 Ekim 1956 tarihinde açılmıştır. Elazığ'daki fabrikayı açan Başbakan Adnan Menderes Elazığ'dan beraberindeki heyet ile birlikte Malatya'ya geçmiştir. Tren ile bölgeye gelen heyet, Malatyalılar tarafından tren garında büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Malatya Şeker Fabrikası 1956 yılında açılan son şeker fabrikası olmakla beraber Doğu illerinde iki günde açılan dördüncü şeker fabrikasıdır (İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz Kaleye, 2013: 184).

Malatya Şeker Fabrikası, 8 Ekim 1956 tarihinde ilk kampanya dönemine başlamıştır. Pancar ekimi 3.142 çiftçi tarafından yaklaşık 3.286 dönümde yapılmıştır. 31 gün devam eden süreç sonunda 24 saatte 672 ton olmak üzere toplamda 21.150.131 ton pancar işlenmiş, 2.650.575 ton toz şeker elde edilmiştir (Veldet, 1958: 1240).

Malatya Şeker Fabrikası'nın açılması ile 1951 tarihinde yürürlüğe giren ve 11 adet şeker fabrikası açılmasını amaçlayan *Şeker Sanayii'nin Tevsi Programı* başarı ile tamamlanmıştır. Fabrikalardan Adapazarı, Konya, Kütahya, Amasya ve Kayseri Şeker Fabrikaları özel bir şirket tarafından kurulmuş, (Yurtoğlu, 2017: 304-305) diğer 6 şeker fabrikası ise TŞFAŞ'ce oluşturulmuştur.

Üretim oranları göz önünde bulundurularak 1956 yılında kurulan ve TŞFAŞ'ye bağlı Elazığ, Erzurum, Erzincan ve Malatya Şeker Fabrikaları'nın olası savaş durumunda kapatılması halinde günlük hayatın akışını etkileyecek müessese ve fabrikalar arasında yer almasına, 11 Şubat 1957 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/145.111.7).

Tevsi programının başarı ile sonuçlanmasından sonra ülkenin ilerleyen yıllardaki şeker ihtiyacını gidermek amacıyla 3 şeker sanayisinin daha inşa edilmesine karar verilmiş ve bu amaçla çalışmalar yapılmıştır. Kurulması planlanan 3 şeker fabrikasından ilki 27 Temmuz 1957 tarihinde TŞFAŞ tarafından Kastamonu'nun Gölveren bölgesinde şeker fabrikası kurulması İcra Vekilleri Heyeti'nce uygun bulunmuştur (BCA, 30.18.1.2./146.39.1.). İkinci fabrika 10 Ekim 1957 tarihinde TŞFAŞ'ce Adana'nın İncirlik ilçesinde, şeker kamışı fabrikasının oluşturulması kararlaştırılmıştır (BCA, 30.18.1.2./147.51.11.). Yapılması planlanan üçüncü şeker fabrikasının kanun çalışmaları ise 14 Kasım 1957 tarihinde tamamlanmış ve Ankara'nın Etimesgut mevkiinde TŞFAŞ başkanlığında şeker fabrikasının kurulma hükmü verilmiştir (BCA, 30.18.1.2./147.58.2.). Bu yıllarda şeker sanayi alanında yakalanan muazzam başarı sayesinde 1957 ve 1958 yıllarında temelleri atılan fabrikaların ihtiyaç duyduğu makine vb. aletler TŞFAŞ Atölyelerinde üretilmiştir (Geerdes, 1996: 133).

Bahsi geçen fabrikaların açılışı Demokrat Parti'nin iktidardan ayrıldığı döneme denk gelmiş, Ankara Şeker Fabrikası 1962 yılında, Kastamonu Şeker Fabrikası 1963 senesinde işletmeye açılmıştır. Adana Şeker Kamışı Fabrikası'nın ise ekonomik açıdan fazla maliyetli olması nedeniyle kurulmasından vazgeçilmiştir (Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976, 1976: 84).

Tablo 2. 1926-1961 Yılları Arasında Türkiye’de İşlenen Pancar ve Üretilen Şeker Miktarı

Yıllar	İşlenen Pancar (ton)	Şeker Üretimi (ton)
1926	4.728	573
1931	158.510	22.649
1936	409.892	65.886
1941	556.190	87.023
1946	614.869	96.587
1951	1.363.312	186.003
1956	1.791.192	276.557
1961	2.877.122	431.747

Kaynak: (Şeker 70. Yıl Özel Sayı, 1996: 16).

Tablo 2’de belirtildiği üzere Türkiye 1951-1961 yılları arasında şeker sanayi alanında gözle görülür bir başarı yakalamıştır. 1926 yılında ülkede mevcut olan Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikaları’nda toplamda 4.728 ton pancar işlenmiş ve 573 ton şeker elde edilmiştir. Şeker üretimi ülkenin mevcut ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmış, 1933 ve 1934 yıllarında yeni şeker fabrikaları kurulmuştur. Faaliyete başlayan fabrikalar ile birlikte işlenen pancar miktarı 1936 yılında 409.892 tona yükselmiş, şeker üretimi ise 65.886 olmuştur. Üretimin artmasına rağmen halkın talebinin istenilen oranda karşılanamaması 1950 yılında iktidar olan Demokrat Parti’nin şeker sanayi tesis etme faaliyetlerine ağırlık vermesine sebep olmuştur. Şeker Sanayii’nin Tevsi Programı’nın hazırlandığı yılda (1951) mevcut 4 şeker fabrikasında 1.3363.313 ton pancar işlenerek 186.003 ton toz şeker elde edilmiştir. 1951 tarihli programın tamamlandığı yıl olan 1956’da 1.791.192 ton işlenen pancardan 276.557 ton şeker üretilmiştir. Pancar tarımının çiftçi tarafından öğrenilmesi, tohum kalitesinin ve gübre kullanımının artması vb. etkenlerin sonucunda 1961 yılında 2.877.122 ton pancardan 431.747 ton şeker üretimi sağlanmıştır.

2.3. 1960-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Şeker Sanayi Politikaları ve Kurulan

Fabrikalar

Türkiye’de şeker politikalarının asıl hedefi daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere ülkenin mevcut şeker ihtiyacını yurttan üretilen şeker ile karşılamaktır. Şekere yönelik tarım politikasının temel sebebi ise ülkenin arzını garantilemektir (Eştürk, 2018: 76).

Dünya genelinde pancar tarımı ve şeker sanayi ile uğraşan ülkelerin takip ettikleri politikalar, firmalar arasındaki rekabete, ülkenin ya da fabrikanın refah düzeyine, şekeri üretim şekillerine, ithalat ya da ihracat işlemlerine göre farklılık göstermektedir. Şeker politikalarını oluşturan unsurlar ise:

1. “Üretici, işleyici ve tüketici fiyatlarına müdahaleler,
2. İthalat kotaları ve korumaları,
3. İhracat kontrolü ve teşvikleri,
4. Üretim, arz kontrolüdür.” Bu maddeler ülkelerin ekonomik koşullarına göre tek başına veya toplu olarak kullanılmaktadır (Erdoğan, 2017: 15).

2.3.1. 4634 Numaralı Şeker Kanunu ve Şeker Sanayiye Etkileri

Türkiye’de 1956 yılında yürürlüğe giren, şeker ihracatını ve ithalatını düzenleyen 6747 numaralı *Şeker Kanunu’nun* 16. maddesinin ikinci fıkrası 24 Kasım 1960 tarihinde değiştirilmiştir. Yapılan yeni düzenlemeye göre “*Memleket içinde imal edilen şekerli maddelerin yabancı memleketlere ihracı halinde terkiplerindeki şeker miktarı Maliye ve Sanayi Bakanlıklarınca tesbit olunur. Şekerli maddelerin ihracı anındaki memleket içi fabrika toptan şeker satış fiyatı ile Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketince bir evvelki yılda ihraç edilen şekerlerin ortalama FOB fiyatı arasındaki, şekerli maddelerin bünyesine dâhil şeker miktarına tekabül edilen fark (Şeker istihlak vergisi dâhil) ilgili vergi dairesince ihraç olunan şekerli maddenin sahibine iade olunur.*” hükmüne karar verilmiştir (Resmî Gazete, 30 Kasım 1960). Bahsi geçen kanunun ilerleyen süreçte şeker sektörünün ihtiyaçlarına karşılık verememesi, birçok maddesinin de işlevselliğini kaybetmesi, 1996 yılında şeker ile ilgili mevcut sorunlara çözüm bulmak amacı ile yeni kanun çalışmalarının başlamasına neden olmuştur. Yapılan çalışmalar neticesinde kanun ismi aynı kalmış ve içeriğinde düzenlemeler yapılmıştır. Yeni *Şeker Kanunu* 19 Nisan 2001’de 4634 sayılı yasa ile uygulanmaya başlanmıştır. 2001 yılında yürürlüğe giren bu kanun günümüzde de geçerliliğini korumaktadır (Kaya, 2015: 50). 4634 sayılı kanununla ülkedeki şeker talebinin yurttan üretilen şeker ile

karşılanması, Türkiye'nin gerçekleştireceği şeker ihracatında düzenlemeler yapılması, şeker üretiminin şartlara göre fiyatlandırılması ve pazarlama koşullarının yeniden oluşturulması hedeflenmiştir (Erdoğan, 2017: 15). TŞFAŞ'nin kuruluşundan 2001 yılına kadar geçen zaman zarfında şeker politikalarında bir takım yenilikler yapılmıştır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu şekeri yurt içinde üretilen şekerden karşılama politikası bu süreç içerisinde değişikliğe uğramamıştır. Bu bulguyu 2001 yılında kabul edilen *Şeker Kanunu* da desteklemektedir. Değişmeyen bahsi geçen politikanın sebebi ise halkın çok uzun yıllar şeker ulaşma konusunda yaşadığı sorunlar ve şeker sanayinin ülke ekonomisine katkıları olarak gösterilebilir.

Türkiye'de yerli üretim şeker tüketme politikası izlenilse de şeker ithalatının yapıldığı dönemler olmuştur. Ülkede şeker ithalatı Mart 1989 yılına kadar yalnız TŞFAŞ'ce gerçekleştirilmiştir. 1989'da kuraklığın etkisiyle birlikte pancardan şeker üretiminde düşme meydana gelmiş ve mevcut şeker stoğu azalmıştır. Yaşanan bu hadiseler neticesinde hükümet harekete geçmiş ve ilk kez TŞFAŞ'den başka bir kurumun (Toprak Mahsulleri Ofisi) şeker ithalatına müsaade edilmiştir. TMO'nun şeker ithalatına başlamasından yaklaşık bir ay sonra hükümetten izin almak şartıyla özel şirketlere de şeker ithal etme yetkisi verilmiştir. Mart-Mayıs 1989 ve Şubat 1990 yıllarında *Resmî Gazete'de* yayınlanan kararnemelerde ise şeker ithalatının hangi koşullarda yapılacağına dair hususlar yer almıştır (Kıymaz, 2002: 61; Resmî Gazete 22 Mart 1989; Resmî Gazete 17 Mayıs 1989; Resmî Gazete 28 Şubat 1990).

Tablo 3. 1987-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Şeker İhracat ve İthalat Miktarı

Yıllar	İhracat Miktar (1000 ton)	İhracat Değer (1000 \$)	İthalat Miktar (1000 ton)	İthalat Değer (1000 \$)
1987	74,30	24.338,60	217,20	44.357,10
1988	26,00	8.199,50	-	-
1989	0,60	243,00	-	-
1990	0,20	86,20	250,50	114.618,40
1991	87,30	28.500,00	-	-
1992	396,10	113.952,80	-	-
1993	503,90	145.790,00	-	-
1994	466,40	162.400,00	-	-
1995	2,70	1.316,90	132,80	-
1996	2,00	1.300,00	91,00	-
1997	173,70	59.900,00	-	-
1998	279,20	73.254,77	-	-
1999	506,90	102.319,97	-	-
2000	576,90	123.600,00	-	-

Kaynak: (Bektaş ve Şikoğlu, 2002: 77).

Tablo 3’de yer alan bilgilerden anlaşılacağı üzere belirtilen süre aralığında şeker ithalatı 250,50 ton ile en fazla 1990 yılında yapılmış ve yaklaşık 114.618,40 milyon dolar harcanmıştır. 1990 senesinden sonra hem hava şartlarının iyi gitmesi hem de pancar üretiminin çoğalmasına paralel olarak ihracat miktarında artma meydana gelmiştir. 1990’dan 2000 yılına kadar olan zaman zarfında ise şeker ithalatı yapılmamıştır. Şeker üretiminde yaşanan artış stokların dolmasını sağlamıştır. 1997 senesinde ülkedeki arzı karşılayacak şekilde şekerin üretilmesi hükümeti harekete geçirmiş ve şeker üretiminde istikrarı sağlamak ve kaçak şeker üretiminin önüne geçmek amacıyla pancar ekicisini de mağdur etmeyecek bir planlama yapılmıştır. Sonuç olarak Türkiye’de 1998 yılından itibaren kota sistemi uygulanmaya başlamıştır (Bektaş ve Şıkoğlu, 2002: 82).

2.3.2. Fabrikalaşma Süreci (1960-2000)

Demokrat Parti’nin iktidar olduğu dönemde temeli atılan Ankara Şeker Fabrikası, 19 Ekim 1962 tarihinde resmî olarak açılmıştır. Fabrikanın kurulduğu yıllarda sahip olduğu günlük pancar işleme kapasitesi 1.200 ton iken bu rakam 1984 yılında yaklaşık 3.000 ton olarak kaydedilmiştir. Yine Demokrat Parti döneminde temeli atılan Kastamonu Şeker Fabrikası’nın açılışı ise 14 Ekim 1963 tarihinde yapılmıştır. Faaliyete başladığı dönemde günlük 1.200 ton pancar işleme kapasitesine sahip olan fabrikanın üretim kapasitesini 1986 yılında yirmi dört saatte 3.000 tona yükselttiği görülmüştür (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 61,75).

Şeker ihtiyacı 1970 senesinden sonra hızlı bir şekilde artış göstermiş, hükümet yetkilileri ise mevcut sorunu çözmek amacıyla harekete geçmiştir. 1973-1977 ile 1977-1981 yılları arasında yeni şeker fabrikalarının inşa edilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla 19774 yılında Afyon Şeker Fabrikası’nın temeli atılmıştır. Fabrika günde 6.000 ton pancar işleme kapasitesine sahiptir. Fabrikanın ihtiyaç duyduğu tüm ekipmanlar ülke içinde üretilmiş olup fabrikanın inşaatında Türk mühendis ve işçiler yer almıştır. Fabrika 28 Ekim 1977 tarihinde resmî olarak açılmıştır (Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976, 1976: 193).

Türkiye’de şeker ihtiyacı 1976 yılına kadar 17 şeker fabrikasından karşılanmıştır. 1976 yılına gelindiğinde ise ülkede yeni şeker fabrikalarının inşa edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve bu amaçla araştırmalar yapılmıştır. Yürütülen çalışmalar neticesinde araştırmacılar tarafından bazı bölgelerde şeker fabrikası kurulmasının uygun bulunduğu dair hazırlanan rapor meclise sunulmuş ve rapor 16 Temmuz 1976 tarihinde Yüksek Planlama Kurulu’na incelenmiştir. Sonuç olarak Bakanlar Kurulu 5 Ağustos 1976 tarihinde Samsun,

Niğde, Kars, Urfa, Ağrı, Mardin, Denizli, Van, K. Maraş ve Konya’da şeker fabrikasının kurulmasına karar vermiştir (BCA, 30.18.1.2./357.156.14.; Resmî Gazete, 16 Ağustos 1976).

1973-1981 yılları arasında temelleri atılan şeker fabrikalarının 1980’li yıllarda inşaatlarının tamamlanıp açılmasına başlanılmıştır. 1982 senesinde iki şeker fabrikası faaliyete başlamıştır. Bu fabrikalar 21 Aralık 1982 tarihinde günlük 3.000 pancar işleme kapasitesi ile Muş Şeker Fabrikası ve 28 Aralık 1982 tarihinde yirmi dört saatte 6.000 ton pancar işleme kapasiteli Ilgın Şeker Fabrikası’dır (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 58,73,79).

Türkiye’de 1984 senesinde üretim yapan şeker fabrikalarının sayısı 20’ye yükselmiştir. 1984 yılında mevcut fabrikalara ek olarak Ağrı ve Bor (Niğde) Şeker Fabrikaları kurulmuştur. Sonraki süreçte ise 1985 yılında K. Maraş’ta Elbistan Şeker Fabrikası, 1989’da Erciş (Van), Ereğli (Konya) ve Çarşamba (Samsun) Şeker Fabrikaları, 1991’de Çorum Şeker Fabrikası, 1993’de Kars Şeker Fabrikası, 1998 senesinde Yozgat Şeker Fabrikası faaliyete başlamıştır (Kıymaz, 2002: 131). 1997 senesinde ise Bakanlar Kurulu kararı ile Aksaray ilinde “*M.B. Şeker ve Şeker ve Nişasta Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi tarafından bir şeker fabrikası kurulup işletilmesine adı geçen şirketin ham şeker ithal ve işleminin dış pazara yönelik olması kaydıyla izin verilmesi*” uygun bulunmuştur (Resmî Gazete, 23 Temmuz 1997). Daha önce de bahsedildiği üzere 1976 senesinde ülkedeki şeker fabrikalarının sayısını arttırmak amacıyla kanun çalışması yapılmış ve fabrikaların kurulacağı bölgeler belirlenmiştir. Oluşturulması planlanan bazı şeker fabrikalarının inşası 2000’li yıllarda gerçekleşmiş, plan dışında Afyon, Çorum ve Yozgat Şeker Fabrikaları faaliyete geçmiştir.

1999 senesine gelindiğinde ise Konya ili Çumra ilçesi sınırları dâhilinde “*Çumra Şeker Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi*” tarafından günde 9.000 ton pancar işleme kapasiteli şeker fabrikasının kurulmasına, fabrikanın 2003 senesinden önce faaliyete başlamamasına ve fabrika inşaatının 5 sene içinde tamamlanmasına 6747 sayılı yasanın 1, 2, 7 ve 15. maddelerine dayanılarak 2 Temmuz 1999 tarihinde Bakanlar Kurulu’nca karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2./1004.396.8.). Böylece Çumra Şeker Fabrikası’nın temelini atılması ile birlikte Konya ilinde 3 adet şeker fabrikası yer alacağını söylenebilir.

Cumhuriyet döneminde şeker sanayi oluşturma çalışmaları önceki bölümlerde değinildiği üzere 1925 yılında başlamış, 1950 sonrası dönemde ise hız kazanmıştır. Çalışmamızın asıl konusu olan Amasya Şeker Fabrikası, Türkiye’de 1953 senesinde temeli atılan üç şeker fabrikasından bir tanesidir. Turhal Şeker Fabrikası (1934) kurulduğu tarihten

itibaren Amasya ve çevresinde ekilen pancarı işlemiş, son yıllarda kapasitesinin üzerinde çalışmasına rağmen bölgedeki çiftçinin pancar üretim talebini karşılayamamıştır. Bu durum bölgede yeni bir fabrika kurma ihtiyacı doğurmuş, neticesinde Amasya Şeker Fabrikası'nın inşa edilmesine karar verilmiştir (Veldet, 1958: 847).

III. BÖLÜM

3. AMASYA İLİNİN SİYASİ, SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE AMASYA ŞEKER

FABRİKASI

3.1. Amasya'nın Coğrafi Konumu

Amasya ili, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz kısmında yer almaktadır. Şehrin mevcut konumu “*34° 57' - 36° 31' doğu boylamları ile 41° 04' - 40° 16' kuzey enlemleri*” arasındadır. Şehir merkezinin deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 392 m, ilin tamamının deniz seviyesinden yüksekliği ortalama 1150 m'dir. Bölgenin yüzölçümü ise 5701 km²'dir. Şehir doğuda Tokat, batıda Çorum, güneyde Yozgat, kuzeyde Samsun ili ile komşudur (Aylar, 2007: 19).

Amasya şehri Yeşilırmak nehrinin ikiye böldüğü yüksek kayalıklarla çevrili bir vadide yer almaktadır. Doğu-batı yönünde akan nehrin kuzeyinde dik ve yüksek kayaların oluşu yerleşim alanlarının büyük çoğunluğunun kuzeye görece daha az eğimli olan güney kısmında kurulmasına neden olmuştur (Şahin ve Emecen, 1992: 1).

3.1.1. Amasya İsminin Etimolojik Kökeni ve Şehrin Kuruluşu

Amasya'nın tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapması kentin tarihi ve kültürel açıdan zenginleşmesine sebep olmuştur. Amasya hakkında yapılan çalışmalarda şehri kimin kurduğunu ve isimlendirdiği ile ilgili değişik rivayetler mevcuttur. Avrupalı tarihçiler Morgan ve Maspero, Hitit Konfederasyonu'nu kuran on üç hükümetin arasında Amasit'in (Amasiset) de olduğunu ifade etmiş, Amasya Kalesi ile çevresi hükümetin merkezi olduğunu ve Amasya'nın adını ünlü savaşçı kavimler arasında yer alan Amazonlar sülalesine bağlı Amasitlerden aldığını dile getirmişlerdir. Amasya'nın Amasiset hükümdarı Amas tarafından kurulduğu da rivayet edilmektedir (Amasya, 1981: 419; Olcay, 2010: 25). İl merkezinde yapılan kazı çalışmaları sırasında ise Roma İmparatoru Septimius Severus (M.S. 193-211) döneminden kalma Amasya sikkeleri bulunmuş, sikkelerin üzerinde yer alan EPMHC KTICAC THN TIOAIN ifadesinden yola çıkılarak Zeus'un oğlu Hermes'in Amasya ilinin kurucu tanrısı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmalar sonucunda kentin ilk bilinen isminin

Hakmiş ya da Hakpiş olduğu tespit edilmiştir. Bahsi geçen isimler şehrin Persler tarafından fethine kadar kullanılmış, Pontuslar bölgede hakimiyet sağladıktan sonra ise şehre Amasseia ismini vermişlerdir (Doğanbaş, 2007: 149).

Amasya'nın ismi ve kurucusu ile ilgili yukarıda değinmiş olduğumuz bilgiler de göstermektedir ki şehrin etimolojik kökeni hakkında birçok hikaye mevcuttur. M.Ö. 64-63 yılların arasında Amasya'da doğduğu bilinen ünlü coğrafyacı Strabon, ömrünün yaklaşık 30 seneye yakın bir bölümünü Pontus İmparatorluğu'nun merkezi olarak kabul edilen Amaseia'da (Amasya) geçirmiştir. Ömrünün son dönemlerinde seyahatlerine son verip Amasya'ya yerleşen Strabon, M.S. 21. yüzyılda burada vefat etmiştir. Strabon da *Antik Anadolu Coğrafyası* adlı eserinde Amasya şehrinden Amaseia şeklinde bahsetmiştir (Strabon, 2000: 13,14,15).

Bilge Umar *Türkiye'deki Tarihsel Adlar* isimli çalışmasında Amaseia isminin Ama ve Ma ile bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Ama kelimesinin Luwi dilinde anni, Hitit dilinde anne ve ana anlamlarına geldiğinden bahsetmiş, Ma sözcüğünün ise Luwi ve Pelasgos dilinde ana anlamına gelmekle birlikte, Ama kelimesini de çağrıştırdığını ifade etmiştir. Esas olarak Ma sözcüğünün Ana Tanrıça ifadesini kastettiğine değinen Umar, Ama ve Ma kelimelerinin günümüzde tarihsel adlar içerisinde karşımıza çıktığını belirtmiştir. Umar aynı zamanda Amaseia isminin aslen Amisos'un (Samsun) bir çeşiti olan Amassa yani Ama-(a)ssa, Ama şehri olabileceğini söylemiştir (Umar, 1993: 57,59,529).

Amaseia ismi Roma döneminde Amacia, Bizanslılar zamanında ise Amasia olarak kullanılmıştır. Amasya Danişmendliler tarafından Amâsiyye ve Şehr-i Haraşna olarak isimlendirilmiştir. Şehir Selçuklu, İlhanlı, Beylikler ve Osmanlı Devleti döneminde Amasya şeklinde isimlendirilmiş, kentin adı herhangi bir değişikliğe uğramadan günümüze intikal etmiştir (Doğanbaş, 2007: 150).

3.1.2. Tarihsel Süreç İçinde Amasya

Amasya ile ilgili yapılan çalışmalarda bölgede ilk yerleşmelerin Kalkolitik Çağ'da (M.Ö. 5500-3000) başladığı tespit edilmiştir (Doğanbaş, 2007: 150). Şehir, Türkler tarafından fethedilinceye kadar farklı devletlere başkentlik yapmıştır. Türklerin Amasya'yı hangi tarihte fethettiğine dair elimizde net bir bilgi mevcut olmamakla birlikte bölgenin 11. yüzyıl başlarında Danişmendlilerin himayesine girdiği alanın uzmanı araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir (Şahin ve Emecen, 1992: 2).

Amasya, Sultan II. Kılıç Arslan tarafından 1174-1175 yıllarında Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına katılmıştır. II. Kılıç Arslan'ın bölgede hakimiyet kurması kentin özellikle bilimsel açıdan gelişmesine katkı sağlamıştır. Amasya II. Kılıç Arslan zamanında Anadolu'nun bilim merkezlerinden biri olmuş ve ilde imar faaliyetleri başlamış, hastane, cami ve medreseler inşa edilmiştir. II. Kılıç Arslan'ın 1193 yılında vefat etmesi, on bir oğlu arasında Amasya ile civarının paylaşılmasına dair anlaşmazlığa neden olmuş ve bölge yaşanan karışıklık yüzünden birkaç kez el değiştirmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı'nda Moğol İmparatorluğu'na yenilmesi, Amasya'nın önce Moğol İmparatorluğu ardından İlhanlı Devleti egemenliğine girmesine neden olmuştur. Şehirde sık sık yönetim değişikliği olmasına rağmen Amasya, Anadolu'nun önemli kentleri arasında olma özelliğini bu dönemde kaybetmemiştir. İlhanlı Devleti, bölgeyi ele geçirdikten sonra Amasya'da 1308-1309 yıllarında bir tıp medresesi ve şifâhâne olan Dârüşşifâ inşa ettirmiştir. Dârüşşifâyı Sultan Olcaytu Mehmed Han'ın eşi İlduş (Yıldız) Hatun'un kölesi Anber b. Abdullah ile Anadolu Emîri Ahmet Bey'in kurdurttuğu bilinmektedir. Yapının mimarının ise kim olduğu bilinmemektedir¹ (Amasya, 1979: 168; Cantay, 1991: 5).

Osmanlı Devleti, Amasya'da 1398 yılında hakimiyet sağlamıştır. Dönemin Amasya Emiri olan Hacı Şadgeldi ile Sivas Emiri Kadı Burhaneddin'in Tokat Kazova Meydanı'nda yaptığı savaş sırasında Amasya Emiri şehit olmuş, yerine oğlu Fahreddin Ahmet Bey geçmiştir. Hacı Şadgeldi'nin ölümü Amasya'ya ait topraklarda çıkarları olanları harekete geçirmiş ve Amasya karşı saldırılar başlamıştır. Yapılan hücumları durduramayacağını fark eden Fahreddin Ahmed Bey, güçlü ordusu ile nâm salmış olan Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Kadı Burhaneddin'in saldırgan tutumundan bıkan Amasya halkı da ondan kurtulmak için Osmanlı Devleti'nin bölgeye yerleşmesini arzu etmiş ve “*Sultanum gelsün, bu vilayeti zapt itsin.*” ifadelerini kullanmıştır. Amasya Emiri'nin ve halkın talebi Osmanlı Devleti'nin hükümdarına ulaşmış, devletin başkenti Bursa'da yapılan görüşmeler sonucunda Sultan I. Murad Amasya'ya Yıldırım Beyazıd komutasında bir ordu göndermiştir. Ordu başarılı olmuş, bölgeyi 1398 yılında Osmanlı Devleti'nin topraklarına katmış ve şehrin yönetimi Şehzade Çelebi Mehmed'e bırakılmıştır. Şehir 1402 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı'na kadar Yıldırım Beyazıd yönetiminde oldukça huzurlu günler geçirmiştir. Ankara Savaşı sırasında Yıldırım Beyazıd Timur'a esir düşmüş, Mehmed Çelebi ise savaş esnasında emrindeki kuvvetlerle birlikte Amasya'ya çekilmiştir. Mehmed Çelebi'nin Amasya'daki

¹ Dârüşşifâ hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Gönül Cantay (1991), *Amasya Dârüşşifası*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Cilt 3, İstanbul, s. 5-6.

hamleleri şehrin stratejik açıdan önem kazanmasına neden olmuş, kent 17. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarında stratejik önemini devam ettirmiştir (Başar, 2020: 49; Menç, 2018: 87; Şahin ve Emecen, 1992: 2).

Amasya, şehzadelerin eğitimi ile ünlü olan şehirler arasında yer almaktadır. Mehmed Çelebi, II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, II. Beyazıd, Şehzade Ahmet, Sultan Süleyman'ın oğlu Mustafa ile Beyazıd da Amasya'da idari görevlerde bulunmuştur. Şehzade Mustafa'nın 1553 yılında Amasya'da öldürülmesi şehrin şehzade eğitimi konusundaki önemini kaybetmesine neden olmuş, bu konuda Manisa şehri değer kazanmıştır. Ayrıca Amasya ili "*Medinetü'l-Hükemâ, Bağdadü'r-Rum, Kubbetü'l-Ulema, Rumiye-i Suğra, Ermeniyye-i Kübrâ, Hısnü'l-mir'at ve Kasru's-Selâtîn*" gibi sıfatlarla da anılmıştır (Yavuz, 1999: 11).

3.1.3. Millî Mücadele Dönemi ve Amasya

Amasya tarihinde yer alan mühim olaylardan birisi de Millî Mücadele döneminde yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın bitimini takip eden süreçte 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında siyasi, askeri ve ekonomik olarak ağır şartlar içeren Mondros Bırakışması imzalanmış, anlaşma 31 Ekim 1918 tarihinde uygulamaya koyulmuştur (Türk İstilâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, 1999: 41). Anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra ülke topraklarında işgaller başlamıştır. Anadolu'da anlaşmaya bağlı işgaller devam ederken Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinde Rum çetelerin saldırıları sonucunda Samsun ve çevresinde meydana gelen asayiş bozukluğunu gidermek, dağınık durumda bulunan cephane ve silahları toplayarak muhafaza altına almak, bölgede kurulan cemiyetleri tespit etmek ve dağıtmak amacıyla 9. Ordu Müfettişliği görevi ile Samsun'a ulaşmıştır (Dinçer, 2018: 91-92).

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a varması ülkenin işgaline karşı çıkan vatanseverlerin örgütlenmesini hızlandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa 25 Mayıs'ta Havza'ya geçmiş, Havza'da iken Harbiye Nezareti tarafından 8 Haziran'da İstanbul'a gelmesi istenmiştir. Havza'da güvenli bir şekilde kalamayacağını anlayan Mustafa Kemal Paşa, 12 Haziran 1919 tarihinde karagâhını da yanına alarak Amasya'ya varmak amacıyla yola koyulmuştur. Mustafa Kemal Paşa Amasya'ya gitmek için yola çıkmadan önce Amasya'nın önde gelenleri ile Havza'da görüşmüştür. O'nun yapmış olduğu bu görüşme Millî Mücadele'nin halka istinat edileceğinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Taşdemir, 2005: 1073).

Amasya halkı Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki heyeti coşkulu tezahüratlarla Culüs Tepe civarında karşılamıştır. Amasya'nın ileri gelenleri de Mustafa Kemal Paşa'yı

karşılama gelenler arasında yer almıştır. Bahsi geçen soylu kişiler arasında “*Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi, Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi, Topçuzade Mustafa Bey, Hoca Burhaneddin Efendi, Şeyh Cemaleddin Efendi, Harputîzade Hasan Efendi, Eytam Müdürü Ali Efendi, Hacı Mahmutzade Mehmet Efendi, Miralayzade Hamdi Efendi, Kofzade Hafız Mustafa Efendi, Şirinzade Mahmut Efendi, Melekzade Süleyman Efendi, Kahvecizade Mehmet Efendi, Veysibeyzade Sıtkı Bey, Seyfizade Ragıp Efendi, Arpcızade Hürrem Bey, Topçuzade Hilmi Bey, Yumukzade Hamdi Efendi, İsmail Hakkı Paşa, Yörgüçzade Rasim Efendi, Lütfi Bey, Komiser İsmail Bey, Komiser Muavini Osman Efendi, Telgraf Memuru Abdurrahman Rahmi Efendi.*” bulunmaktadır (Evsile, 1998: 75-76).

Mustafa Kemal Paşa'nın, Amasya'ya gelince yaptığı ilk iş “*Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni*” kurmak amacıyla Amasya halkını cemiyet hakkında bilgilendirmek, cemiyete katılmaları ve destek vermeleri için teşvik etmek olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın buradaki amacı cemiyetler vasıtasıyla halkı teşkilandirarak yaşadıkları topraklar üzerindeki haklarını savunmalarını sağlamak ve Millî Mücadele'nin temel taşlarından birini oluşturmaktır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu arzusu Amasya halkı tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Haftanın ilk Cuma gününde Abdurrahman Kâmil Efendi, Sultan Beyazıd Camii'nde kılınan Cuma namazının hutbesinde Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine ulaştırmış olduğu pusula ile o günkü hutbe konusunu değiştirmiş ve vatanın nasıl kurtuluşa ereceğini ifade etmiştir. Amasya Müftüsü Tevfik Efendi ise bölgenin tanınmış kişileri ile görüşme yaptıktan sonra şehirdeki muktedir² aileleri ziyaret etmiş ve konu hakkında bilgilendirmiştir. 14 Haziran 1919 tarihinde Amasya'da bulunan Atik-i Âli Okulu'nda cemiyetin oluşturulması hakkında toplantı yapıldığı esnada Mustafa Kemal Paşa ile beraberindeki heyet okula gelmiş, Mustafa Kemal Paşa cemiyeti kuranların vatan ve millet için yapmış olacakları hayırlı vazifeleri ifade etmiş ve ardından Müftü Tevfik Efendi başkanlığında *Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* kurulmuştur (Evsile, 1998: 78-79; Menç, 2013: 160-161).

Millî Mücadele'yi halka dayandırarak gerçekleştirmeyi planlayan Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da çalışmalarına hız kazandırmıştır. 21 Haziran 1919 tarihinde Amasya'da Osmanlı Devleti'ne ait bazı ordu komutanları ile bir değerlendirme toplantısı yapılmıştır. İçtimaya Mustafa Kemal Paşa, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Eski Bahriye Hazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey ve 3. Kolordu Komutanı Refet (Bele) Bey katılmıştır. Toplantıya gelemeyen komutanlardan bazılarının da destek mesajı iletmişlerdir. Bahsi geçen komutanlar

² Soylu, tanınmış anlamına gelmektedir.

arasında 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, Yıldırım Kıtaları Müfettişi Mersinli Cemâl Paşa ve Edirne’de bulunan 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa yer almaktadır. Amasya’da yapılan bu toplantıdan çıkarılan sonuç 22 Haziran 1919 tarihinde “*Amasya Genelgesi (Tamimi)*” ismi ile yayınlanmıştır. Genelgenin yazılı olduğu metne Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, K. Karabekir Paşa ve Hüsrev Gerede’nin imza atmıştır (Aydın, 2-3 Kasım 2018: 74).

Mustafa Kemal Paşa’nın yaveri Cevat Abbas Bey’e yazdırdığı Amasya Tamimi şu esaslardan oluşmaktadır:

1. *“Vatanın tamamıyeti, milletin istiklâli tehlikededir.*
2. *Hükümeti merkeziye deruhde ettiği mesuliyetin icabatını ifa edememektedir. Bu hal milletimizi madum tanıtıyor.*
3. *Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*
4. *Milletin hal ve vaz’ını derpiş etmek ve sadayı hukukunu cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti milliyenin vücudu elzemdir.*
5. *Anadolunun bilvücu en emin mahalli olan Sivas’ta millî bir kongrenin serian inikadı takarrür etmiştir.*
6. *Bunun için teknil vilâyetlerin her livasından milletin itimadına mazhar üç murahhasın sürati mümkin ile yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icab etmektedir.*
7. *Her ihtimale karşı keyfiyetin bir sırrı millî halinde tutulması ve murahhasların lüzum görülen mahallerde seyahatlerinin mütenekkiren icrası lâzımdır.*
8. *Vilâyeti şarkiye namına 10 Temmuz’da Erzurum’da bir kongre inikad edecektir. Mezkûr tarihe kadar vilâyeti saire murahhasları da Sivas’a vâsıl olabilerlerse Erzurum Kongresi’nin âzası da Sivas içtimaı umumisine dahil olmak üzere hareket eder.”* (Atatürk, 1970: 30-31).

Tamim’de de belirtildiği üzere vatanın düşman işgalinden kurtarılması için halkın üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi istenmiş ve yakın tarihte düzenlenilmesi planlanan kongrelerden bahsedilmiştir. Amasya Tamimi’nin yayınlanması Millî Mücadele’nin seyri açısından oldukça önemlidir. Tamim’de ulusun kurtulması için gerekli olan yol ve yöntem ifade edilmiştir. Bu durumun yanı sıra Tamim Amasya’da kurulan Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi oluşumların vatanın farklı bölgelerinde kurulmasına, işgale karşı direnişlerin bölgesel ve ulusal olarak artmasına katkı sağlamıştır. Daha önce de bahsedildiği

üzere tarihin çeşitli dönemlerinde kritik rol üstlenen kent, 17. yüzyılın sonlarında kaybettiği önemini 19. yüzyılda tekrar kazanmıştır.

Amasya güvenli bir bölge olması bakımından o dönemde Mustafa Kemal Paşa tarafından tercih edilmiş ve Anadolu Hareketi'nin merkezi konumuna yükselmiştir. Ayrıca Amasya halkı millî duruşu, millî iradeyi hızlı ve kendilerinden emin bir şekilde benimsemiştir. Yine Mustafa Kemal Paşa'nın vatanın kurtuluşu için beklediği destek Amasya'dan gelmiş, Amasyalı Tevfik Efendi "*Paşam, bütün Amasya emrinizdeyiz.*" sözleriyle O'na dayanak olduklarını belirtmiştir (Turan R., 1996: 69).

Yazar Lord Kinross'un *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu* başlıklı kitabında Amasya'nın bu süreçteki önemi ile ilgili verdiği bilgiler de şehrin Millî Mücadele'deki rolünü anlamak için oldukça önemlidir. Kinross eserinde "*Amasya, millî bir ayaklanmanın beşiği olmaya elverişli bir yerdi. Uzun ve seçkin tarihi boyunca hep özgürlük ruhuna bağlı kalmıştı. Moğol istilâsından kurtularak bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olmuştu. İstanbul'un alınmasından sonra da Veliâht Şehzade'nin Amasya'da eğitim görmesi ve şehirde valilik yapması gelenek haline gelmişti. Bu yüzden Amasya, ayrıcalıklı durumunu koruyor ve sanki İstanbul'a ders verirmiş gibi bir duygu besliyordu.*" ifadelerine yer vermiştir (Kinross, 2003: 209).

Amasya Tamimi'nde yapılmasına karar verilen, 4-12 Eylül 1919 tarihlerinde Sivas'ta gerçekleştirilen Sivas Kongresi kararlarına göre Müdafaa-i Milliye Cemiyetlerinin tek bir merkezden yönetilmesi ve dönemin mevcut hükümetinin düşürülmesi gerektiği, Meclis-i Mebusan'ın ise İstanbul dışında toplanmasına dair kararlar yer almıştır. Bahsi geçen hükümler 20-22 Ekim 1919 tarihlerinde Amasya Görüşmeleri'nin yapılmasına neden olmuş ve görüşmelerin hangi konular hakkında yapılacağını belirlemiştir. 1919 Eylül'ünün sonunda hükümet düşmüş ve hemen akabinde 20 Ekim 1919 tarihinde Amasya Görüşmeleri başlamıştır. Amasya'da yapılan görüşmeler üç gün sürmüştür. Görüşmelere yeni kurulmuş Ali Rıza Paşa Hükümeti Bahriye Nazırı Salih Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey katılmıştır. Görüşmelerde üçü açık ve imzalı, ikisi gizli ve imzasız olmak üzere toplam beş protokol yapılmıştır (Halaçoğlu, 1999: 229-231).

Sivas Kongresi'nde alınan kararlar Amasya Görüşmeleri esnasında etkisini hissettirmiştir. Amasya Görüşmeleri'nde alınan kararlardan bir kısmı şu şekildedir:

1. "*İstiklâlimizin ve Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla tespit edilmiş olan vatanımızın bütünlüğünün sağlanması, Kürt bağımsızlığı yönündeki çalışmaların engel olunması*

yönünde tedbir alınması, Kilikya-Adana havalisinin ve Aydın çevresinin Osmanlı Devleti topraklarından ayrılmaması, Trakya’da ise Edirne ve Meriç sınırını ne şekilde olursa olsun bırakmamak,

2. Fen, sanayi ve iktisadi alanlarda alınacak yardımların bağımsızlığımıza ve millî menfaatlerimize zarar vermeyecek şekilde uzmanlarca incelenmesinden sonra meclisce kabul edilmemesi,
3. Müslüman olmayan unsurlara siyasi hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak ayrıcalıklar tanınmaması,
4. Sivas Kongresi kararlarının Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmesi,
5. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin hukuken tanınması ve Meclis-i Mebusan’ın Anadolu’nun güvenilir bir yerinde toplanması.” (Susoy, 2008: 122-123).

İfade edilen bu beş madde protokolün açık ve imzalı olan hükümleridir. Gizli ve imzasız anlaşma sağlanan kararlar ise şöyledir:

1. “İzmir’in Yunanlılar tarafından tahliye edilmesi için İstanbul Hükümeti’nin de protestoda bulunması, gerekirse gizli talimat ile halka mitingler yaptırması,
2. İngiliz Muhipler Cemiyeti’nin kapı kapı dolaşıp kağıt mühürletmelerine engel olunması, zararlı cemiyetlerin faaliyetlerine ve zararlı yayınlar yapan gazetelerin yayınlarına son verilmesi,
3. Aydın Kuvay-ı Milliyesi’nin desteklenmesi,
4. Batı Trakya göçmenlerinin sevk ve naklinin sağlanması,
5. Bazı kumandanların görevden atılmasına, bazılarının da Divan-ı Harbe verilmesine dair iradenin düzeltilmesi.” (Susoy, 2008: 122-123).

Görüşmeler neticesinde alınan hükümlerden anlaşılacağı üzere Sivas Kongresi’nin etkileri Amasya Görüşmeleri’nde de hissedilmiş ve kongre başarılı olmuştur. Ayrıca Anadolu’da başlayan millî direniş İstanbul Hükümeti tarafından resmen tanınmıştır (Halaçoğlu, 1999: 231).

Amasya’da kıvılcımlanan bağımsızlık ateşi zamanla ülkenin tamamını sarmış ve olumsuz şartlara rağmen istenilen başarı elde edilmiştir. 23 Nisan 1920 günü Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılmış ve faaliyete başlamıştır (Jaeschke, 1989: 99). 29 Ekim 1923 tarihinde ise 1921 Anayasası’nda yapılan değişiklik sonucu Cumhuriyet ilan edilmiş, yeni kurulan Türk devletinin yönetim şekli belli olmuştur (Akşin, 2019: 184).

Cumhuriyet'in ilanı Amasya tarihi açısından oldukça önemlidir. Daha önce de belirtildiği üzere Amasya 17. yüzyıldan itibaren önemini yitirmiş, sancak pozisyonu özelliğini kaybetmiş ve Sivas İline bağlı liva konumuna indirilmiştir. Millî Mücadele dönemi ile eski önemini yeniden kazanan bölge, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında livaların lağedilmesi sonucu il olmuştur. Böylece, 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 89.³ maddesi uyarınca Türkiye'de toplam il sayısı 68'e ulaşmıştır. Bahsi geçen kanun maddesine göre Amasya ili en az ilçeye sahip şehirler arasında yer almış ve vilâyetin sınırları Merzifon ve Gümüşhacıköy ilçelerini de bünyesine alacak şekilde belirlenmiştir. Daha önceleri Amasya Sancağı'na bağlı Ladik, Havza ve Köprü ilçeleri Samsun iline, Osmancık ve Mecitözü ilçeleri de Çorum iline bağlanmıştır (Menç, 2018: 227).

3.1.4. Amasya İlinin Ekonomik Yapısı

Amasya ilinin Karadeniz Bölgesi'nin iç kısımlarında yer alması ve İç Anadolu Bölgesi'nin de iklim şartlarını taşıması, şehirde sebze ve meyve türünün çeşitlilik göstermesine neden olmuştur. Amasya'da Birinci Dünya Savaşı'na kadar ekonomik yapının büyük bir kısmını dokumacılık, kuyumculuk, ipekböcekçiliği ve şarap üretimi oluşturmuştur. Savaş sonrası dönemde bölgeye göçlerin artması şehrin ekonomik yapısını değiştirmiş, önceden yapılan el sanatları önemini kaybetmiş, ekonomi bu koşullardan olumsuz etkilenmiş ve bölge halkı çiftçilik ile geçinmeye başlamıştır. 1927 yılında Amasya ve Samsun illerini birleştiren demiryolu ulaşımının hizmete girmesi ise şehrin ekonomik yapısının tekrar canlanmasını sağlamıştır (Amasya, 1981: 444).

Cumhuriyet'in ilanından evvel daha önce de bahsedildiği üzere Amasya'nın ekonomisi tarımsal faaliyetlere dayanmaktaydı. Bölgede küçük birkaç imalathane dışında sanayi tesisi mevcut değildi. 1927 yılında gerçekleştirilen sanayi sayımında Amasya kentinde (ilçeler dâhil olmak üzere) toplam 811 tane işletme bulunduğu tespit edilmiştir. Mevcut işletmelerden yalnız 10 tanesinin bünyesinde 10 kişiden fazla çalışan barındırdığı, 1 müessesenin ise 100 kişiden fazla işçi çalıştırdığı belirlenmiştir. Sanayi sayımının sonucunda ise bu iş yerlerinden 32 adetinin aile işletmesi olduğu; 409 tanesinin 2 kişi, geriye kalan kurumların ise 2 ya da 3 çalışandan oluştuğu saptanmıştır. 1932 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan faydalanan 1.043 firmadan sadece 16'sı bölgede faaliyet göstermiştir. Kanundan destek alan firma sayısı

³ 1924 Anayasasının 89. maddesi şu şekildedir: "Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara, kazalar nahiyelere mümkündür ve nahiyeler de kasaba ve köylerden tekabül eder." (Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi).

1941 yılında yarı yarıya azalmıştır (Cumhuriyet'in 50. Yılında Amasya 1973 İl Yıllığı, 1973: 188; Amasya, 1981: 456).

Tablo 4. 1927 Sanayi ve İşyeri Sayımına Göre İşyeri ve Çalışanlar Sayısı

	Merkez		Merzifon		Gümüşhacıköy		Toplam İşletme Sayısı	Toplam İşletme Sayısı
	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı		
Tarım, evcil hayvan, avcılık vb.	137	352	93	407	40	87	240	846
Dokuma sanayii	31	232	30	70	166	230	227	532
Ağaç mamulleri sanayii	94	135	28	45	23	41	145	221
Toprak, inşaat sanayii	6	36	1	5	7	27	14	66
Maden, makine sanayii	54	143	65	111	33	62	152	316
Kâğıt, karton sanayii	2	11	-	-	-	-	2	11
Kimya sanayii	1	2	-	-	-	-	1	2
Toplam							811	1.996

Kaynak: (Amasya, 1981: 457).

Amasya'da sanayinin kurulması Cumhuriyet'in sağlamış olduğu geniş imkânlar sayesinde mümkün olmuştur. Bölgede 1930 yılından itibaren demiryolu ulaşımı gelişmiş, şehirde üretilen zirai ürünler (elma, banya, afyon, kendir, vb.) demiryolu ulaşımı bulunan çevre illerin (Samsun, Sivas, Kayseri ve Ankara) pazarlarına gönderilmiştir. Amasya'da 1950'li yıllara kadar sanayinin büyük bir kısmını dokumacılık oluşturmuştur. Şehrin genelinde şube açan T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye İş Bankası bölgede ticaretin gelişmesinde etkili olmuştur. 1934 yılında ise Amasya'ya komşu Tokat şehrinde kurulan Turhal Şeker Fabrikası, Amasya'da dâhil olmak üzere kendisine komşu diğer illerin ekonomisine olumlu katkıda bulunmuştur. Şeker fabrikasının kurulması ile birlikte Amasya'da çok az olan şeker pancarı ekimi artmıştır. Kentte şeker pancarı tarımının yaygınlaşması, Turhal Şeker Fabrikası'nın üretimde yetersiz kalması gibi sebeplerden dolayı Amasya'da şeker fabrikasının kurulması planlanmış ve fabrika 1954 yılında işletmeye açılmıştır. 1960 senesinde bölgede sanayi sayısı önceki dönemlere göre nispeten artmış, Amasya Şeker Fabrikası ve bazı yarı özel kurumlardan oluşan 15 iş yerinin 10 kişiden fazla eleman çalıştırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca 14 işletmenin gıda sanayi üzerine faaliyet gösterdiği ve toplamda 270 kişiye istihdam sağlamıştır (Amasya, 1981: 467).

1972 yılında Amasya'da sanayi faaliyetleri elektrik ve ulaşım gibi alt yapı eksiklikleri nedeniyle istenilen ölçüde gelişme gösterememiştir. Mevcut olan sanayi tesisleri ise ilin

ekonomisinin tarımsal faaliyetlerden oluşmasından dolayı tarıma dayalı kurulmuştur. O yıllarda şehir merkezinde 5 adet, Merzifon'da ise 4 adet un fabrikası bulunmaktadır. İl genelinin un ihtiyacını karşılayan bu 9 fabrika aynı zamanda çevre illere de un ihraç etmektedir. Kentte 1.000 tane zirai araç, 250 adet traktör ve remörk, yılda yaklaşık 450.000 adet ayakkabı üreten ayakkabı imalâthanesi, 3 tane kiremit fabrikası, ek olarak şehirde Et ve Balık Kurumu'nun soğuk hava deposu da vardır (Cumhuriyet'in 50. Yılında Amasya 1973 İl Yıllığı, 1973: 188).

Amasya'da sanayinin genel olarak tarıma dayalı gelişme gösterdiğini bir önceki paragrafta ifade etmiştik. Bu doğrultuda 1972 senesinde kurulan “*Amasya Meyve-Sebze Suları Gıda Sanayi AŞ.*” belirtmiş olduğumuz tespiti verilecek örneklerdendir. 2.148 hissedardan oluşan işletmenin amacı “*Meyve-sebze suyu konsantresi üreten tesisler, soğuk hava depoları, parafinleme ve jelatinleme tesisleri, yem fabrikaları, hayvan ve orman ürünlerini değerlendirecek işletmeler kurmak.*” şeklinde açıklanmıştır. 1972 yılında temeli atılan tesisin inşaat çalışmaları 1976 senesinde tamamlanmış ve aynı yıl işletmeye açılmıştır. Meyve suyu fabrikasının kuruluş sermayesi yaklaşık 20.000.000 liradır. Fabrikanın en büyük hissedarı %38'lik oran ile Amasya İl Özel İdaresi'dir. %5'lik pay ile Pancar Ekicileri Kooperatifi kuruluşu ortaktır. 1980 senesine kadar üretim kapasitesinin oldukça altında çalışan fabrika, 1980 yılında sermaye yetersizliği sebebi ile üretimi durdurmuştur. Bölgede hayvancılığa dayalı gıda sanayisi de gelişme göstermiş, 1981 yılında Amasya ilinin Merkez ilçesine yaklaşık 10 km mesafede “*Süt Endüstrisi Kurumu Peynir ve Tereyağı Fabrikası*” kurulmuştur (Amasya, 1981: 458).

Sanayinin gayri safi milli hasıla içerisindeki payı, 1975 yılında %17'ye yükselmiştir. Fakat artış istikrarlı bir şekilde devam ettirilememiş ve 1978 yılında bu oran %12'ye gerilemiştir. Düşüş en çok imalat sanayisinde yaşanmış, %14'ten %10'a gerileme olmuştur. 1980 yılına gelindiğinde Amasya'da faaliyetlerine devam eden imalat sanayi sayısı 800'e yaklaşmıştır. Yine bu sanayi tesislerinden 58 tanesi 10 kişiden fazla eleman çalıştırmakta olup gıda sanayi üzerine yoğunlaşmış durumdadır. Amasya ilinde sanayi sektörünün belirli seviyede de olsa gelişmesinde devlet işletmeciliğinin katkısı oldukça fazladır. Amasya Şeker Fabrikası'nın açılması ise bölgede gıda sanayinin çoğalmasını etkilemiştir (Amasya, 1981: 457-458).

Amasya'da büyük çaplı sanayi atılımı 1 Ocak 1991 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Amasya-Çorum Karayolunun 23. km'si Doğanstepe civarında Amasya Organize Sanayi

Bölgesi kurulmuştur. Bahsi geçen sanayi tesinin toplamda kapladığı alan yaklaşık 75 dönümdür. Sanayi bölgesindeki tesisler küçük ve orta büyüklükte müesseseler olmakla birlikte burada genellikle fayans, mermer vb. ürünler imal edilmektedir (Amasya İl Yıllığı 2007, 2007: 365). İlerleyen süreçte il genelinde Organize Sanayi sayısı 4'e yükselmiştir. Organize Sanayi Bölgelerinden bir tanesi besi sanayi üzerine iken diğer 3 tanesi karma şekildedir. Fakat, Amasya'da mevcut bu sanayi sitelerinde mermer ve mobilya üretimi diğer endüstriyel ürünlere oranla daha fazladır. Sanayi sitesi içinde bulunan işletmelerde çok sayıda insanın istihdam sağladığı bilinmektedir (Kırlangıç, 2018: 164).

Amasya'da sanayinin gelişimi, verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte mümkün olmuştur. Tarımla uğraşan kişi sayısının ve tarım arazilerinden alınan verimin artması bölgede sanayinin tarıma dayalı büyümesine neden olmuştur. Ayrıca Amasya'da bulunan ve büyük bir alanı kaplayan Organize Sanayi Bölgeleri tarımsal sanayiden ziyade mobilya, mermer vb. ürünleri imal etmektedir. 2000 sonrası dönemde ise bölgede sanayi sektörüne yapılan yatırımların arttığını ifade etmek mümkündür.

3.1.5. Amasya'da Demografik Yapı

Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı 19. yüzyılda II. Mahmud döneminde ifa edilmiştir. Nüfus sayımının, Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilmesinin ardından yeni oluşturulacak ordunun asker ihtiyacını karşılamak, vergilerin toplanması ve paylaşılması esnasında yaşanan aksaklıkları gidermek, cizyenin⁴ miktarını yeniden belirlemek gibi sebeplerden dolayı 1828-1829 yılları arasında yapılmasına karar verilmiştir. Aynı yıllarda Osmanlı-Rus Savaşının patlak vermesi sonucu nüfus sayımı gerçekleştirilememiştir. Savaştan sonra, daha önce yapılması planlanan nüfus sayımının uygulanmasına başlanılmış ve 1830-1831 yıllarını kapsayan süreçte sayım işlemleri tamamlanmıştır. Sayımlar esnasında sadece evlerdeki Müslüman ve Gayrimüslim erkek bireyler kayıt altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde yapılan ikinci genel nüfus sayımı ise 1844 yılında ordunun düzenini sağlamak ve asker alım esaslarını yeniden tertib etmek amacıyla yapılmıştır. 1904-1905 yılına kadar ülkede nüfus sayımı belirli aralıklarla devam etmiştir (Özcan, 2016: 99-101).

Cumhuriyet'in ilanından önceki dönemde Amasya'nın nüfus yapısı ile ilgili net bilgiler yoktur. O tarihlerde yapılan nüfus sayımları genel itibariyle erkek nüfusun sayısını öğrenmek üzere yapıldığı için bölgenin geneli ile alakalı nüfus sayısı tahmini olarak ifade edilmektedir (Cumhuriyet'in 50. Yılında Amasya 1973 İl Yıllığı, 1973: 55).

⁴ Osmanlı Devleti'nde bir vergi türüdür ve sadece Gayrimüslimlerden alınır.

Amasya'nın nüfusu ile ilgili ilk bilgi ve belge 1482 kaydedilen Tapu Tahrir Defteridir. Bahsi geçen defterde yer alan rakamlara göre Amasya merkezde 1482 yılında 52 mahalle, 321 köy ve 32 mezra; 9.135 hane reisi, 4.239 bekâr erkek, 63 vergiden muaf kişi olmak üzere 13.437 hane mevcuttur. Amasya Sancağı'na bağlı bölgelerde ise toplamda 61 mahalle, 283 köy ve 69 mezra; 7.765 hane reisi, 4.008 bekâr erkek, 99 vergiden muaf kişi ve 11.872 hane bulunmaktadır (BOA: TT.d./15). 1530 tarihli Tapu Tahrir Defterine göre ise Amasya merkezde 52 adet mahalle, 8 adet medrese, 9 adet cami, 10 adet medrese, 3 köprü, 1 kale, 15 adet hamam ve 6 adet imarethane vardır. Merkezde 1.513 tane Müslüman hane, 471 tane de Gayr-i Müslim hane yer almaktadır. Merkeze tabi köy sayısı ise 4'tür (BOA: MŞH.ŞSC.d./387; Amasya Nüfus Defterleri 1840, 2012: 27).

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın ortalarına kadar nüfus sayısı sürekli olarak artış göstermiştir. 1519'da başlayan ve devleti sarsan Celali İsyanları'nın yanı sıra ülkede yaşanan bir takım problemler Osmanlı Devleti'nde, dolayısıyla Amasya'da nüfusun azalmasına neden olmuştur. 16. yüzyılın sonunda Amasya'nın nüfusu yaklaşık 5.000 kişi olarak tespit edilmiştir. 1768 tarihinde oluşturulan Avarız Defterine göre Amasya'nın kadın, erkek ve çocuk toplam nüfusu 22 bin ile 30 bin; aynı defterde Amasya'ya bağlı kazaların kadın, erkek ve çocuk dâhil nüfusu ise 14 bin ile 19 bin aralığındadır (Amasya Nüfus Defterleri 1840, 2012: 27).

Sultan II. Mahmud döneminde yapılan 1831 tarihli sadece erkeklerin kaydedildiği nüfus sayımına göre Amasya'nın kazalar dâhil nüfusu 40.558 olarak tespit edilmiştir. 1254 (1838-1839) tarihinde Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen genel nüfus sayımı sonucunda Amasya'da kazalarla birlikte 12.700 Ermeni, 832 Rum, 89.120 Müslüman ve 130 Kıpti'nin yaşadığı belirlenmiş ve bölgenin nüfusunun toplamda 102.782 kişiden oluştuğu belirtilmiştir. 1330 (1911-1912) yılında yapılan nüfus sayımına göre ise Amasya'nın kaza sayısında azalma meydana gelmiş, Amasya'ya bağlı kaza sayısı 13'ten 7'ye düşmüştür. Toplam nüfus sayısı 250.908 kişiden oluşan Amasya'da 202.246 Müslüman, 24.560 Rum, 23.079 Ermeni, 1.033 Kıpti ikamet etmektedir (Cumhuriyet'in 50. Yılında Amasya 1973 İl Yıllığı, 1973: 55).

Cumhuriyet'in ilanından sonra Amasya'nın hem idari hem de demografik yapısında değişiklikler meydana gelmiş, kentin nüfusu azalmıştır. Amasya'ya bağlı ilçe sayısı daha önce belirtildiği üzere 1330 yılı nüfus sayımında yedi iken, bu sayı 1923 yılında ikiye düşmüştür. Bölgenin nüfus sayısının azalmasında idari alanda yaşanan değişimler, Millî Mücadele dönemi ve o yıllarda Rum çetelerin bölgede çıkardığı isyanlar etkili olmuştur. 1923 yılında

gerçekleştirilen Nüfus Mübadelesi de nüfusun azalmasına neden olan etkenler arasındadır. Çünkü, Nüfus Mübadelesi ile Amasya'dan ayrılan Rum sayısı Amasya'ya Yunanistan'dan göçen Türk sayısı görece daha fazladır⁵ (Balcı, 2014: 99-100).

1923 sonrası dönemde Amasya'nın merkez nüfusu 30 bin, Amasya'ya bağlı Merzifon'un nüfusu 26 bin olarak kaydedilmiştir. 1925 tarihli Devlet Salnamesi'nde yer alan bilgilere göre Amasya'nın ilçe sayısı artış olmuştur. Ayrıca şehre bağlı Akdağ, Zara, Ulvi ve Ezinepazar isimlerinde 4 adet bucak vardır. Kentin ilçeler ve bucaklar dâhil toplam nüfus sayısı 207.527'dir. 1926 tarihli Devlet Salnamesine göre Amasya'nın toplam nüfusu 123.079 kişidir (Balcı, 2014: 100; Amasya, 1981: 437).

Cumhuriyet tarihinin ilk genel sayımı 1927 senesinde yapılmıştır. Sayım sonucuna göre ülkenin toplam nüfusu 13.648.270 milyon kişi olup, bu rakamın %51.91'ini kadınlar, %48.09'unu erkekler oluşturmaktadır. 1927 genel nüfus sayımında Amasya'nın nüfusu 114.884 kişi olarak tespit edilmiştir. Saptanan nüfusun 59.042 kadın, 55.842 erkektir (Yılmaz ve Karadeniz, 2021: 39).

Türkiye'de ikinci genel nüfus sayımı 1935 yılında gerçekleştirilmiş ve Amasya'nın toplam nüfusunun 128.113 kişiden oluştuğu tespit edilmiştir. Sonraki yıllarda yapılan genel nüfus sayımlarında şehrin nüfusu 1940 yılında 136.029, 1945'te 147.870, 1950'de 163.669, 1960 yılında 257.281, 1965 yılında 285.729, 1970 senesinde 307.025, 1975'te 322.806, 1980'de 341.287, 1985 yılında 358.289, 1990 senesinde 357.191 ve 2000 yılında 365.231 olarak kaydedilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı). Verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere şehrin en düşük nüfusu 1935 yılı genel sayımında saptanmıştır. İlerleyen yıllarda kentte kurulan sanayi tesislerinin bilhassa Amasya Şeker Fabrikası'nın etkisi, demiryolu ulaşımının yapılması vb. etkenler Amasya'da yaşam kalitesinin artmasını sağlamış ve neticesinde kentin nüfusu artış göstermiştir.

3.2. Amasya Şeker Fabrikası

Türkiye'de 1950 genel seçimleri daha önce de bahsedildiği üzere Demokrat Parti'nin mutlak zaferi ile sonuçlanmıştır. Demokrat Parti'nin üstün zaferle belediye kazandığı iller arasında Amasya da yer almaktadır. Amasya'da 1950 seçimlerinin olduğu dönemde seçmen sayısı yaklaşık 68.183 kişidir. Yapılan genel seçim neticesinde şehirde 66.045 kişinin oy kullandığı tespit edilmiştir. Bu durum kentte seçime katılım oranının %96,9 olduğunu gözler

⁵ Amasya'ya Nüfus Mübadelesi sonrasında gelen Türklerin sayısı ve şehirde hangi bölgelerde yerleşim imkânı buldukları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: (BCA, 272.0.0.11./18.87.11.).

önüne sermektedir. 1950 genel seçiminde Demokrat Parti Amasya'dan 33.824 (%53,4) kişinin oyunu alarak 4 milletvekili, 1954 seçimlerinde 49.015 (%55) kişinin oyu ile 5 milletvekili, 1957 seçimlerinde ise 42.922 (%46,3) kişi Demokrat Parti'ye oy vermiş, Demokrat Parti 6 milletvekili kazanmıştır (ysk.gov.tr).

Demokrat Parti'nin 1950 Genel Seçimlerinde Amasya'da kazandığı 4 milletvekilinin isimleri “*Kemal Eren, Hamit Karay, Cevat Topçu ve İsmet Olgaç'tır*”. 1954 Genel Seçimlerinde şehirden seçilen 5 milletvekilinin adları “*Kemal Eren, Hamit Koray, İsmet Olgaç, Mustafa Zeren ve Faruk Çöl'dür*”. Demokrat Parti, 1957 Genel Seçimlerinde ise ilden 6 milletvekili çıkarmıştır. Milletvekillerin isimleri şöyledir: “*Faruk Çöl, Dr. Nazîfi Şerif Nabel, Kemal Eren, Hamit Koray, İsmet Olgaç ve Hüseyin Özbay.*” (Amasya, 1981: 439).

Demokrat Parti'nin yönetimi devraldıktan sonra uygulamaya koyduğu ekonomi politikaları tüm ülke çapında etkisini kısa sürede göstermeye başlamış ve bu politikalarından Amasya ili de olumlu anlamda etkilenmiştir. Ekonomi politikaları kapsamında şeker sanayinde atılım yapılması planlanmış, ülkede şeker sanayi kurulması için belirlenen alanlara Amasya ili de dâhil olmuş ve bölgede 1954 yılında şeker fabrikası faaliyete başlamıştır.

3.2.1. Amasya Şeker Fabrikası'nın Kuruluş Amacı

Amasya Şeker Fabrikası, 1951 senesinde yürürlüğe giren *Şeker Sanayii Tevsi Programı* kapsamında kurulmasına karar verilen ve 1954 yılında açılması planlanan şeker fabrikaları arasında yer almaktadır. Program dâhilindeki şeker fabrikalarının yerlerinin belirlenmesi ile ilgili TŞFAŞ Müdürü Baha Tekand tarafından hazırlanan ve İşletmeler Bakanlığı'na sunulan raporda Amasya Şeker Fabrikası'nın kurulması ile ilgili, Turhal Şeker Fabrikası'nın, Eskişehir Şeker Fabrikası gibi üretim açısından yetersiz olduğu, fabrikanın mevcut yükünü hafifletip, maddi olarak daha iyi şartlarda çalışmasını sağlamak maksadıyla Amasya'dan başlayıp Kavak'a (günümüzde Samsun'a bağlı bir ilçe) kadar olan mıntıkada üretilen pancarı işlemek üzere başlangıçta yılda yaklaşık 100.000 ton kapasiteli şeker fabrikasının Amasya'ya bağlı Suluca ile Hacıbayram arasında bulunan münasip bir bölgede kurulmasının uygun bulunduğu ifadeleri yer almıştır (BCA, 30.1.0.0./105.652.1.).

3.2.2. Amasya Şeker Fabrikası'nın Oluşturulması İçin Yapılan Çalışmalar

1951 yılında Amasya'da pancar tarımını iyileştirmek, topraktan dönüm başı alınan verimi arttırmak, vb. sorunları çözmek maksadıyla merkezi Amasya olmak üzere 30 seneliğine ve en düşük 4.125 lira sermaye ile kurulmasına başlanan “*Mahdut Mes'uliyetli*

Amasya ve Civarı Pancar Ekicileri İstihsâl Kooperatifi Ortaklığı'nın” resmî izni Ticaret Kanunu'nun 480. maddesi kapsamında, 21 Ağustos 1951 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından verilmiştir (BCA, 30.18.1.2./126.66.3.). Fabrikanın inşaatı başlamadan gerçekleştirilen bu oluşum şehirde pancar tarımına verilen önemi gözler önüne sermektedir.

TŞFAŞ, Amasya ve Konya Şeker Fabrikası'nın oluşturulması için gazetelere verdiği ilanda;

“Türkiye Şeker Fabrikaları Anonoim Şirketinden;

Konya ve Amasya İllerinde Kurulacak Yeni İki Şeker Fabrikası

Günde 1800 ton pancar işleme kapasitesindeki iki şeker fabrikasının Amasya ve Konya İllerinde kurulması mukarrerdir. Âtidedeki şart ve vasıfları haiz firmaların veya resmi vekâletnamelerini hâmil vekillerinin 1.9.1952 tarihine kadar Şirketimizin Genel Müdürlüğüne müracaatları ilân olunur.

1. *Asgari 1500 ton pancar işleme kapasitesinde tam bir şeker fabrikasını muvaffakiyetle kurmuş olmaları,*
2. *Teknik ve mali şartnamelerimizdeki icapları yerine getirebilecek kudret ve ehliyetle olmaları.”* ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca, yazıda 1 Eylül 1952 tarihinden sonra yapılan başvuruların değerlendirilmeye alınmayacağı da ifade edilmiştir (Vatan: 5 Ağustos 1952).

TŞFAŞ'nin yapmış olduğu bu çağrıdan sonra, 12 Ağustos 1952 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından 99 yıl süreliğine ve 10.000.000 sermaye ile *“Amasya Şeker Fabrikası Anonim Ortaklığı'nın”* oluşturulmasına karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2/130.70.2). Şirketin sermaye ortakları ise 1.500 lira ile Türkiye İş Bankası A.Ş., 1.500 lira ile T.C. Ziraat Bankası, 2.500 lira ile *“Mahdut Mes'uliyetli Amasya ve Civarı Pancar Ekicileri İstihsâl Kooperatifi Ortaklığı”*, 3.500 lira ile *“Mahdut Mes'uliyetli Turhal ve Civarı Pancar Ekicileri İstihsâl Kooperatifi Ortaklığı”* ve 1.000 lira ile TŞFAŞ'dir (Veldet, 1958: 845). Fabrikanın kurulması için gerekli olan sermaye miktarı ilerleyen süreçte 20.000.000 lirayı bulmuş olup bu paranın yaklaşık 2.000.000 lirası TŞFAŞ'ce karşılanmıştır (Geerdes, 1996: 134). 1952 yılında kurulan Amasya Şeker Fabrikası A.O.'nın amaçları şu şekilde ifade edilmiştir:

1. *“Amasya'da pancar şeker fabrikası tesis ve işletmek ve buna müteferri diğer tâli maddeleri istihsâl ve alelumum Şeker Sanayiini alâkadar edecek bilcümle fer'i sanayii vücuda getirmek,*

2. *Pancar ve Şeker Sanayiine yarayacak iptidaî maddeleri yetiştirmek veya malzeme tedariki suretile bunları yetiştirmek ve Şeker Sanayiini alâkadar eden her nev’i sanayiye iştirâk etmek,*
3. *Şirketin maksadını temine yarayacak her türlü imtiyaz ve ruhsatnameler istihsâl etmek ve bunları işletmek.”* (Veldet, 1958: 845).

Amasya Şeker Fabrikası’nın Ağustos 1952’de kurulmasına karar verilmesiyle birlikte bir takım çalışmalar yapılmıştır. 2 Aralık 1952 tarihinden önce Turhal Şeker Fabrikası’nın sahasına giren ve fabrika tarafından şeker ihtiyacı giderilen Amasya’nın ilçeleri Gümüşhacıköy ve Merzifon, Merkez’e bağlı Yağmur, Kapıkaya, Seviçler, Kale köyleri ve bu köylerin buldukları güzargahta var olan diğer köyler ile Çorum’a bağlı Osmaniye ilçesi ve Samsun ilinin ihtiyaç duyduğu şekerin bu tarihten sonra Amasya Şeker Fabrikası’na karşılanması TŞFAŞ’ce taahhüt edilmiş ve 601 numaralı kanunun 10. maddesine göre bahsi geçen bölgelerin işletilmesi Amasya Şeker Fabrikası A.Ş.’ye verilmiştir. Amasya Şeker Fabrikası’nın aynı kanunun 6. ve 9. maddelerinde yer alan ayrıcalıklardan 25 yıllığına faydalanabilmesine ise yine Bakanlar Kurulu’nun 2 Aralık 1952 tarihli toplantısında karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2./130.90.2.).

3.2.3. Amasya Şeker Fabrikası’nın İnşa Süreci ve Açılışı

Amasya Şeker Fabrikası’nın temel atma töreni 13 Eylül 1953 Pazar sabah saat 11’de gerçekleştirilmiştir. Törene Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Şeker Fabrikaları Müdürü Baha Tekand, İşletmeler Vekili Sıtkı Yırcalı, Bankalar Umum Müdürleri ve basın mensupları ile birlikte coşkulu bir kalabalık katılmıştır. Fabrika, Amasya’da yerleşim yeri olan Suluca’ya kurulmuştur (Veldet, 1958: 845; Milliyet: 14 Eylül 1953). Amasya Şeker Fabrikası’nın pancar ekim alanı olarak Amasya iline bağlı Gümüşhacıköy, Taşova, Merzifon ve Merkez ilçeleri; Samsun iline bağlı Havza, Vezirköprü, Ladik ve Kavak; Sinop Durağan ve Çorum iline bağlı Merkez, Mecitözü ve Osmaniye ilçeleri belirlenmiştir. Bahsi geçen bu bölgelerin pancar tarımı açısından muazzam derecede verimli olduğu bilinmektedir (Veldet, 1958: 858).

Resim 1. Amasya Şeker Fabrikası'nın temel atma töreni, Başbakan Adnan Menderes fabrika binasının temeline harç koyarken. **Kaynak:** (Amasya Şeker Fabrikası Özel Arşivi).

TŞFAŞ Genel Müdürü Baha Tekand, fabrikanın temel atma töreninde yaptığı konuşmada, Amasya'da şeker sanayi kurma fikrinin şehirde pancar tarımının büyük gelişme göstermesi sonucu oluştuğunu ifade etmiştir. Yaptığı söylevde 1934'de açılan Turhal Şeker Fabrikası'nın bölgede üretilen pancarı 1950 senesine kadar gerekli koşullar dâhilinde rahat bir şekilde işlediğini fakat son 3 yılda fabrikanın üretim konusunda sıkıntı yaşadığını, artan pancar miktarını işlemekte zorlandığını dile getirmiş ve bu sebeple Amasya'da yeni şeker fabrikasına ihtiyaç duyulduğundan bahsetmiştir. Hitabesinde Amasya'da kurulan bu fabrikanın Turhal Şeker Fabrikası'nın üretim yükünü azaltmasının yanı sıra bölgede pancar ekimine elverişli toprağı olduğu halde pancar tarımı yapayamayan çiftçi sayısında artışa neden olacağını belirtmiştir. Tekand yapmış olduğu konuşmada fabrikanın üretim kapasitesine de değinmiş, fabrikanın yirmi dört saatte yaklaşık 1.800 ile 2.000 ton, yılda ise toplam 200-250 ton pancar işleyebileceğini söylemiştir (Veldet, 1958: 847, 860).

Fabrika inşaatının ve montaj işlemlerinin daha kısa zamanda bitmesini sağlamak amacıyla inşaat çalışmaları başlamadan önce *İş Kanunu'nun* 37. maddesinin ikinci paragrafına dayanarak günde 3 saat fazladan mesai yapılması 25 Mayıs 1953 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından kararlaştırılmıştır (BCA, 30.18.1.2./132.42.16.). Fabrika inşaatının kısa sürede bitirilmesi için yapılan bu çalışmalar sonuç vermiş ve fabrikanın tüm çalışmaları 363 günde tamamlanmıştır. Amasya Şeker Fabrikası, 21 Eylül 1954 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'in katılımı ile açılmıştır. Başbakan Adnan Menderes açılış esnasında yaptığı kısa hitabede bölge halkının fabrikanın açılmasından ötürü duymuş olduğu sevinci paylaşmış,

fabrikanın kurulmasında teçhizat desteğinde bulunan Alman fabrikalarına teşekkür etmiş ve uğurlu olmasını temenni ederek kurdeleyi kesmiştir. Başbakan konuşmasının devamında fabrikanın ilk kampanya döneminde yaklaşık 180 bin ton pancar işleyeceğini ve 27 bin ton şeker üreteceği duyurmuştur. Ayrıca konuşmasında Türkiye'nin şu an ve gelecekte ekonomi, siyasi ve sosyal alanlarda korkuya sebep olacak herhangi bir unsur bulunmadığını ifade etmiştir (Akşam: 22 Eylül 1954).

Amasya Şeker Fabrikası'nın açılış tarihi *Akşam* gazetesi ile *Cumhuriyet* gazetesinin 22 Eylül 1954 tarihli sayılarında 21 Eylül 1954 (Akşam: 22 Eylül 1954; Cumhuriyet 22 Eylül 1954), fabrikaya ait resmî web sitesinde ise 11 Eylül 1954 Cumartesi günü olarak belirtilmiştir (amasyaşeker.com.tr). Bahsi geçen tarih farklılığı ile ilgili yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda, fabrika yetkililerinden öğrendiğimiz bilgiye göre fabrikanın internet sitesinde yer alan tarih, fabrikanın üretime başlamış olduğu gündür. Fabrikanın açılış tarihinin kaynaklarda farklı olmasının nedeni bu şekilde açıklanabilmektedir.

Türkiye'deki kooperatifleşme hareketinin ilk zaferleri arasında Amasya Şeker Fabrikası yer almaktadır. Fabrika yönetim kurulunun almış olduğu kararlar doğrultusunda fabrikanın tedvir yetkisi 1991 senesine kadar TŞFAŞ'ye bırakılmış ve fabrika TŞFAŞ tarafından yönetilmiştir. 1991 senedinden itibaren ise yönetim kurulu tarafından verilen tedvil yetkisi kaldırılmış ve fabrika yönetim kurulunca yönetilmeye başlanmıştır. TŞFAŞ'nin fabrikanın kuruluşunda bulunan %15'lik hisse Özelleştirme Kurumu aracılığı ile satışa çıkarılmıştır. Bahsi geçen hisseyi almak için en yüksek teklifi 1.250.000 dolar ile "*Sınırlı Sorumlu Amasya Pancar Ekicileri Kooperatifi*" vermiş ve hisse devir işlemleri 23 Ağustos 2004 tarihinde tamamlanmış, satış kararının 6120 sayılı Türk Ticaret Sicil Gazetesi'nde yayınlanması ile birlikte süreç tamamlanmış, fabrikada kamuya ait hisse kalmamıştır (amasyaşeker.com.tr; Türkşeker A.Ş. Şeker Fabrikalarının Üretimini Sürdürülebilirliği Anlayışı Çerçevesinde Yeniden Yapılandırılması, 2014: 67).

Resim 2. Amasya Şeker Fabrikası'nın açılışı sırasında Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın halka yapmış olduğu hitabe. **Kaynak:** (Amasya Şeker Fabrikası Özel Arşivi).

İlhan Tarus'un *Uzun Atlama* eserinde yer verdiği ifadelerden anladığımız kadarıyla her şeker fabrikasının kendilerine has özellikleri bulunmaktadır. Tarus'un, Amasya Şeker Fabrikası'nı ziyaret ettiği esnada fabrikanın çevresinde dikili bulunan fidanlar dikkatini çektiği görülmüştür. Fabrika bünyesinde yer alan fidanların çokluğuna değinen Tarus kitabında şu ifadeler yer vermiştir:

“Amasya Şeker Fabrikası’da makinenin dibine, vincin altına, rayın kenarına fidan dikilmiştir. Ağaç olacak, orman olacak, Vatan olacak buraları. Öz Vatan olacak, Halis Vatan olacak, kıymetli, zengin Vatan olacak...”

Fidan kültürü, orman medeniyeti bu fabrikada, tam manasıyla olgunlaşmış. Bütün, şeker fabrikalarında fidancılık, ormancılık bir ibadet halinde ama Amasya Şeker Fabrikası alanında öyle değil. Bir din haline getirilmiş. Ankara’dan, Baha Tekand’dan, Atillâ Tengirşenk’den kopan orman rüzgarı, buralarda bütün kuvvetiyle esmiş durmuş. Cihat Bey adındaki yaratıcı adamın elinde bu din kurulmuş. Evet; Vatanı Vatan eden ağaç, şeker endüstrisinin gölgesi altında, yeşerip yükselmeye başlamış.

Artık fabrikanın güzel zerzevat bahçelerini, çiçeklerini kimin gözü görür? Muhteşem lojmanlarını, misafirhanelerini kim dikkate alır? Kim bakar işçi için kurulan tertemiz hastaneye, yemekhaneye, yatakhane? Burada orman var, yarının ormanları kurulmuş

buralarda... Vatan, büyük bir nefes deliği açmış buradan kendisine. Gökyüzüne doğru bir ilahi, bir yüce nefes deliği açılmış. Yurt, buradan geniş soluğunu alacak. Buralarda 1965 yılında, ucu bucağı belirsiz bir cennet doğacak.” (Tarus, 2018: 158-159). Gazeteci İlhan Tarus’un eserinde fidan seferberliği ile ilgili vermiş olduğu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Amasya Şeker Fabrikası’nın çevresi çeşitli meyve ağaçları ve fidanlarla kaplıdır. Fabrikanın bu özelliği Amasya Şeker Fabrikası’nı Türkiye’de bulunan diğer şeker fabrikalarından ayıran önemli bir özelliktir.

3.2.4. Amasya Şeker Fabrikası’nın Şeker Üretim Süreci ve Kampanya Dönemleri

Pancar ekimi yapan çiftçiler genellikle şubat ayının ortasından mart ayının başına kadar pancar tohumlarını toprağa serperler. Sulu tarım yapılan arazilerde her sene iyi mahsul yetiştirilebilir. Amasya ilinde üretilen şeker pancarı da veriminin yüksekliği ile bilinir. 1930’lu yıllarda içinde ağaç bulunan arazilerde düzenleme yapılmış; ağaçlar sökülerek düz, geniş tarlalar oluşturulmuş ve şehirde pancar ekimi hızlanmıştır (Amasya, 1981: 449). Şubat-mart aylarında ekilen pancarın sökülmesine ağustos ayı sonu, eylül ayı başlarında başlanmaktadır. Pancar sökülme işlemi ise yaklaşık iki buçuk-üç ay sürmektedir ve böylece şeker fabrikalarında kampanya dönemi başlamaktadır.

Ağustos-eylül ayları şeker fabrikalarında pancar sökülmesinin yapılması sebebiyle yoğun çalışma döneminin başladığı aylardır. Toprakta çıkarılan pancarların başı ve yaprakları tarlada makine ile kesilir sonrasında ise tercihe bağlı yaş hali veya kurutulmuş hali hayvan yemi olarak kullanılır. Başları kesilen bu pancarlar araçlara yüklenir, demiryolu ya da karayolu aracılığı ile fabrikalara gönderilir ve burada pancarı şekere dönüştürmek üzere hummalı bir çalışma başlar. Pancarların fabrikaya getirilmeleri esnasında oluşan araç kuyrukları da fabrikaların yoğunlukları göz önüne sermektedir. Fabrikaya ulaştırılan pancarların boşaltılmasının ardından kaba temizliği yapılır ve pancarın esas temizliğini yapan bölüme ulaştırılır (Geerdes, 1996: 65-68).

Dışı en az içi gibi temiz duruma gelene kadar yıkanan pancarlar makinelerdeki bıçaklar tarafından kıyılıp bantlardan geçtikten sonra kantarlarda tartılır ve böylece şekerin üretim aşaması başlamış olur. *“Pancar banttandır Dds Difüzörüne dökülür. Kıyılmış pancar difüzör içerisinde helezonlar vasıtasıyla bir uçtan diğer uca hareket ederken, aksi taraftan gelen su ile temas eder ve şekerini suya verir. Böylece içerisinde şeker ve pancardan suya geçen diğer şeker dışı maddeleri kapsayan ham şerbet elde edilir. Şekerini suya bırakan yaş küspe helezonla nakledilerek küspe preslerinde sıkılır. Elde edilen prese suyu tekrar difüzöre geri*

gönderilir. Şekeri alınan sıkılmış küspe ise transportlarla taşınarak Küspe Kurutma tesisine gönderilir. Difüzyondan süzgeçlerden çıkan ham şerbet, ham şerbet pompaları vasıtasıyla ham şerbet ısıtıcılarına gönderilir. Buradan çıkan ham şerbet 1. kireçleme teknesine gönderilir. Fabrikada mevcut kireç ocaklarında kireç taşı kok kömürü ile yakılarak kireç ve karbondioksit gazı elde edilir. Kirecin suyla söndürülmesinden elde edilen kireç sütü şerbet arıtımında kullanılır. 1. kireçlemede pH 11'e kadar kireç sütü verilerek şeker dışı maddelerin ayrışması sağlanırken 2. kireçlemede verilen kireç fazlası ile şeker dışı maddelerden bir kısmının kimyasal tepkimelerle uzaklaştırılması sağlanır. 2. kireçlemeden gelen şerbet, 1. karbonatlama kazanlarına alınır. Burada karbondioksit ile işlem gören şerbetin şeker dışı maddelerinin büyük bir kısmı uzaklaştırılır. Buradan alınan şerbet yoğunlaştırılma filtrelerinde süzülür. Bu filtrelerden alınan çamurlu şerbet filtre preslerde süzülerek şekersizlendirildikten sonra kuru çamuru dışarı atılır. Hem yoğunlaştırma hem de filtre presten elde edilen temiz şerbetler birleşerek 2. karbonatlama kazanlarına alınır. Burada şerbet içindeki fazla kireci uzaklaştırmak için tekrar karbondioksit ile işleme tabii tutulur. Tekrar filtrelerde süzülen şerbete sulu şerbet adı verilir. Sulu şerbet tephir aparatlarına gönderilir. Tephir aparatlarında buharlaştırma yolu ile koyu şerbet elde edilir. Pancar bunkerinden son tephire kadar işlemlerin yapıldığı bu kısma "Ham Fabrika" denir. Son tephirden alınan koyu şerbet, koyu şerbet filtrelerinde süzüldükten sonra eritme teknelerinde orta şeker ve afine şeker ile karıştırılır. Bu şuruba standart şurup adı verilir. Bu şurup kristal şeker lapası pişiriminde kullanılır. Koyu şerbet süzülmesinden başlayarak kristal şeker ve melasın üretilmesine kadar geçen evrelerin cereyan ettiği kısma "Rafineri" adı verilir. Kristal pişirim aparatında standart şurup içindeki suyun buharlaştırılması yolu ile yapılan kristalizasyon işlemi sonunda elde edilen ürüne kristal şeker lapası adı verilir. Önce refrijeranta alınan daha sonra da santrifüjlerde işlenen kristal şeker lapasından, kristal halindeki şeker sarsağa indirilerek elevatör yardımıyla şeker kurutmaya gönderilir. Şeker kurutmadan çıkan beyaz şeker eleklerden elenerek bunkerlere alınır. Sonra ambalajlamada çuvallara doldurularak şeker ambarına gönderilir..." (amasyaşeker.com.tr).

Önceki paragrafta bahsedildiği üzere sofralarımızda her daim yeri olan şeker, farklı ve çeşitli aşamalardan geçerek kristal halini almaktadır. Çalışmamıza konu olan Amasya Şeker Fabrikası da şeker üretim sürecinde diğer fabrikalarla aynı işlemleri uygulamaktadır. Fabrikanın kampanya dönemleri ise çoğunlukla ağustos ayı ile eylül ayı ortalarında başlayıp yaklaşık 2.5-3 ay sürmektedir. Fabrikada kampanya sürecinin bazen ekim ayında başladığı olmuştur. Bahsi geçen durumu tablo 5'te yer alan veriler de desteklemektedir.

Amasya Şeker Fabrikası, 8 Eylül 1954 tarihinde ilk kampanyasına başlamıştır. Kampanya dönemi yaklaşık 75 gün sürmüş, günde 1,965 ton toplamda 110.550 ton pancar işlenerek 17.287 ton şeker üretilmiştir. Bu verilerden fabrikanın yaptığı ilk kampanyanın daha önceden belirlenen hedefin altında kaldığı anlaşılmaktadır. İkinci kampanya döneminde (1955) fabrikanın açılışında ifade edilen hedefe ulaşılmıştır. 1956 yılı kampanya döneminde ise toplamda 426 köyde, 13.779 çiftçi yaklaşık 12.529.9 dönümde ekim yapmış ve 216.119,403 ton pancar elde etmiştir (Veldet, 1958: 858).

Tablo 5. Amasya Şeker Fabrikası'nın kuruluşundan 2000 senesine kadar olan süreçte fabrikada üretilen şeker miktarı ve kampanya süreleri

Kampanya Başlangıcı	Süresi	İşlenen pancar				Üretilen Ton Şeker
		Ton	Ortalama ton/gün		Max Ton/Gün	
			Duruş Dâhil	Duruş Hariç		
08.09.1954	75	110,550	1,514	1,602	1,965	17,287
31.08.1955	113	201,500	1,842	1,866	2,034	31,394
22.08.1956	114	199,700	1,783	1,807	2,000	31,756
29.08.1957	92	171,500	1,916	1,932	2,065	25,882
28.08.1958	127	243,000	1,942	1,962	2,025	38,045
24.08.1959	140	289,000	2,098	2,109	2,172	44,880
24.08.1960	176	357,000	2,049	2,064	2,160	56,500
01.09.1961	162	313,000	1,956	1,963	2,204	50,115
01.09.1962	138	272,000	1,996	2,013	2,160	40,501
01.09.1963	168	351,000	2,121	2,131	2,190	52,100
20.08.1964	181	394,500	2,210	2,218	2,400	65,274
01.09.1965	165	353,000	2,169	2,182	2,340	53,820
05.09.1966	161	401,000	2,534	2,541	2,826	58,024
01.09.1967	203	581,000	2,927	2,934	3,930	80,945
01.09.1968	158	679,500	4,384	4,395	5,200	92,476
01.09.1969	108	483,000	4,596	4,603	4,900	72,950
19.09.1970	121	552,000	4,678	4,800	5,200	78,153
27.08.1971	177	830,000	4,770	4,940	5,350	120,750
27.08.1972	162	786,000	4,937	5,008	5,400	99,644
25.08.1973	164	770,800	4,758	4,910	5,430	113,474
13.08.1974	157	718,000	4,632	4,803	5,280	107,526
13.08.1975	189	868,000	4,663	4,845	5,430	119,600
13.08.1976	234	1.076.100	4,638	4,828	-	146,437
20.08.1977	220	933,100	4,280	4,524	5,200	120,800

21.08.1978	193	793,000	4,152	4,665	-	100,470
10.09.1979	185	724,000	3,951	4,735	-	86,850
24.08.1980	146	570,000	3,945	4,470	-	76,542
21.08.1981	191	870,000	4,603	4,754	5,500	114,868
16.08.1982	212	958,000	4,535	4,826	5,500	133,152
22.08.1983	195	878,000	4,549	4,851	5,600	106,274
23.08.1984	161	745,000	4,730	4,853	-	104,400
06.09.1985	124	587,000	4,851	5,017	-	78,660
25.08.1986	132	578,000	4,511	4,882	-	71,650
03.09.1987	177	830,500	4,800	4,886	-	115,135
08.09.1988	173	702,400	4,132	4,811	-	77,900
14.08.1989	162	617,500	3,903	4,778	4,700	71,559
03.09.1990	144	619,900	4,299	4,585	4,900	83,250
23.09.1991	105	490,000	4,645	4,734	5,000	61,500
16.09.1992	129	650,000	5,039	5,039	5,600	82,750
12.09.1993	135	697,000	5,150	5,247	5,800	98,000
26.09.1994	69	323,500	4,920	5,052	5,400	38,600
18.09.1995	97	506,000	5,402	5,461	6,200	63,700
10.09.1996	122	633,000	5,353	5,492	6,100	77,000
09.09.1997	147	790,000	5,505	5,583	6,200	103,800
10.09.1998	152	851,000	5,586	5,673	6,200	99,070
15.10.1999	124	693,000	5,581	5,706	6,100	71,917
09.10.2000	123	643,000	5,358	5,480	6,100	81,730

Kaynak: (Amasya Şeker Fabrikası Arşivi).

Tablo 5’te verilen oranlardan da anlaşılacağı üzere fabrika kuruluşundan sonraki yıllarda pancar işleme ve üretimi konusunda Baha Tekand’ın fabrikanın açılışında ifade ettiği ve yukarıda da belirtilen miktarın altına (1957 yılı hariç) düşmemiştir. 1959 yılına ait kampanya döneminin başlangıcı *Yeşilirmak Postası*’na da haber olmuştur. Gazete kampanya başlangıcını “*Amasya Şeker Fabrikası Pancar Alımına Başladı. Törende Valimiz Mehmet Varinli, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri Hazır Bulundu.*” başlığı ile sürmanşetten duyurmuştur. Gazete yer alan haberde “*Amasya Şeker Fabrikası’nda pancar mahsulünün alınmasına dün saat 8.30’da yapılan bir merasim ile başlanmıştır*” ifadeleri yer almıştır. Fabrika Ziraat Müdürü Cahid Gençşahiner törende konuşma yapmış, gerçekleştirdiği konuşma gazetede geniş yer bulmuştur. Gençşahiner konuşmasında “*Muhterem misafirlerimiz ve çiftçi kardeşlerimiz, bugün fabrikamız 1959 yılı pancar tesellüm kampanyasına başlamış bulunmaktadır. Bu yıl fabrikamız pancar ekim sahasına dahil 517 köyde 125 dönüm pancar ekilmiş bulunmaktadır. Hesaplarımıza göre fabrikanın faaliyet müddeti içinde 200 bin ton pancar işlenerek, 40 bin ton şeker istihsal edilecektir. Bu sene bölgemizde pancar*

mahsulünün diğer senelere nazaran rekor bir seviyeye ulaştığını memnuniyetle ifade edebilirim. Fabrikamızın 1959 kampanyasının gerek Türk Milleti ve gerekse çiftçi kardeşlerimiz için hayırlı ve uğurlu olmasını dilerim.” ifadelerine değinmiştir (Yeşilirmak Postası: 21 Ağustos 1959). Gençşahiner’in belirtmiş olduğu gibi 1959 yılı kampanya süresinde beklentinin üzerinde pancar işlenmiş ve şeker üretilmiştir. Bu durumu tablo 5’te yer alan veriler de desteklemektedir.

Fabrikanın kuruluşundan sonraki yıllarda üretim konusunda yakaladığı başarı yirmi dört saatte işlediği pancar miktarının da yükselmesine neden olmuştur. Daha önce de ifade edildiği üzere fabrikanın günlük pancar işleme kapasitesi 1954 senesinde 1.800 ton olarak belirlenmiştir. Fakat fabrikanın üretimde yakaladığı başarı sayesinde fabrikada bir günde işlenen pancar üretim kapasitesi 1965 senesinde 2.400 tona, 1968 senesinde ise 4.800 tona çıkarılmıştır (amasyaşeker.com.tr). Verilen bu bilgiden de anlaşılacağı üzere fabrika açılış tarihinden itibaren pancar işleme ve şeker üretim konusunda kendini geliştirmiştir.

Tablo 5’te yer alan verilerden de anlaşılacağı üzere, fabrikada 1976 yılı kampanya döneminde 234 gün ile en uzun çalışma süresi gerçekleştirilmiş ve muazzam bir başarı elde edilmiştir. 1976 senesinde toplam 1.076.100 ton pancar işlenmiş ve 146.437 ton şeker üretilmiştir. 2000 yılına kadar olan süreçte ise fabrika pancar işleme ve üretme konusundaki beklentileri karşılamıştır.

3.2.5. Amasya Şeker Fabrikası’nda Etil Alkol Üretimi

Türkiye’de bulunan şeker fabrikalarında halk arasında ispirto ismi ile anılan etil alkol üretimi geniş yer tutmaktadır. Etil alkol üretimi, şekerin yan ürünleri arasında bulunan melastan yapılmaktadır. Melasın içinde yaklaşık %50 oranında şeker bulunmaktadır ve melas şekil olarak koyu kahve renkli bir sıvıdır. Şeker fabrikalarında fermente ve destile edilen melastan etil alkol elde edilir. Etil alkol piyasaya Tekel aracılığı ile sürülmektedir (Geerdes, 1996: 144). Ayrıca melastan şeker, meşrubat (içecek) ve maya üretimi sırasında yararlanılmaktadır. Etil alkol fabrikasının atıksuyuna ise şlempe ismi verilmektedir. Şlempe, koyu kıvama getirilerek yem katkı maddesi ve potasyum gübresi olarak kullanılmaktadır. Verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere melasın, hayvancılığa da katkıları vardır (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 54; Şekerin Geleceği, 2011: 25). Etil alkolün kullanıldığı yerler ise eczacılık, alkollü içecek üretimi, parfüm vb. ürünler, sirke üretimi, yakıt ve yakıt maddesi, boya ve lak yapımıdır (amasyaşeker.com.tr).

Etil alkol üretimi Türkiye’de bazı şeker fabrikalarında yapılmaktadır. TŞFAŞ’ye bağlı Erzurum, Turhal, Eskişehir ve Malatya Şeker Fabrikaları’nda etil alkol üretim tesisi bulunmaktadır. Etil alkol üretimi özel sektöre ait birkaç şeker fabrikasında da gerçekleştirilmektedir. Bu fabrikalar Konya Şeker Fabrikası ve Amasya Şeker Fabrikası’dır (Şekerin Geleceği, 2011: 59).

Amasya Şeker Fabrikası’nda etil alkol üretimine dair ilk adım fabrika yönetiminin 12 Temmuz 1992 tarihinde 14 numaralı kararı ile atmıştır. Karar kapsamında fabrika bünyesinde “*Etil Alkol ve Şlempe Koyulaştırma Tesisleri’nin*” kurulmasına başlanılmıştır. Tesisler 3 Aralık 1996 tarihinde faaliyete açılmıştır (amasyaşeker.com.tr). Amasya Şeker Fabrikası’na ait etil alkol üretim tesislerinin kapasitesi günlük 50.00 litre, yıllık ise yaklaşık 10.000.000 litredir (Şekerin Geleceği, 2011: 60). Amasya Şeker Fabrikası’nda üretimi yapılan etil alkol piyasaya “*Dökme Etil Alkol*” olarak sürülmektedir. Dökme etil alkol ise şu anlama gelmektedir: “*Yetkili Alkol dağıtım firmaları tarafından, 250’den büyük hacimli kap veya tankerler ile üretiminde girdi olarak etil alkol kullandığı belirlenen imalatçılara satışı yapılan alkoldür*” (amasyaşeker.com.tr). Şeker fabrikalarının sadece şeker üretmekle kalmayıp yan ürünlere olan katkıları verilen bilgiler ışığında gözler önüne serilmektedir.

3.2.6. Amasya Şeker Fabrikası’nın Müdürleri

Amasya Şeker Fabrikası kurulduğu 1954 senesinden 2000 yılına kadar olan zaman zarfında 8 müdüre ev sahipliği yapmıştır. Araştırmalarımız neticesinde bu süre zarfında fabrikada görev yapan müdürler ise şöyledir:

Fabrikada 1 Mart 1953- 8 Ocak 1956 yılları arasında Ömer Alp, 1 Ocak 1956-14 Ağustos 1961 yıllarında Tacettin Erkan, 26 Ağustos 1961-11 Ağustos 1967 senelerinde A. Vasfi Korur, 12 Ağustos 1967-28 Ağustos 1969 yılları arasında Azmi Müezinoğlu, 26 Ağustos 1969-23 Ağustos 1973 seneleri arasında Oğuz Budayıcıoğlu, 25 Ağustos 1973-24 Ağustos 1975 dönemlerinde Mithat Olcay, 16 Aralık 1975-3 Mayıs 1976 yıllarında Yavuz Alada, 5 Ağustos 1976-9 Ağustos 1979 senelerinde K. Gündüz Erciyes, 1 Ağustos 1979-8 Aralık 1983 yıllarında Evirgen Güney, 15 Ocak 1984-27 Ağustos 1990 Yılmaz Ayhan, 27 Ağustos 1990-15 Ağustos 1991 Engin Öğütverici, 20 Ağustos 1991-16 Haziran 1993 senelerinde Turhan Hatipoğlu, 17 Temmuz 1993-12 Temmuz 1995 dönemlerinde Turhan Gönüllüler, 7 Temmuz 1995-19 Ekim 1999 yıllarında Sabahattin Özkal müdürlük görevini üstlenmiştir. 27 Ağustos 2000 yılında ise müdürlük vazifesini Selahattin Akbel üstlenmiştir (Amasya Şeker Fabrikası Özel Arşivi).

3.2.6.1. Amasya Şeker Fabrikası Çalışanları

Çalışmamızı kaleme almadan önce yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde fabrikada 1990 ile 2020 yılları arasında çalışan daimi ve mevsimlik işçi kayıtlarına ulaşılabilmektedir. Çalışmamız 1953-2000 yıllarını kapsadığı için, 1990-2000 yıllarında fabrikada çalışan işçi sayılarının yıllık ortalamaları bu kısımda ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 6. Amasya Şeker Fabrikası'nda 1990-2000 Yılları Arasında Çalışan İşçi Sayılarının Ortalamasını Gösteren Tablo

Tarih	Daimi İşçi Ortalama	Geçici İşçi Ortalama	Toplam
1990	445	636	1.081
1991	462	502	964
1992	393	416	809
1993	333	391	724
1994	321	230	551
1995	306	244	550
1996	286	330	616
1997	349	291	640
1998	388	268	656
1999	375	204	579
2000	332	208	540

Kaynak: (Amasya Şeker Fabrikası Özel Arşivi).

Tablo 6'da verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere fabrikada çalışan daimi işçi ve geçici işçi sayısı yıllara göre değişim göstermektedir. Bu durum fabrikanın kampanya dönemi yoğunluğu ile ilişkilendirilebilir. Fabrikada işlenen pancar kapasitesine göre işçi sayılarının değiştiği yaptığımız araştırmalar neticesinde saptanmıştır.

3.3. Amasya Şeker Fabrikası'nın Suluova İlçesine Sosyo-Ekonomik Katkıları

3.3.1. Suluova'nın Kuruluşu

Suluca yaygın bilinen adıyla Suluova, Amasya şehri sınırları içinde bulunan yerleşim yeri olup Orta Karadeniz'in iç kısımlarında, Kuzey Anadolu Dağları'nın gerisinde, ılığların oluşturduğu alan üzerinde kurulmuştur. Amasya ilinin Kuzeybatısı'nda yer alan Suluova, şehre yaklaşık 25 km uzaklıkta olup Amasya'nın kuruluşu ile aynı özellikleri taşımaktadır. Suluova, "40° 50' kuzey enlemleri ile - 35° 39' doğu boylamlarının" birleştiği yerde yer alıp, şehrin nüfusu en fazla artan ilçesidir. Tersakan Çayı ile sulanan toprakların oluşturduğu bölgenin yüzölçümü yaklaşık 465 m² dir. Mıntıkanın denizden yüksekliği ise 510 m'dir (Tuysuz, 2010: 57; Çoban, 2003: 72).

Yapılan araştırmalara göre bölge miladın ilk yıllarında Arguma ya da Sulakyurt, 13. yüzyıl sonunda Alaflı, 1820'li yıllarda Alevi, 1902 senesinde Suluca, 1946 senesinde Suluova ismi ile anılmıştır. Bahsi geçen mıntıkanın Alevi ismi ile tanınması, Hacı Bektaşî Veli'nin burada yaklaşık yedi sene yaşaması ile ilişkilendirilmiştir. Fakat incelemeler esnasında H. Bektaşî Veli'nin Amasya'ya bağlı Suluca'da ikamet ettiğine dair kesin bir bilgi bulunamamıştır. Çalışmalar sonucunda H. Bektaşî Veli'nin Suluca Karahöyük şeklinde isimlendirilen yerde kaldığı, bu yerleşim yerinin ise Amasya iline bağlı olmadığı anlaşılmıştır (Tuysuz, 2010: 57, 59; suluova.gov.tr).

Turhal Şeker Fabrikası, Turhal gibi büyük bir kasaba ile bütünleşmiş, bölgeyi bir sanayi sitesi haline getirmiştir. Turhal'ın kentleşmesinde fabrikanın büyük bir etkisi olmuş, Turhal'da Yenişehir adı verilen mahalle fabrikanın kurulmasından sonra meydana gelmiştir (Polatoğlu, 2017: 153). Suluca, Suluova ismini 1946 senesinde almıştır. Amasya'ya inşa edilen şeker fabrikası, Turhal örneğinde olduğu gibi Suluca'nın sosyo-ekonomik açıdan gelişmesine katkı sağlamış, 19 Haziran 1957 tarihli kararname sayesinde ise bölgenin ilçe olmasına neden olmuştur. Fabrika aynı zamanda Amasya ilinde sanayileşmenin ilk örneğini teşkil etmiştir (Menç, 2018: 268).

3.3.2. Suluova'nın Demografik Yapısı

Türkiye'de 1950'den itibaren başlayan hızlı sanayileşme dönemi, sanayinin kurulduğu alanlara göçün artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, 1954 yılında Suluca'da açılan şeker fabrikası da bölgenin sosyo-ekonomik açıdan gelişmesine katkı sağlamıştır. 1902 senesinde Suluca ismini alan bölgenin nüfus sayısı 1945 yılında 618, 1950 yılında 823 kişi olarak kaydedilmiştir. Fabrikanın faaliyete başlamasından yaklaşık bir sene sonra 1955'te yapılan nüfus sayımında ise Suluca'nın nüfusu 1110'a ulaşmıştır (Çoban, 2003: 77).

1957 senesinde Suluova ismi ile anılmaya başlayan ve ilçe statüsü kazanan bölge, sanayi ile birlikte çok fazla göç almıştır. Suluova'ya yapılan göçler sadece şeker fabrikasının kurulmuş olmasından değil, aynı zamanda bölgede faaliyet gösteren Et-Balık Kurumu ile kömür ocaklarında istihdam imkânının artmasından kaynaklanmaktadır. Göçlerin büyük çoğunluğu Amasya'nın diğer ilçelerinden ve çevre illere bağlı ilçelerden olmuştur. Bahsi geçen ilçeler Amasya'ya bağlı Taşova, Gümüşhacıköy; Samsun'a bağlı Ladik, Kavak, Vezirköprü ve Tokat'a bağlı Zile'dir. Suluova'ya uzak şehirlerden de göç olmuştur. Bu şehirler: Kars, Erzurum, Gümüşhane, Sivas ve Karadeniz Bölgesi'dir (suluova.bel.tr). Suluova'nın gelişmesinde etkili faktörler arasında ilçenin coğrafi konumu da yer almaktadır.

Bölgede demiryolu ulaşımı mevcut olmakla birlikte ilçe Amasya-Samsun Karayolu güzergahı üzerinde bulunmaktadır (Amasya, 1981: 464).

Tablo 7. Suluova İlçesinin 1950-2000 Yılları Arasında İlçe Merkez, Köy ve Toplam

Nüfus Sayısı

Yıl	İlçe Merkez Nüfusu	İlçeye Bağlı Köy Nüfusu	İlçenin Toplam Nüfusu
1950	-	-	823
1955	-	-	1.110
1960	6.199	17.238	23.437
1965	9.687	14.545	24.232
1970	14.537	14.177	28.714
1975	21.278	13.853	35.131
1980	25.709	13.685	39.394
1985	32.717	13.709	46.426
1990	36.223	13.151	49.374
1997	40.113	11.084	51.197
2000	42.715	11.408	54.123

Kaynak: (suluova.bel.tr; Çoban, 2003: 77).

Tablo 7’de Suluova ilçesinin yıllara göre köy ve ilçe merkez olmak üzere nüfus sayıları verilmiştir. Tabloda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere ilçede toplam nüfus sayısında her yıl artış olmuştur. Tablodan ilçe merkez nüfusunun da sürekli olarak artış gösterdiğini fakat köy nüfusunun yıllara göre değiştiğini görmekteyiz. İlçede nüfus artışında şeker fabrikasının etkisi oldukça büyüktür. Fabrikanın kurulması ile birlikte fabrika dörev alan işçiler aileleri ile birlikte bölgeye yerleşmiş bu da ilçe nüfusunda artışa sebep olmuştur. Ayrıca ilerleyen yıllarda ilçeye yapılan sanayi yatırımları da ilçe nüfus sayısının yükselmesinde etkili olmuştur.

3.3.3. Suluova İlçesinin Ekonomisi

Suluova İç Anadolu Bölgesi’nin karasal iklimi ve Karadeniz iklimine coğrafi konumundan dolayı aynı anda sahip olup geçiş iklimi özelliklerini taşımaktadır. Bölgede en fazla yağış ilkbahar ile kış mevsimlerinde görülür. Suluova’da yükselti farklılıkları sebebiyle sıcaklık ve yağış düzeni değişiklik göstermektedir. Bu sebeple Suluova’ya bağlı yükseltisi fazla olan Akdağ bucağında kar yağışı ve hissedilen soğuk hava ilçeye ait diğer köylere göre daha fazladır (Sürekli, 2014: 21).

İlçenin köyler dâhil toplam yüzölçümü 516.000 hektardır. Bölge ekonomisi hayvancılık, tarım ile tarıma bağlı sanayi üzerine kuruludur. İlçede tarım, tarımsal faaliyetler gelişmiştir ve tarımda makine kullanımı da oldukça yaygındır⁶. Suluova'nın sahip olduğu iklim özellikleri tarımın sulu ve kuru tarım şeklinde ikiye ayrılmasına neden olmuştur. İlçede tarım yapılabilen arazi miktarı yaklaşık 277.070 dönüm olup bu arazinin 168.000 dönümünde sulu tarım yapılırken 109.070 dönümlük alanda ise kurum tarım yapılmaktadır. Verilen bu oranlardan da anlaşılacağı üzere ilçede tarıma hemen herkesin katkısı bulunmaktadır (Sürekli, 2014: 22-23).

İlçe ekonomisinde tarım kadar hayvancılıkta etkin rol oynamaktadır. Bunun temel sebebi ise şeker pancarının hayvancılığa olan katkılarıdır. Yaş pancar posası, melas ve pancarın baş ile yaprak kısmı, şeker pancarının yan ürünüdür ve hayvan yeminde kullanılmaktadır. Şeker pancarının yan ürünleri olan bu maddeler erin şeker sanayinin kurulduğu bölgelerde ucuz ve kolay ulaşılabirliği hayvancılık faaliyetlerinin artmasını sağlamış dolayısıyla pancar üreticisine ek gelir kaynağı olmuştur. Hayvancılığın desteklenmesi ise süt, süt ürünleri ve dericiliğin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii, 2003: 41).

Suluova'ya bağlı Merkez ilçesinde şeker sanayinin de üst paragrafta belirtilmiş olan katkıları ile birlikte hayvancılık gelişme göstermiştir. İlçe merkezinde faal durumda olan besicilik faaliyetleri çevreye kötü koku ve hoş olmayan görüntü gibi birtakım zararlar vermeye başlamıştır. Durum ilçe yetkililerince kontrol altına alınmak istenmiş, ilçede modern hayvancılığı-besiciliği geliştirmek, ahırları ilçe merkezinden uzağa taşımak amaçlanmış ve 1992 senesinde alınan bir kararla Suluova'da "*Besi Organize Sanayi Bölgesi*" kurulmuştur (suluova.bel.tr).

Tarım ve hayvancılığın yanı sıra Suluova ekonomisinde kömür ocaklarının aktif bir şekilde çalışıyor olması hem ülke ekonomisine hem de ilçe ekonomisine artı değer katmaktadır. Kömür ocaklarında Amasya Şeker Fabrikası'nda payı vardır. Fabrikaya ait kömür ocağı fabrikanın yaklaşık 5 km uzağında ve Merzifon karayolu üzerinde yer almaktadır. Fabrika bünyesinde kullanılan linyiti kendi temin etmek isteyen şirket, Yeni Çeltik ismi verilen eski ocakların karşısında yeni bir kömür yatağı bulmuş ve bu yatağın işletmesini devralmıştır. Kurulan bu yeni ocağın sermayesi başlangıçta 3 milyon olmakla birlikte sermaye sahipleri şeker şirketi, Amasya Şeker Fabrikası, çevredeki birkaç belediye,

⁶ Amasya'da 1950 yılında traktör sayısı 106 iken 1979 senesinde traktör sayısının 5.916'ya ulaştığı tespit edilmiştir (Amasya, 1981: 453).

Etibank, Sümerbank ve Amasya pancar ekicileri kooperatifidir. 1972-1977 yılları arasında Yeni Çeltek İşletmesi 150 bin ton kömür üretmiş, ürettiği kömürün %50'sini fabrikaya ayırmış geriye kalan %50'lik dilimi ise Turhal ve Kayseri Şeker Fabrikası ile başka şirketlere satmıştır. İlerleyen süreçte işletme piyasa alanını genişletmiş, Antalya ilinde Sorgun, Siirt şehrinde Cizre ile Şırnak işletmelerinin de ruhsatlarını devralmış ve faaliyet alanını genişletmiştir. Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere şeker fabrikası, kömür ocakları, et-balık kurumu ve Besi OSB gibi sanayi kuruluşlarının varlığı ilçeyi ekonomik yönden güçlü kılmaktadır (Tarus, 2018: 159; Amasya, 1981: 457; Tarihten Geleceğe Suluova, 2010: 296).

İlçe ekonomisinin kalkınmasında ve canlanmasında şüphesiz şeker fabrikasının rolü çok büyüktür. Fabrikanın kurulması ile birlikte ilçede daha modern tarım aletleri kullanılmaya başlanmış, hayvancılık alanında gözle görülür bir başarı sağlanmıştır. Modern tarım aletleri sadece pancar tarımında değil aynı zamanda ilçede yetiştirilen soğan, sarımsak vb. zirai ürünlerinde de kullanılmış ve elde edilen ürünün kalitesini ve miktarını artmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere fabrikanın açılması ile birlikte ilçeye göç dalgası yaşanmıştır. İlçede artan nüfus sayısı da ilçenin hareketlenmesine ve esnafın kazanmasına neden olmuştur.

Amasya Şeker Fabrikası'nın faaliyete başlaması daha önce de bahsedildiği üzere birtakım sanayi kuruluşlarının kurulmasına katkı sağlamıştır. Bu sanayi kuruluşlarından biri de 1971 senesinde kurulan "*Meray Yağ Sanayi ve Ticaret A.Ş. 'dir.*". Merzifon'da faaliyete başlayan yağ fabrikasının ihtiyaç duyduğu hammaddenin Bakanlar Kurulu'nun talimatı ile TŞFAŞ tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Yağ fabrikasının hisse ortakları %46 pay ile TŞFAŞ, %12 pay ile Amasya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi, %7 pay ile de Şekerbank'tır. Ekicinin ürettiği ayçiçeği şeker fabrikasınca satın alınıp, yağ fabrikasına gönderilmektedir. Yağ fabrikası yirmi dört saatte 200 ton çekirdek ve yaklaşık 75 ton ham yağ üretme kapasitesine sahip olmakla birlikte 200 işçi çalışmaktadır (Amasya, 1981: 457).

Amasya Şeker Fabrikası'nın açılmasının dolaylı yönden etkilediği diğer bir sanayi kuruluşu ise "*Susan-Suluova Yem Sanayi A.Ş. 'dir.*". 1974 senesinde yaklaşık 20.000.000 lira sermaye ile meydana getirilen şirketin hissedarları Amasya İl Özel İdaresi, Suluova Belediyesi, Amasya Pancar Ekicileri Kooperatifi ve yurtdışında çalışan 50 işçidir. Kurulan bu şirketin amacı bölgede gelişme gösteren büyükbaş hayvan besiciliğinde ihtiyaç duyulan yemi ilçede üretmektir (Amasya, 1981: 457).

Amasya Şeker Fabrikası'nın Suluova'ya olan katkılarını daha net anlayabilmek için İlhan Tarus'un *Uzun Atlama* eserinde yer alan ifadeler oldukça önemlidir. Tarus, Amasya

Şeker Fabrikası'nı ziyaret ettiği sırada fabrikaya bağlı kahvehanede oturan Durmuş isimli ihtiyar bir amcanın şu sözlerine şahit olmuştur: *"1954 yaz aylarına kadar buralarda ot bitmezdi efendi! İnsan ayağı basmamıştı desem yalan değil buralara... O tarihte bir takım efendiler geldi. Ayaklarında çizmeler, sırtlarında kaputlar, ellerinde makineler... Uğraşır ha uğraşırlar... Biz güleriz. Yine seçim davulu çalınıyor deriz içimizden. Üç tane alentirik lambaı asıp savuşacaklar. Seçimden sonra onlar da sönecek. Sonram söküp alacaklar lâmbaları da... Ötede kömür madeni öyle olmadı mı? 1944'de geldiler, 1945'de geldiler, 1947'de geldiler. Hep numara... Oysaki dağ, taş kömür... Biliyok biz... Keserle kazıp çıkarıyok. Neyseleyim, bu sefer umudumuz boşa çıkmadı. 1954'deki herifler yalancı değilmiş. Arkalarından makineler dayandı. Ver yan ettiler yamaca... İki bin işçi birikti şuralara... Para su gibi aktı. Kızanlarımız para yüzü gördü. Dört tane delikanlı, işte şu alâmet fabrikayı, bir yıl içinde, dikip kodular şuracığa! Şimdi beyaz altın çıkarıp dururlar! Biz de kenarından, kıyısından geçinip duruyok işte..."* (Tarus, 2018: 154). Tarus'un kaleme aldığı sözlerden de anlaşılacağı üzere şeker fabrikasının bölgeye olan ekonomik katkıları bölge halkının ve o dönemin yaşlı kesiminin yüzünü güldürmüş, umutlarını yeşertmiştir. Daha önceki bölümlerde şekerin 16 ve 17. yüzyılda beyaz altın olarak isimlendirildiğini ifade etmiştik. 1957 senesinde kaleme alınan ve bahsi geçen kitapta da yine şekerden beyaz altın olarak bahsedildiğini görmekteyiz. Bu da bize göstermektedir ki şekerin insan hayatındaki rolü ve önemi yüzyıllar geçmesine rağmen azalmamıştır ve ilerleyen yüzyıllarda da azalmayacaktır.

Sonuç

İnsanoğlunun tüketmekten vazgeçemediği bir gıda maddesi olan şeker, tarih boyunca önemini korumuştur. İnsanlar ilk zamanlarda şeker ihtiyaçlarını bazı bitkilerin öz suyunu emerek karşılamış, bazı hastalıkların tedavisinde şeker pancarı veya şeker kamışının suyundan yararlanmıştır. O zamanlarda ulaşımı kolay olmayan şeker kral yemeği olarak anılmış ve eczanelerde satılmıştır. 11. ve 12. yy'a kadar sıvı halde kullanılan şeker, Arapların çalışmaları sonucu bugün kullanılan kristal şeklini almıştır. 15. yy'dan itibaren ise şeker, sanayi ürünü olmaya başlamıştır.

Dünyada ilk şeker fabrikası 1468 senesinde Avrupa'da Venedikliler tarafından kurulmuştur. Amerika Kıtası'nın ilk şeker fabrikası ise 1515 yılında inşa edilmiştir. 1802 tarihine kadar olan süreçte şeker üretimi, şeker kamışından yapılmış, bu tarihten itibaren şeker üretimi şeker pancarından yapılmaya başlanmıştır. Fransız İmparator N. Bonaparte'nin, İngiltere'yi mağlup etmek için şekerin Avrupa'ya girmesini yasaklaması, Avrupa'da şeker pancarından şeker üretimi yapan fabrika sayısında artış meydana getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde şeker sanayi kurma faaliyetleri Tanzimat Reformları'nın yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Ülkede şeker fabrikası kurmak amacıyla 1840 tarihinden 1922 tarihine kadar olan zaman zarfında çeşitli girişimler yapılmış, fakat bu girişimlerden olumlu bir netice elde edilememiştir. Şeker eksikliği özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında kayda değer oranda hissedilmiş, şeker adeta lüks tüketim maddesi olarak görülmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ülke sınırları içerisinde şekerde dışarıya olan bağıllığı azaltmak, ülkede şeker sanayi kurmak için çalışmalar başlamış, girişimcilere çeşitli imtiyazlar verilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmaların sonuç vermesiyle 1925-2000 tarihleri arasında Türkiye'de 29 adet şeker fabrikası inşa edilmiştir. Faaliyete başlayan fabrikalar sayesinde şeker lüks tüketim maddesi olmaktan çıkmış ve Anadolu halkı yerli üretim şekere kavuşmuştur.

Türkiye'de şeker fabrikalarının açılması sadece şeker üretim ve tüketiminin artmasına katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda şeker fabrikaları bölge halkı için istihdam kaynağı olmuştur. Şeker pancarı üretimi yapan çiftçi sayısında artış meydana gelmiş, çiftçiler modern tarım ürünleri ile tanışmışlardır. Modern tarım aletleri sadece şeker üretim alanlarında değil, köylünün mahsul yetiştirdiği diğer tarım ürünlerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Fabrikaların açıldığı bölgelerde halkın kültür seviyesi yükselmiş, fabrikalar şehir ile bütünleşmiş, şehirler adeta Avrupalı bir görünüme kavuşmuştur. Fabrikaların bünyesinde

kurulan hastane, sinema, misafirhane vb. kurumlar da fabrikaların büyüyüp gelişmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca şeker pancarı verim oranı yüksek bir bitkidir. Şeker pancarından şeker, yem, etil alkol, küspe vb. ürünler üretilebilmektedir. Genel itibariyle bakıldığı zaman Türkiye’de şeker fabrikalarının kurulduğu bölgelerde hayvancılık gelişmiş, şeker pancarının yan ürünlerini kullanan tesisler inşa edilmiştir.

1925-2000 yılları arasında açılan 29 şeker fabrikası içinde yer alan Amasya Şeker Fabrikası 1954 senesinde faaliyete başlamıştır. Fabrikanın faaliyete başlaması ile birlikte hem fabrikanın kurulduğu bölge olan Amasya’nın Suluova ilçesi hem de Amasya şehri sosyo-ekonomik ve kültürel olarak gelişme göstermiştir. Amasya Şeker Fabrikası ve fabrikanın yan ürünlerinin üretim merkezi durumunda olan kuruluşlar bölge halkı için istihdam kaynağı olmuştur. Şehir ve Suluova ilçesi çevre illerden bu sebepten dolayı göç almıştır. Şehrin göç alması etkisini her alanda hissettirmiştir. Bölge nüfusunun artış göstermesi şehir içi hareketliliği arttırmış dolayısıyla da şehir esnafı bu durumdan olumlu etkilenmiştir.

Amasya Şeker Fabrikası’nın açılması ile birlikte şehirde modern tarım aletleri de kullanılmaya başlanmış, ildeki mevcut traktör sayısında artış olmuştur. Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere fabrika bölgenin tarımsal yönden gelişmesine katkı sağlamıştır. Tarım ile birlikte hayvancılıkta özellikle Suluoava ilçesinde gelişme göstermiştir. İlçede açık besi organize sanayi alanı kurulmuş, büyük baş hayvancılık ilçenin önemli geçim kaynakları arasında yer almaya başlamıştır.

Sonuç olarak Amasya Şeker Fabrikası, Amasya ilinin sosyo-ekonomik kalkınmasında etkin rol oynamıştır. Fabrika şehrin ilk büyük çaplı gıda sanayisine örnek teşkil etmektedir. Fabrikanın kurulması ile birlikte özellikle Suluova ilçesinde şeker sanayiye bağlı bazı sanayi tesisleri (yem sanayi, madencilik vb.) gelişmiş, bu işletmeler ilçede istihdam oranının artmasına neden olmuştur. İstihdamın artması ilçeye göçlerin artmasını sağlamış, ilçe merkez nüfusu artmıştır. Arz-talep ilişkisi dâhilinde nüfusun artması ilçede hastane, okul, güvenlik kuruluşları vb. kurumlarının kapasitesinin artmasına ve iyileşmesine de katkı sağlamıştır. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın neticesinde şeker sanayinin bir ülke ekonomisi ve değerleri için gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

a. Amasya Şeker Fabrikası Özel Arşivi

b. Hüseyin Menç Özel Arşivi

c. **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

BOA: TT.d./15.

BOA: MŞH.ŞSC.d./387.

d. **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

BCA, 30.10.0.0/181.248.7.

BCA, 30.18.1.2./126.66.3.

BCA, 30.10.0.0/166.154.6.

BCA, 30.18.1.2./1004.396.8.

BCA, 30.18.1.1/16.68.4.

BCA, 30.18.1.2./132.42.16.

BCA, 272.0.0.11/18.87.11.

BCA, 30.10.0.0/181.248.7.

BCA, 30.10.0.0/181.248.7.

BCA, 30.1.0.0/105.652.1.

BCA, 30.18.1.2/127.90.16.

BCA, 30.18.1.2/135.17.6.

BCA, 30.1.0.0/1.8.8.

BCA, 30.1.0.0/1.8.8.

BCA, 30.18.1.2/130.70.2

BCA, 30.1.0.0/20.114.15

BCA, 30.1.0.0/105.652.4

BCA, 30.18.1.2/131.7.6

BCA, 30.18.1.2/133.67.13.

BCA, 30.1.0.0/105.653.2.

BCA, 30.1.0.0/105.653.2.

BCA, 30.18.1.2/135.36.11.

BCA, 30.18.1.2/135.36.11.

BCA, 30.18.1.2/137.98.11.

BCA, 30.18.1.2/142.29.3.
BCA, 30.18.1.2/137.105.10.
BCA, 30.1.0.0/20.115.6.
BCA, 30.10.0.0/181.249.3.
BCA, 30.18.1.2./130.90.2.
BCA, 30.18.1.2/136.76.6.
BCA, 30.1.0.0/20.115.6.
BCA, 30.18.1.2/145.111.7.
BCA, 30.18.1.2/133.81.7.
BCA, 30.18.1.2./146.39.1.
BCA, 30.18.1.2./147.51.11.
BCA, 30.18.1.2./147.58.2.
BCA, 30.18.1.2./357.156.14.

II. Resmi Yayınlar

Resmî Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

III. Süreli Yayınlar

Akşam

Amasya Postası

Cumhuriyet

Haber

Kadro

Son Posta

The Times

Ulus

Vatan

IV. Araştırma ve İnceleme Eserler

Akşın, S. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür.

Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix.

Amasya İl Yıllığı 2007. (2007). Amasya: T.C. Amasya Valiliği.

Amasya Nüfus Defterleri 1840. (2012). Ankara: Amasya Belediyesi Kültür-Sanat.

- Amasya. (1979). *Yeni Hayat Ansiklopedisi, 1*, 166-170. İstanbul: Doğan Kardeş.
- Amasya. (1981). *Yurt Ansiklopedisi, 1*, 407-509. İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş.
- Ardınc, K. (1987). Atatürk'ün Tarım ve Orman Sevgisi ve Tarım Alanındaki Gelişmeler. *Belleten, LI(199)*, 367-405.
- Atatürk, K. (1970). *Nutuk* (Cilt 1 1919-1920). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. (2006). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atay, F. R. (2019). *Çankaya*. İstanbul: Pozitif .
- Avcı, S. (1991). Türkiye'de Şeker Sanayi. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir, Ş. S. (1992). *Tek Adam III. Cilt*. İstanbul: Remzi.
- Aydemir, Ş. S. (1993). *Menderes'in Dramı*. İstanbul: Remzi.
- Aydın, M. (2-3 Kasım 2018). Cumhuriyet Döneminde Amasya. *Cumhuriyetin 95. Yıl Dönümünde Tarihî ve Stratejik Açından Amasya* (s. 73-76). Amasya: Amasya Belediyesi Kültür.
- Aylar, F. (2007). Amasya'nın Genel Coğrafya Özellikleri. *Amasya İl Yıllığı* (s. 19-112). içinde Amasya: T.C. Amasya Valiliği.
- Aysal, N. (2018). Atatürk Dönemi Türk Devrimi. *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. (ed.) Temuçin Faik Ertan. Ankara. Siyasal.
- Balcı, S. (2014). Cumhuriyet Döneminde Amasya (1923-1950) "İdari, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yapı". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barkan, Ö. L. (1964). Osmanlı İmparatorluğu'nda Öşür. *İslam Ansiklopedisi, 9*, 485-488. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Başar, F. (2020). Osmanlı Yönetim Stratejisi Açısından Amaseia. *Cumhuriyet'in 95. Yıl Döneminde Tarihî ve Stratejik Açından Amasya (2-3 Kasım 2018)* (s. 48-63). Amasya: Amasya Belediyesi.
- Başar, H. (1969). Adapazarı Şeker Fabrikası ve Sakarya Bölgesindeki İktisadi ve Sosyal Tesirleri. *Sosyoloji Konferansları(10)*, 87-124.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik*. Ankara: İmge.
- Cantay, G. (1991). Amasya Dârüşşifâsı. *İslâm Ansiklopedisi, 3*, 5-6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Coşkun, A. (2003). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi. *Atatürkçü Düşünce Dergisi(4)*, 72-77.

- Cumhuriyet'in 50. Yılında Amasya 1973 İl Yıllığı.* (1973). Amasya: T.C. Amasya Valiliği.
- Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayii.* (2003). Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayınları No: 221.
- Çoban, A. (2003). Tarıma Dayalı Sanayinin Beşerî ve Ekonomik Bakımdan Hızlı Değişim Sürecine Etkileri Üzerine Bir Örnek: Suluova. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 71-87.
- Deniz Akpınar ve Vedat Karadeniz. (2015). Erzincan Şeker Fabrikasının Kuruluşu, Gelişimi ve Geleceği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 233-243.
- Dinçer, H. (2018). Genelgeler ve Kongreler Dönemi, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi.* (ed.) Temuçin Faik Ertan. Ankara. Siyasal.
- Doğanbaş, M. (2007). Tarihte Amasya. *Amasya İl Yıllığı* (s. 149-252). içinde Amasya: T.C. Amasya Valiliği.
- Akbıyık, Y. (2002). Zaferin Tescili: Lozan (Lausanne) Antlaşması. (ed) Durmuş Yalçın. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Eğilmez, M. (2019). *Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: Remzi.
- Erdoğan, Z. (2017). Türkiye'de Şeker Sanayisinin Gelişimi ve Şeker Sanayinde İzlenen Politikalar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 9-26.
- Eroğul, C. (2019). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi.* İstanbul: Yordam Kitap.
- Eştürk, Ö. (2018). Türkiye'de Şeker Sektörünün Önemi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(1), 67-81.
- Evsile, M. (1998). Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasyadaki Faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14(40), 70-83.
- Fahriye Yavaşoğlu ve Can Giray Özgül. (2020). Endüstri Mirasının Korunması ve Dönüşümü: Malatya Şeker Fabrikası Yerleşkesi Örneği. *İDEALKENT*, 11(Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı), 972-996.
- Fatma Duman Bektaş ve Okan Şıkoğlu. (2002). *Şeker Sanayii ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları.* Ankara: Şeker-İş Yayınları No:101.
- Geerdes, T. (1996). *Ana Besin Maddelerinden Şeker ve Tarihi.* (C. Gökdağ, Çev.) Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Neşriyatı- No: 118.
- Grohmann, A. (1964). *Öşür* (Cilt 9). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Gücenmez, T. (2018). Türkiye'de 1920-1960 Döneminde Şeker Sanayii'nde İşgücü Sorunu. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gülsevin Okçuoğlu ve İzzettin Önder. (1987). Âşâr'ın Kaldırılması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 45(1-4), 261-276.
- Gür, B. (2006). Sanayi Plânlarının Hazırlanmasına Temel Teşkil Eden Raporlar. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi*, 7(25), 209-219.
- Halaçoğlu, A. (1999). Amasya Protokolü ve Osmanlı Hükümetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(43), 229-234.
- Halil İnalçık ve Donald Quataert. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1300-1600* (Cilt 1). (H. Berktaş, Çev.) İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İki Teneke, Tahta İskele ve Kırık Bir Masadan Yıkılmaz Kaleye*. (2013). Ankara: Türkiye Şeker Sanayii İşçileri Sendikası Şeker-İş.
- İlhan Şahin ve Feridun Emecen. (1992). *Amasya*, 3, 1-4. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA).
- İlhan Tekeli ve Selim İlkin. (1977). *1929 Dünya Buhranı'nda Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- İnan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Jaeschke, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karakuş, G. (2021). *Soğuk Savaşta Ara Kesit: İsmet İnönü Dönemi (1938-1950)*, II. Baskı. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Karayaman, M. (2010). Osmanlı Devleti'nde Şeker Fabrikası Kurma Teşebbüsleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(82), 297-318.
- Karayaman, M. (2012). Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar. *Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı*, 28(82), 53-96.
- Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(27), 65-79.
- Kaya, F. (2015). Küresel ve Bölgesel Şeker Politikalarının Türkiye Şeker Fabrikalarına Etkilerine Bir Örnek; Ağrı Şeker Fabrikası. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 31, 41-61.
- Keyder, Ç. (1982). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*. Ankara: Yurt.
- Kırlangıç, M. (2018). Amasya'nın Ekonomik Yapısı. *Cumhuriyet'in 95. Yıl Dönümünde Tarihi ve Stratejik Açından Amasya* (s. 163-166). Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

- Kıymaz, T. (2002). *Şeker Politikalarında Yeni Yönelimler ve Türkiye'nin Konumu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No: DPT 2652.
- Kinross, L. (2003). *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. (N. Sander, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Menç, H. (2013). *Milli Mücadele Yıllarında Amasya Olaylar-Portreler-Belgeler*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Menç, H. (2018). *Tarih İçinde Amasya*. T.C. Amasya Belediyesi.
- Oğur, N. (2015). Eskişehir Şeker Fabrikası. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Olçay, O. F. (2010). *Amasya Şehri*. (K. A. Harun Küçük, Çev.) Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları No: 10.
- Orhan Üçok vd. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Şeker Sanayimiz*. Ankara: Türkiye Şeker Fabrikası A.Ş. Yayınları No:181.
- Özcan, S. (2016). H.1256 (1840) Tarihli Amasya Nüfus Defteri İle H. 1260-1261 (1840-1845) Tarihli Amasya Temettuat Defterlerinin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi. *Studies Of The Ottoman Domain*, 6(11), 97-118.
- Özçaylak, A. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Yerli Malı Politikaları ve Uygulamaları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özer Özçelik ve Güner Tuncer. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(9), 253-266.
- Özer, S. (2021). Türkiye'de Şeker Sanayi (1925-1950). *CTAD: Journal of Modern Turkish History Studies*, 17(33), 95-124.
- Özsoylu, A. F. (2016). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim*. Adana: Karahan.
- Palamut, M. E. (1987). Âşar ve Düşündürdükleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43, 69-78.
- Polatoğlu, M. G. (2017). *Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Şeker Sanayisinin Kurulması*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Satış, İ. (2012). Islah-ı Sanayi Komisyonu ve Şirketlerin Teşekkülü: Debbağ Şirketi Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 417-429.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2009). Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), 53-69.
- Soysal, İ. (2000). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Strabon. (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV)*. (M. Aysu, Dü., & A. Pekman, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Susoy, Ş. (2008). *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Süreklı, G. (2014). *Amasya İli Suluova İlçesinde Yem Bitkisi Üreten Tarım İşletmelerinin Yapısal Analizi Üzerine Bir Araştırma*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Süreyya, Ş. (1933). Millî İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz. *Kadro*(24), s. 5-16.
- Şeker: 70. Yıl Özel Sayı. (1996). Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
- Şekerin Geleceği*. (2011). Ankara: Şeker-İş Sendikası.
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 157-187.
- Tarihten Geleceğe Suluova*. (2010). Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Tarus, İ. (2018). *Uzun Atlama*. İstanbul: h2o.
- Taşdemir, S. (2005). Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğum Belgesi: Amasya Tamimi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(63), 1071-1089.
- Temizgüney, F. (2010). Erzurum Şeker Fabrikası'nın Açılışı. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17(43), 329-343.
- Tezel, Y. S. (2020). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim.
- Tokgöz, E. (2001). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)*. Ankara: İmaj.
- Turan, R. (1996). Millî İrade ve Amasya Kongresi. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 65-70.
- Turan, Ş. (2018). *Türk Devrim Tarihi 3. Kitap (Birinci Bölüm) Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*. Ankara: Bilgi.
- Tuysuz, S. (2010). *Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları Açısından Suluova Şehri*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.
- Türkşeker A.Ş. Şeker Fabrikalarının Üretimine Sürdürülebilirliği Anlayışı Çerçevesinde Yeniden Yapılandırılması*. (2014). Ankara: Şeker-İş Sendikası.
- Türk İstilâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı* (Cilt 1). (1999). Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976*. (1976). Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.

- Türkoğlu, A. (1951). Türkiye'de Şeker Politikası. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 12(3-4), 109-133.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkilâp.
- Unat, K. (2018). Atatürk Sonrası Türkiye. *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. (ed.) Temuçin Faik Ertan. Ankara. Siyasal.
- Veldet, T. (1958). *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii*. Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Neşriyatı No:48.
- Yaşa, M. (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*. İstanbul: Akbank Kültür.
- Yavuz, H. A. (1999). 56. ve 57. Şer'iyeye Sicillerine Göre 1777-1780 Yılları Arasında Amasya. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Yay, T. (2019). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Devralınan Miras. *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, 3(1), 77-114.
- Yenal, O. (2017). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Yılmaz, H. (2011). *Tarihe Düşülen Notlar 1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1 (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı.
- Yurtoğlu, N. (2017). *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yusuf Yılmaz ve Vedat Karadeniz. (2021). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımına Göre Amasya İlinin Demografik Yapısı. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 36-51.
- Yürekli, E. (2020). Dünyada ve Türkiye'deki Şeker Piyasasının Mevcut Durumu: Kayseri Şeker Fabrikası Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

V. İnternet Kaynakları

Adapazarı Şeker Fabrikası A.Ş. (tarih yok). Mayıs 4, 2021 tarihinde adaseker.com:

<https://www.adaseker.com.tr/tarihce/> adresinden alındı

suluova.gov.tr. (tarih yok). Eylül 26, 2021 tarihinde <http://www.suluova.gov.tr/ilcemiztarihi> adresinden alındı

(tarih yok). Eylül 27, 2021 tarihinde *suluova.bel.tr:* <https://www.suluova.bel.tr/nufus/> adresinden alındı

(tarih yok). Eylül 21, 2021 tarihinde amasyaseker.com.tr:

<https://amasyaseker.com.tr/kurumsal/hakkimizda> adresinden alındı

(tarih yok). Ekim 2, 2021 tarihinde suluova.bel.tr: <https://www.suluova.bel.tr/hayvancilik/> adresinden alındı

Tarihçemiz. (tarih yok). Şubat 7, 2021 tarihinde TŞFAŞ: <https://www.turkseker.gov.tr> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (tarih yok). Eylül 11, 2021 tarihinde amasya.csb.gov.tr: <https://amasya.csb.gov.tr/nufus-i-1782> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi. (tarih yok). Ağustos 22, 2021 tarihinde Anayasa.gov: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> adresinden alındı

ysk.gov.tr. (tarih yok). Eylül 20, 2021 tarihinde ysk.gov.tr:

<https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/Amasya.pdf>

adresinden alındı

(tarih yok). Ekim 15, 2021 tarihinde amasyaseker.com.tr:

<https://amasyaseker.com.tr/urunler/etil-alkol> adresinden alındı

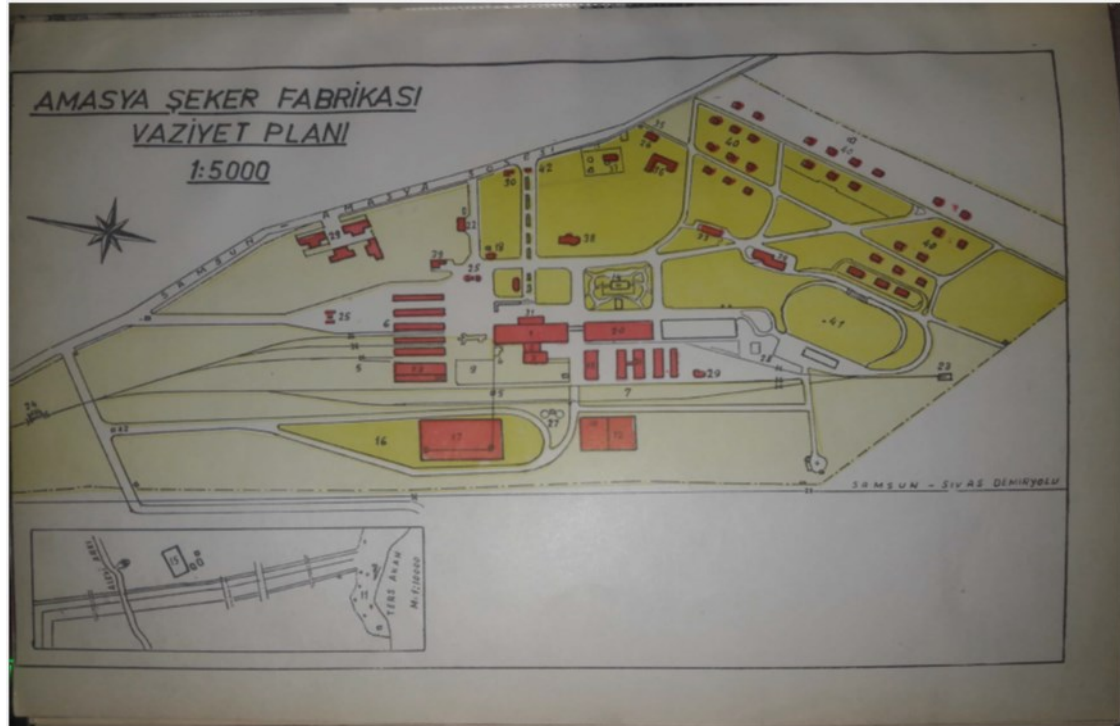
EKLER

Ek 3. Amasya Şeker Fabrikası pancar ekim sahası

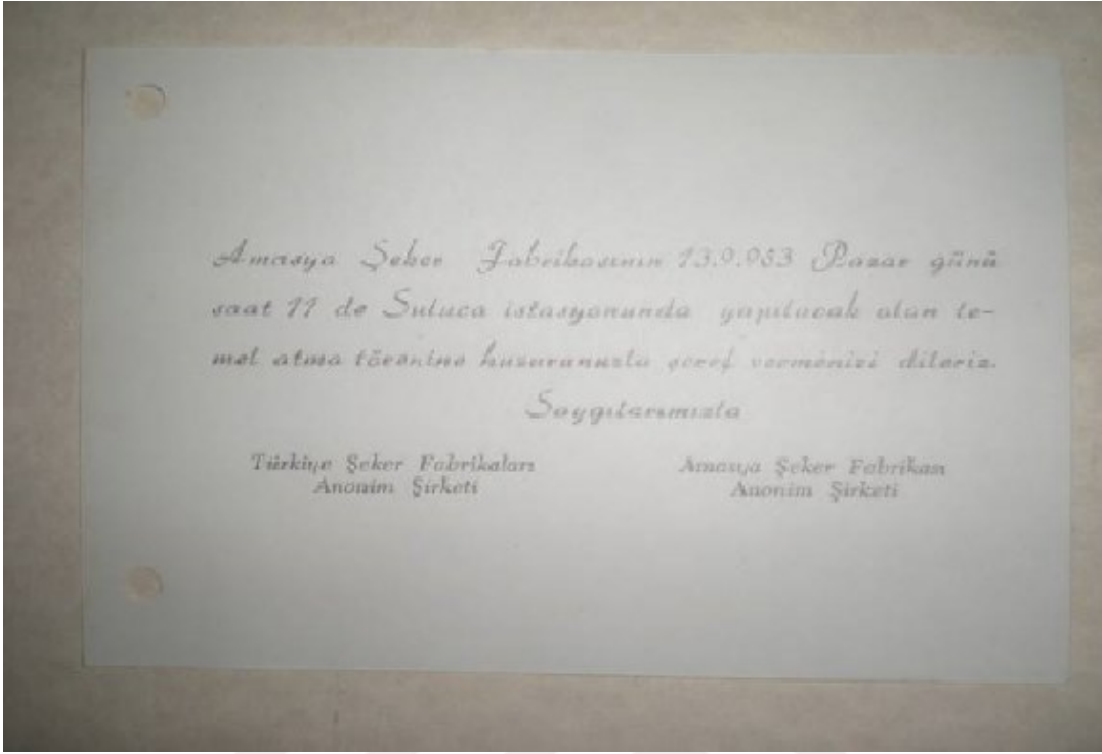
Kaynak: (Veldet, 1958: 858).

Ek 4. Amasya Şeker Fabrikası'nın vaziyet planı

Kaynak: (Veldet, 1958: 856).

Ek 5. Amasya Şeker Fabrikası'nın temel atma törenine katılım için basılan açılış davetiyesi.

Kaynak: (Hüseyin Menç Özel Arşivi).

Ek 6. Amasya Şeker Fabrikası'nın temel atma törenine katılan Amasya halkı.

Kaynak: (Hüseyin Menç Özel Arşivi).

Ek 7. Amasya Şeker Fabrikası'nın temelinin atıldığını bildiren gazete haberi.

14 Eylül 1953 Pazartesi

Adını Nuruosmanîye Vahideddin Sokulu No: 12 İSTANBUL Yayıncı: MİLLİYET - İstanbul

VİTEL: 8- 54511; 1202

Posta Binası : 492

TELEFON: 29018

PIYAS: 118 84788

Milliyet

MÜSTAKİL SİYASİ GAZETE

Hava Durumu

Bugün haftanın havası sabahları bulutlu, öğle saatlerinde az bulutlu geçecek, güneşli ve serin olacaktır.

Konya ve Amasya şeker fabrikalarının temeli atıldı

Reisicumhur Bayar ve Başvekil Menderes, temel atma törenlerinde hazır bulundular

Bugün de Kütahya'da üçüncü şeker fabrikasının ve Konya et ve balık kombinasyonunun temel atma törenleri yapılacak

Konya, 18 (Pazartesi) öğleden sonra saatlerinde Reisicumhur Celal Bayar ve Başvekil Adnan Menderes'in başkanlığında Reşatpaşa Vakti Şişli Ki Yürük Menderes, İsmail Paşa Çiftliği önünde atılan Amasya şeker fabrikasının temel atma töreninde hazır bulundular. Törenle birlikte Kütahya'da yapılacak olan Amasya ve Samsun kombinasyonunun temel atma töreni de aynı şekilde, Demirel Paşa ve Çankırı'da ise aynı şekilde yapıldı. (Devlet No: 188, 4 de)

Yeni dış ticaret rejimi

Yeni dış ticaret rejiminin bir sonucu olarak İsmail Paşa Çiftliği önünde atılan Amasya şeker fabrikasının temel atma töreni aynı şekilde yapıldı. (Devlet No: 188, 4 de)

Bulgar sulh taarruzu

Atina, Bulgar birliklerinin haz gartlarla kabul edilmesini öngören bir görüşür.

Atina, 19 (Çarşamba) — Atina'daki yurtdışı gazeteler Yunanistan ile Bulgaristan arasında diplomatik müzakerelerin yeniden başlamasına ilişkin olarak Bulgaristan tarafının görüşlerini yayımladı. Yunan tarafının görüşlerini de yayımladı. Başvuru üzerine Bulgaristanın görüşlerini de yayımladı. Yunan tarafının görüşlerini de yayımladı. (Devlet No: 188, 4 de)

Tunus'ta civacı bir

Amerikan elçilerinin toplantısı

Atina, 19 (Çarşamba) — Amerika Birleşik Devletleri Elçisi Charles Bohlen bugün Atina, Yunanistan'da bir toplantı düzenledi. (Devlet No: 188, 4 de)

Tito ve İtalya Başvekili arasında söz düellosu

Yugoslav Devlet Reisi, Triyestenin beynelmilel hale konmasını, Pella ise plebisit yapılmasını istiyor

London, 19 (Salı) — Yugoslav Devlet Reisi Josip Tito ve İtalya Başvekili Palmiro Togliatti, Triyeste meselesi hakkında yaptıkları görüşmelerde söz düellosu oldu.

Yugoslav Devlet Reisi Tito, Triyeste meselesini Yugoslavyana birleştirmek istiyor. İtalya Başvekili Togliatti ise, Triyeste meselesini birleştirmek istemiyor. (Devlet No: 188, 4 de)

İnönü, dün Çatalpaşa gitti

C. H. P. Genel Başkanı İsmet İnönü, dün Çatalpaşa'ya gitti. (Devlet No: 188, 4 de)

Doğru manevraları bugün başlıyor

Dört gün sürülecek olan tabiiatçı Amerikan ve Yunan generalleri de takip ediyor

Kaynak: (Milliyet, 14 Eylül 1953).

Ek 8. Amasya Şeker Fabrikası'nın inşaatı sırasında günde 3 saat mesai yapılması ile ilgili K/895 sayılı yasanın uygulamaya koyulması

T. C. BAŞVEKİLET MÜHÜRÜ

KARARNAME

Amasya'da kurulmakta olan şeker fabrikası inşaatında günde üç saate kadar fazla mesai yapılmasına izin verilmesi hakkındaki ilgilik K/895 sayılı kararın yürürlüğe konulması ; İcra Vekilleri Heyetince 25 / 5 / 1953 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR d. Bayar

K/895

Maddesi 1- Amasya'da kurulmakta olan şeker fabrikasının inşaat ve montaj işlerine ait iş yerlerinde, İş Kanununun 37 nci maddesinin 2 No.lu paragrafında yazılı 90 günlük mukayyet olmaksızın, 1/5/1953 tarihinden başlayarak gündüz ve gece çalışmalarında tatbik edilerek ve mezkûr işlerin imkânline kadar şamil olmak üzere, Milli Koruma Kanununun 19 uncu maddesi gereğince günde üç saate kadar fazla mesai yapılmasına izin verilmiştir.

Maddesi 2- Bu karar neğri tarihinde meriyete girer.

Bayraklı, Devlet Vekili, Adalet Vekili, Milli Savunma Vekili, İçişleri Vekili, Dışişleri Vekili, Meclis Vekili, Milli Eğitim Vekili, Bayındırlık Vekili, İktisadi ve Ticaret Vekili, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekili, C. ve T. Vekili, Tarım Vekili, Enerji Vekili, Çalışma Vekili, İşletmeler Vekili

Kaynak: (BCA, 30.18.1.2./132.42.16.).

Ek 9. Amasya Şeker Fabrikası'nın açıldığını duyuran gazete kupürü.

Kaynak: (Cumhuriyet, 22 Eylül 1954).

Ek 10. Amasya Şeker Fabrikası'nın genel görünümü

Kaynak: (Amasya Şeker Fabrikası Özel Arşivi).

Ek 11. Amasya Şeker Fabrikası'nın 1959 yılı kampanya başlangıcını konu alan gazete haberi.

Yeşilirmak

POSTASI

CUMHURİYET EKONOMİK VE İKTİSADİ İLERİLEME VE İZLENİMLERİ

(YOLUMUZ DEMOKRATİK)

PİYASALAR VE İKTİSADİ İZLENİMLER

Yıl 7

Sayı 487

21-Ağustos-1959

Amasya Şeker Fabrikası Pancar Alımına Başladı

Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri HAZIR BULUNDU

Amasya Şeker Fabrikasında Pancar Alımına Başlandı

Amasya Şeker Fabrikası, 1959 yılı pancar alımına başlandı. Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri hazır bulundu.

Amasya Şeker Fabrikası, 1959 yılı pancar alımına başlandı. Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri hazır bulundu.

Amasya Şeker Fab. Açılışında Katılımcı Bir Duruş

Amasya Şeker Fabrikası, 1959 yılı pancar alımına başlandı. Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri hazır bulundu.

Amasya Şeker Fabrikası, 1959 yılı pancar alımına başlandı. Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri hazır bulundu.

İKİ DEVİR

İKİ DEVİR

Amasya Şeker Fabrikası, 1959 yılı pancar alımına başlandı. Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri hazır bulundu.

İKİ DEVİR

Amasya Şeker Fabrikası, 1959 yılı pancar alımına başlandı. Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri hazır bulundu.

İKİ DEVİR

Amasya Şeker Fabrikası, 1959 yılı pancar alımına başlandı. Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri hazır bulundu.

İkinci Edilen Viskilerin Kaliteleri Başarıldı

İKİ DEVİR

Amasya Şeker Fabrikası, 1959 yılı pancar alımına başlandı. Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri hazır bulundu.

İKİ DEVİR

Amasya Şeker Fabrikası, 1959 yılı pancar alımına başlandı. Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri hazır bulundu.

İKİ DEVİR

Amasya Şeker Fabrikası, 1959 yılı pancar alımına başlandı. Törende Valimiz Mehmet Varol, Müftümüz Sabri Yetkin ve Daire Müdürleri hazır bulundu.

Kaynak: (Yeşilirmak Postası: 21 Ağustos 1959).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Edanur ÇEKİN

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi: Hitit Üniversitesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Amasya Üniversitesi Tarih A.B.D.

